

KELETI UTAM

EMLÉKEI.

IRTA:

WOSINSKY MÓR.

apari plébános.

~~~~~  
**MÁSODIK KIADÁS.**  
~~~~~

SZEGZÁRD,

NYOMATOTT UJFALUSY LAJOSNÁL.

1898.

ELŐSZÓ.

Midőn az 1887. évben őszszel tett keleti utamnak leírását jelen munkában közrebocsájtom, háromszoros czél vezérel. Szándékom ugyanis: a látottak és tapasztaltak hű leírásával keleti utitársaimnak kedves emléktárgyat szolgáltatni, a Kelet iránt oly annyira érdeklődő nagy közönségnek rövid vonásokban kellemes olvasmányt nyújtani, s a keleti missiók nemes ügyének támogatásához tehetségemhez képest hozzájárulni.

Keleti utitársaim az uti emlékeknek tarka kaleidoskopjával tértek haza, melyből csak az emlékezet segélyével választhatják ki az egyes vonzó részleteket. Elmossa azonban azokat is idővel a feledésnek pusztító hatalma s a mi mindebből megmarad, az csak olyan, mint a kellemes, szép álmokép. A jelen munkában

azonban az utitárs szép utunk emlékeinek maradandó albumát birja.

A Kelet iránt érdeklődő nagy közönségre annyiban voltam tekintettel, hogy elkerülve az untató száraz adatokat, inkább az egyéni impressiókra fektettem súlyt s a keleti szép képnek tisztán áttekinthető ecsetelését az érdekesebb episodoknak színeivel igyekeztem élénkiteni, hogy mulattatva legyen az tanulságos.

Hogy fáradozásomnak gyümölcsét a keleti missiókra szánom: e szándékomat ugyanezen utnak tapasztalatai érlelték meg bennem. A szentföldön lépten-nyomon anyagi segély hiányából támadt szánandó és siralmas állapotokat találtam; de másrészt nem egy izben volt alkalmam az önfeláldozó szegény missionariusok fáradhatlan tevékenységének szép eredményét lelki örömmel tapasztalhatni. Ha a nemes jótekonyságnak fillérei valahol ezerszeresen gyümölcsöznek, úgy az bizonyára a keleti missiók ügye által történik.

Hálásan kell itt megemlékeznem a nagyérdemű közönségről, mely oly lelkesen karolta fel jelen munkámnak első kiadását, úgy, hogy rövid néhány hó alatt a 700 példányból álló

első kiadás teljesen elkelt s második kiadást kellett rendeznem. Ép e lelkes felkarolással tetemesen támogatta a nagyérdemű közönség a keleti missióknak jótékony ügyét, a mennyiben részint az első kiadásnak tényleges, — részint a második kiadásnak reménybeli tiszta jövedelméből összesen 1000 frankot juttathattam a jelzett jótékonyági célra, melyről hirlapilag számoltam be a nagyközönség előtt.

Midőn tehát most a második kiadásnál is munkámnak minél tágasabb körben való terjesztését kérném a szives olvasótól, nem önzés, hanem a jótékonyági nemes cél érdekében teszem ezt.

Kelt Aparon (Tolna megyében), 1888. karácsony havában.

A szerző.

1887. július egyik napján aratóimnak némi ellenőrzésére napernyőm alatt ütöttem tanyát néhány kéve fölött földemen. A nap égető sugarai tikkasztó gőzfürdőt improvisáltak, melyben falum egyetlen intelligens elemével, tanítómmal, hideg zuhany- s jeges hűsítőkről álmadoztunk. Hogy legalább a képzeletnek bűvös hatása csillapítsa némikép e rekkenő hőséget, élénk színekkel festettem Svédországnak e hónapokban oly kellemes klimáját, a honnét előző évben ép aratásra tértem haza. Ha kánikulában irigylí az ember a jegesmedve módját s a sarkföldön szeretne utazni, az csak természetes óhaj; de hogy az égető napnak délibábos rezgő sugarai afrikai utra lelkesithetnének, azt magam sem hittem volna. Megvallom azonban, hogy ép ez aratási szemle alkalmával fogamzott meg bennem keleti utazásomnak első csirája. Most, e majdnem afrikai hőségben olvastam először lapomban a keleti utra szólító felhívást. Korfu, Alexandria, Kairo, a sivatag, a pyramisok, Jerusalemb, Konstantinápoly, Athéné! . . . Mily fűlbemászó, szép hangzású szavak! Hisz a titokteljes Sphynx, az óriási pyramisok, az egyip-

tomí templomok borzalmas omladéakai, a temetők ez ősi birodalma, a szentföld, a csodák országa, Jerusalembel . . . mindez már ifjúkoromtól fogva ábrándjaimnak netovábbja volt! Megfeledkeztem én a hősegről; még arról is, hogy Afrikában külön meleg is lehet s felugorva kemény nyughelyemről, diadalittasan tekintettem végig a várakozáson felül szaporodó gabonakeresztek mosolygó sorain. Már-már láttam képzeletben, mint adja egyik gabona-alkusz a másiknak a kilincset, — mint licitálja egyik a másikat túl jó árakkal s nagyon rövid, de ép oly felületes számítással csakhamar kihoztam, még pedig jó bőven, jelen termésemből a keleti utat; pedig három ilyen termésnek jeremiási siralmai sem veszik el ez örömtelt ut kellemes élményeinek finanzia-liter ürömszerű utóizét!

„Henréka“ helyett azt kiáltottam fel: „megyek!“

E pillanattól kezdve csupa Sphynxeket láttam, obeliskek hieroglyphjeit syllabizáltam, pyramisokat másztam s tevéket nyargaltam álmomban és ábrándjaimban.

Neki feküdtem az ut előtanulmányainak, melyek minden hosszabb utnál ép oly ingerlő kellemes érzést keltenek az emberben, mint a visszaérkezés utáni reminiscenciáknak apránkénti emésztése.

Lelkiismeretes pontossággal tettem meg minden előkészületet s legkisebb részletig beszereztem mindazt, a mit sokszor orientálatlanul haza érkezett orientalisták mint nélkülözhetlent hangsúlyoznak. E nélkülözhetlenségek között első helyen szerepelt a Zacherlin! sőt mi több, — nem ismerve még e gyilkos pornak

hatását, egy teljes kilót vittem magammal. Pedig még ha skorpió bántotta volna is fáradságtól oly annyira elcsigázott tagjaimat, talán még arra sem hederítem volna.

Hogy az afrikai kánikula ellenében már előre kárpótoljam magamat, elindultam már augusztus 28-án néhány napra Mármarosba s onnét egyenesen Budapestén át a nagy utra.

Három világrészre indulni bizonyára nagy dolog! s megvallom őszintén, hogy elindulásom előtt komolyan foglalkoztam testamentom-készítés gondolatával, de felhagytam vele, mert eszembe jutott, hogy reám nézve ez ép oly komikus volna, mint ha Wertheim-szekerényt készítenék.

A felvidékről visszatérve pontosan compareáltam a központi pályaudvarból indulandó külön vonatunkhoz.

A vonat indulása előtti órában sűrűen gyülekeztek a keleti utasok s csak úgy tarkáztak a várótermek a chinezerebbnél chinezerebb kosztümbe bujt magyaroktól. Könnyen meg lehetett a társaságnak tagjait ismerni, mert valamennyien fehérén bevont parafa sisakot hordtak; némelyeknél az ujdonat-uj sárga „gamaschli“ után következett alig lehetett volna elhinni, hogy a kánikula világrészébe készülnek, de minden kételyt eloszlatott náluk a fehér sisakra lepke alakuan nagy esokorba kötött s még egy méterig lelógó tarka fátyol. Mások pókhálóhoz hasonló, átlátszó fehér seelyem öltözetben tetszelegtek maguknak, úgy, hogy diergett az ember, ha csak reájuk nézett. A pusztának

néhány törzsgyökeres fia már a városban is parádézott fehér sisakjában, kikkel utleveleink láttamozása alkal-mával a consulatatusoknál találkoztunk.

Haszontalan kiadás volt ez teljesen, mert ily szá-mos tagu uti vállalatnál soha sem nézik az egyesek utleveleit. Szerezhettünk azonban ez alkalommal már előzetesen fogalmat magunknak arról, hogy mi a keleti kényelem. Az egyik consulatusi tisztviselő oly ön-érzetes és komoly ünnepélyességgel fogott a vidimá-láshoz, mintha csak a San-Stephanói békeszerződés pontozatait akarná fogalmazni; de alig készült el az első utlevélnek aláírásával, már bele fáradt s udvaria-san kért engedélyt, hogy egy cigarettet szivhasson el, mielőtt a munkát folytatná.

Az igazi keleti kényelemről azonban nekünk a keleten volt legkevésbébbé alkalmunk személyesen tapasztalatokat gyűjthetni.

Kedélyes bucsuzás után elindult a vonat. Soká-lengtek még a pályaudvarban a fehér kendők, a vál-lalkozó utasoknak utolsó „Isten veled“-et jelzendők.

A „keleti“ kényelemnek szoktatója gyanánt tisztes-ségesen összetömörítettünk, úgy, hogy alig maradt hely gádzátlanul. E szorult helyzetnek azonban rationabilis oka, mert ugyanez időre hirdettetett még egy „kéjuta-zási kirándulás Fiuméba“ s így mindkét rendbeli kéj-utasok egy ugyanazon „külön vonatra“ szorítottak ösz-sze. Mindennek daczára igen kedélyes volt a hangulat.

Mindinkább élénkebb lett a társaság s kivált a kocsis szomszéd coupéjából szünni nem akaró halota

harsogott át. Átvezetett minket is a kíváncsiság oda, hol néhány élezes körmönfont ügyvéd mulattatta magát egy tipikus debreczeni civissel, ki szintén a nagy utra szánta el magát. Igen jó képű, pedrett bajszu, fekete magyar ruhába öltözött, sarkantyus Mokány Berezi, az egyszerű, gazdag paraszt fajtából. Igaz debreczeni létére még német szót is alig hallott, vagy ha hallhatott is, ismeretlen, külföldi volt az előtte.

Bele ugratva a fiskálisok által, kitárta hatalmas tarisznyájának tartalmát s sorra kínálta az uraknak, iszonyuan penetrans szagu érett turóját, pogácsáit, s körtéit, de elárulta egyszersmind, hogy bőrendje finom töpörtyű és néhány méterre való saját készítményű magyar szalámmal van tele.

Éléskamrája csakugyan elég lett volna egy embernek az egész utra. A jó ember vagy nem hitt elejétől fogva a vállalkozónak, vagy talán arra számított, hogy pénzben veheti ki az élelmeczést.

Bandi bátyánk igen jó természetes észszel volt megáldva s sikerülten tudta vagyoni állapotát velünk megismertetni. Mintha csak per tangensem említené, úgy vetette oda: hogy 3000 holdas birtokát bérbe adta, de az ujonnan szerzett 100,000 forintos birtokot maga művelteti. Látszólagos véletlenséggel akadt kezébe egy 337 forintos posztó számla, melyet ép most fizetett ki Budapesten azon 50 árva gyermek számára, kiket évenként felruházt. Élelmesen jegyzé azonban meg: „messziről jönnek az urak s olyanoknak sokat beszélhet az ember!“ Tehát documentaliter akarta ál-

litásait bebizonyítani s elővett tárezájából gondosan becsomagolt papir szeleteket, virilista listákat, melyek nyomtatott betűkkel győztek meg bennünket arról, hogy Bandi bátyánk csak direkt adó gyanánt 5000 forintot fizet.

A sötétség beálltával megbánni látszott kérkedését, vagy talán gyanakodás támadt benne az őt anynyira körülvelt urak ellen, mert oly jóízű naivsággal említé: „ha valahogy rossz emberek támadnának meg bennünket, nálam 50 forintnál többet nem találnának!” de meg voltam győződve, hogy csizmaszárában legalább néhány ezer forintot rejteget.

Az éjjelt, kényelmes nyugvó hely hiányában, meglehetősen álmatlanul töltöttük, de felvidított bennünket Bandi bátyánknak társasága, ki már kora hajnalban jól *bekávézott* baraczk pálinkájából, érett turóját most azonban — nehogy az urak ismét oly nagy hecchezet csináljanak belőle — csak félre vonultan költötte el, körtéit azonban már publice bicskolta szalonra gyanánt.

A vidék leírásába nem bocsátkozom, mert ki ne ismerné azt? hisz évenként hány kéjutazást rendez Fiume- s Abbaziába az államvasutak városi menetjegy irodája, a melynek személyesítője — melleleg legyen mondva — nem más, mint a mi keleti utunk vállalkozója.

A Fuzine előtti remek vidék még Bandi bátyánknak is tetszett, mert oda nyilatkozott, hogy „oly szép, mintha csak le volna pingálva!”

Az alagutak egymást érik itt, alig bujtunk ki az elsőből, Bandi bátyánknak csizma szárából hosszú

törnek nyele kandikált ki, melyet egészen elrejtteni nem volt már elég ideje s így éktelen hahota között sült ki, hogy Bandi bátyánk kivont törrel vett posítót az alagut sötétségében.

Fiumébe érkezve, a városnak futólagos megtekintése után az egész társaság helyi gőzösön Abbaziába rándult ki. Már e rövid, alig egy óráig tartó tengeri ut alkalmával hölgyeinknek leggyöngédebb idegzetüje az ingerkedő hullámoknak rövid szenvedés után áldozatul esett.

Itt kezdte meg a vállalkozó az utasoknak élelmezését s meg kell vallani, a mily kitűnő volt az itt kezdetben, úgy — számolva mindenütt a helyi viszonyokkal — az egész uton minden igazságosan ítélő embert teljesen kielégített.

Az ismerkedési ebéd után rózsás kedélyhangulatban tekintettük meg a pompás babér-berkeket s a nálunk még üvegházi, de ott már szépen aklimatizált növényzetet, mely Abbaziát roppant munka- és költséggel valódi kis paradicsommá változtatta. Nem csoda tehát, hogy a fiumei közönség, kivált vasárnapokon, előzőnli e kedves kirándulási helyet.

Este felé tértünk csak vissza ismét helyi gőzösön az „Achilles“ fedélzetére, hol csakhamar felszedte hajónk horgonyát s a parton álló közönség néma in-tegetése között sikamlottunk ki a nagy tengerre.

A hajón megkezdődött ismét a kényelmesebb hely utáni kutatás, mely sok elégedetlenséget szült. Látva a helyzetet, mely nem igen engedett változtatást,

a teljesen hiábavaló czivódás helyett csakhamar bele nyugodtam sorsomba s egy csak 24 ágygyal berendezett kisebb ebédlőben foglaltam el egy felső emeleti helyet, hol csak én fenyegethettem tengeri betegséggel az alattam levő szomszédomat, de magam legalább hasonló veszély ellen biztosítva voltam.

Soká tartott, míg kiki megtele s elhelyezte holmiját s míg e podgyászszal megrakott szoba ismét ebédlő-képessé lett, hol a vacsora alatt már csillapodott kedélylyel s békülékenyebb tonusban folytattuk az ismerkedést.

Vacsora után mind a három közös tereméből a fűdélzetén gyűltünk össze, hol a derült égnak ragyogó csillagsátra alatt eregettünk bodor szivarfüstöt s tekintetünket a csillagokat visszasugárzó sima tengernek tükrébe meresztve a legkedvesebb siestát élveztük.

A társaság egy része még éjjél után is ott ábrándozott a fedélzetén; én azonban, mintán Afrika partjáig egy teljes héten át elég alkalmam leendő a szép éjszakának kellemeit élvezhetni, — a közösen elköltött thea után csakhamar nyugalomra tértem.

Az alattam levő ágyat Bandi bátyánk, a többször emlegetett debreczeni civis foglalta el, ki, mint rendszerető ember, ép pitykegombos ruháját rakosgatta össze, midőn székre mászva bujtam fel emeletes nyughelyemre. Hogyan sopánkodott, midőn látta a nagy veszedelmet, mely reá vár, ha súlyos terhem alatt felmondják az ágyat tartó kötelékek a szolgálatot s ő lepényynyé lapulhatna alattam. Az volt azonban, mint

mondá, egyedüli vigasza, hogy mint jóra való „keresztén“ ember, utra indulása előtt nemesak hogy testamentumot készített, de lelkéről is gondoskodott s urvacsorázott. Épületes is volt, hogy lefekvés előtt, félre téve minden álszégyent, összetett kezekkel végezte esti imáját.

A vasuti álmatlan éjszaka, valamint, az abbáziai kirándulás meglehetősen elbágyasztott s így a hajónk gépezetének szokatlan dübörgése daczára is csakhamar elaludtam.

Szeptember 11-én már kora reggel a fedélzeten gyűltünk össze s ott töltöttük a napnak legnagyobb részét, gyönyörködve a szép dalmát partokban.

Elhagytuk már Veglia, Cherso s Lussin szigeteket, de még mindig számos apró sziget emelkedett ki a dalmát partok közelében a nyílt Adriából.

A partvidéken kívül közben-közben szép látványt nyújtottak a hajónkat kísérő hatalmas delphinek, melyek vigjátékukban fel-felszöktek a víz színére. A hajósnak ép úgy, mint a halászoknak, kedvencz állatuk a delphin; ép oly kegyelettel vannak iránta, mint a törökök gallambjaik iránt és ritkán bántják azt.

Délután két óra tájban hagytuk el Sz.-Endre szigetét s Buzi és Lissa között azon nevezetes helyre jutottunk, hol Tegethoff 1866. július 20-án az olasz hajóraj fölött oly fényes győzelmet vívott ki.

Lissa szigetének nyugati partja, a merre hajónk haladt, kopár sziklákat mutat, melyek között Comisa

város fekszik. A sziget tetején várfalak fehérlettek, melyek szintén jeles szolgálatot tettek a lissai csata alkalmával hadseregünknek.

Curzola s számos apróbb szigetek csak a távolban tűnnek fel balra látkörünkben s ezeket is elhagyva, szárazföldön már nem gyönyörködhetik szemünk; a tiszta ég s a határtalannak tetsző tenger egyedüli látképünk.

Este, mint rendesen, soká maradtunk a fedélzeten s elmerengtünk egyedüli kilátásunkon, a csillagos szép égen. A tenger sima tükrén üstökös gyanánt messze fénylett a hátrahagyott utnak fehérén habzó nyoma.

Soha sem figyeltem, vagy legalább nem láttam oly feltűnően a tengernek szikrázó szép jelenetét, mint ez alkalomnál. A habzó fehér vonalon, hol a tenger hajónk által mozgásba jött, phosphoros lángpontocskák tűntek fel, mint mikor a zöld pázsitban ezer meg ezer szent János bogárka világít. Soká bámultam az éj néma csendében e valóban nagyszerű látványt. A sötét kék tengeren a habos, széles sávoly olyan volt, mint a kék égen a fehér tejút s a fel-felmerülő phosphor lángocskák, mint számtalan csillagraj.

Nehezen bontakoztam ki e merengő éber álomból s nagyon későre járt már az idő, mire felkerestem nyugvó helyemet. A hajó gépezete okozta kellemetlen rázkódás és dübörgés most bölcsőszerű kellemes ringás s altató kedves dallam volt reám nézve, úgy, hogy talán soha jobban nem aludtam, mint e kemény fekvő he-

lyen, hol csak a fülem zsibbadt el a fej nyomása s a párna keménysége következtében.

Szeptember 12-én alvótermünk már rég ebédlővé lett átváltoztatva s én még mindig hortyogtam emeletes ágyamban. A thea köré gyűlt társaságnak élénk társalgása s a esészek zöreje tudott csak mély álmomból felverni. Nem volt csoda, mert hisz tegnap este a társaságnak legnagyobb része már rég Morpheus karjaiban hevert, midőn én még késő éjjel astronomikus ismereteimnek csekély maradványait rekapituláltam az oly bájosan fénylő esillagsátoron.

Reggeli után tengeri fürdőt vettem, nem ugyan a szabad tengerben, hanem csak kádfürdőt. Feltűnő különbséget találtam a két évvel ezelőtti Svédországban megkísérlett Mälar tavi sósfürdő s az adriai között. Itt a sósviznek az utólagosan oly kellemesen maró hatását nem éreztem úgy, mint Északon.

A délelőtti órákat napló-jegyzeteim s néhány levél irásával töltöttem. Megzavart azonban munkámban debreczeni szomszédom, ki egy egész csoport kíváncsítól környezve jött a terembe s neki állott éléskamrájának kibontásához, egy különös debreczeni specialitást kínálva sorra, t. i. valódi debreczeni töpörtyűt. Láttam ugyan már töpörtyűt, de megvallom, ilyenről még nekem sem volt eddig tudomásom. Nem apró koczák voltak ezek, hanem ropogósra sült egész nagy disznóbőrök, a melyek már messziről meglehetősen penec-

trans avas szagot terjesztettek, de Bandi bátyánk nem hiába volt régente hentes, tehát már megszokhatta azt.

Hiába kaczagott az őt faggató, köréje gyűlt társaság, de ő egyre kínálhatta mannáját. „Olyan jó ez — mondá — hogy roppant finom.“ Jószivüisége még annyira terjedt, hogy azoknak, kik rossz fogakkal mentegőztek, ujságpapirban törte azt apróra. Összeszedte összes német tudományát, hogy a gráci és prágai „német sógorokat“ is invitálhassa s büszke önérzettel szólott hozzájuk: „Sie! kóstolja csak meg, de gut ist!“

Ugy vélekedett, hogy minden világlátott embernek legalább is magyarul kell értenie, mert hisz azt még ő is beszéli. Azért bátran kért a szolgaszemélyzettől is mindent magyarul, a kik gesztusaiból következtetve néha el is találták, hogy mit akar. Most is — elővéve saját termésű baraczkjaiból főzött hamisítatlan pálinkáját — odaszól az egyik szolgának: „Hallja maga kamarás (camerière = pinczér), hát hozzék abból a pálinkás-üvegből egy-párt, hadd kóstolják az urak e barackkoriumot!“

A hosszabb tengeri ut meglehetősen elkedvetleníti és lelohasztja az embert. Nagyon jól esett tehát közben Bandi bátyánknak naiv társasága.

Hajónk egész napon át erős Bora széllel küzködött s így homályos ködfátyol vonta be az albán partokat. Az Adriai-tengernek legkeskenyebb részébe, a csak 63 kilométer széles otrantói szorosba érve, az el-

mosódott olasz partok helyett sokkal szebb táj tárult elénk az albániai Linquetta nevű csúcsnál. Itt égbe nyúló magas, kopár hegyeknek egész közelében haladt hajónk. E mélyen a tengerbe benyúló csúcs a legvadregényesebb vidékek egyike. Állítólag igen gazdag vaddisznó- és szarvasokban s különösen a szalonkák özönlik el tavaszi költözések alkalmával. Ilyenkor a legtávolabbi vidékekről, különösen Angolországból jönnek vadászok, kik sátrat ütve e vad vidéken, a legszebb eredménnyel üzhetik vadászó szenvedélyüket.

Váratlan záporosó lepte meg itt hajónkat s leszorított mindnyájunkat a fedélzetről, de csak rövid időre; csakhamar ismét gyönyörködhattunk a közelben érintett szép sziklapartokban. A zord Cap-nak magas hegyormai egészen elvesztek a hófehér ködfelhőkben s a sziklaparton leszállott szép szivárvány bájossá varázsolta látképünket.

Csak kevesen gyönyörködhattunk e szép vidéken, mert az utasoknak talán két harmadát próbára tette az erős Bóra szél s szemérmatosan rejtőztek el szenvedéseikben szemeink elől. Ugy látszott azonban, hogy a betegség csak átmeneti volt, mert estélig már teljes számban valamennyi ismét talpra állott.

Az ellentétes szél annyira késleltette hajónkat, hogy délelőtti 10 óra helyett csak esti 10 óra tájban értünk Corfu szigetére. Boszankodott a társaság, hogy e paradicsom szépségű várost nem nappal szemlélhette, de haszontalan volt a boszankodás, mert az elemek ellen hiába való a küzdés.

Hogy a város nevezetességeit könnyebben megtekinthessük s hogy senki el ne tévedjen, tízes csoportokra oszlottunk s minden csoportnak egy-egy vezér adatott. Haszontalan volt azonban e szervezkedés, mert már itt, a legelső alkalommal, gyakorlatilag kivihetlenné bizonyult. Már a csolnakra szállás sem történhetett a szervezett csoportok szerint, mert ily nagy társaságnál minden készülődés roppant nehézkes; kiki alig várja, hogy láthasson valamit, a mi természetesen a fegyelemnek teljes felbontását okozza. Nemcsak én, de minden csoportvezér úgy volt, hogy csapatjában alig talált egy-két hozzá tartozandót s így egy darabig az egész társaság egy tömegben vonult, azután pedig majdnem egyenként bolyongott kiki.

Vacsora után indulásra készen gyűltünk csoportok szerint a fedélzetre. Gyönyörűen tárult patkó alakban elénk a légszesszel szépen kivilágított város. A mint az öbölbe értünk, ágyu-dörgés jelzé jövetelünket. Soká tartott, míg hajónk ide-oda lavirozott s végre horgonyt vethetett; de alighogy megálltunk, egy görög csolnak kapaszkodott hajónkra, mely néhány urat hozott, ezek között consulatusi tisztviselőt, egy rendőrfőnököt s egy rendőri orvost. A jelentéstétel után átvizsgálták vezetőinknek irományait, de a velünk hivatalosan utazott orvosnak egészségügyre vonatkozó biztosításai hiába valók voltak, mert a görög rendőr-orvos minden egyes személyt megvizsgálni óhajtott. Nem maradt egyéb hátra, mint hosszú sorba állani s egyenként defilírozni az orvos előtt, ki éles tekintettel nézte ki belőlünk, nem vagyunk-e inficiálva.

Nagyon kellemetlen volt e procedura, mert sok időnket rabolta el, de hiába! ez óvintézkedés feltétlen privilegiuma minden államnak s fontos ez reájuk, kivált most, midőn az átelleni partokon Olaszország déli részén a cholera dühöng.

E hosszú tartóztatás után végre csolnakra szálltunk, nem csoportban, hanem kiki ahogy előbb oda tolakodhatott, hogy négy órán át — míg hajónk szemet és élelmet vett — a város nevezetességeit megtekinthessük.

A parton megvártuk, míg valamennyien összeszedődünk s addig hamarjában görög dohányt és gyümölcsöt, Korfunak e két specziálítását szereztük meg magunknak. A gyümölcs között különösen a szőlőnek volt nagy kelendősége. A hajón eddig felszolgált gyümölcs kiváló szép és kínálkozó külsejű volt, de izre sok kívánni valót hagyott hátra. Nem bizva tehát szép külsejében, megízleltem előbb e korfui híres szőlőt s csakugyan hirnevének megfelelően ritka jónak és rendkívüli édesnek találtam. Nem hiába alig győzte a társaságnak nagy zöme, mely első sorban egy borkóstoló helyet keresett fel, a dicshymnusokat a korfui borra pazarolni, melyet magyar létökre a tokai aszu bor méltó vetélytársának találtak.

Három társammal elváltam a tömegtől, hogy nagyobb haszonnal tölthessem e rövid négy órai időt. Csakhamar kínálkozott is egy francziául beszélő cicerone, kivel bebarangoltuk az egész várost s megtekintettük még a legcsekélyebb nevezetességeit is.

A modern csinos épületektől környezett Esplanade téren, mely Korfunak corsóját képezi, még most is hullámozott a korfui előkelőbb közönség. Az Esplanade térnek északi oldalán a királyi palota, a keletin pedig a citadella terül el. A királyi palota várszerű nyomott óriási épület, melynek homlokzatán oszlopsor vonul. Közéleben Thomas Maitland, Frédéric Adam emlékei s Howard-Douglas emlékeinek szentelt obelisk állanak. Sokkal mélyebb benyomást gyakoroltak azonban reám a királyi palota előtti feltűnő vastagságú pálmák; a bors, narancs, cziprus és olajfáknak egész erdeje; s az élvezhető füge alaku gyümölcsökkel megpakott nagy kaktusok, melyek a kerteket szegélyzik. A kőfalkerítések az eschoferia saxifraga fajhoz tartozó vastag husos növény borítja be igen sűrűn.

Általában az órákra terjedő nagy sétaterek, a dús déli növényzet, hasonlíthatlan szép parkszerű alakot adnak a városnak.

A citadellánál sarkkövek helyett régi angol ágyuk vannak alkalmazva. Az erődítménynek belsejét nem tekinthettük meg, de, hogy az őrk nem igen lelkiismeretesen teljesítik kötelemeket, azt abból következtettük, hogy körülvevén e fegyverére támaszkodó katonát, minden kérdésünkre hűen felelt, sőt egyik társunk fegyverének neme után tudakozódva, egész nyugodtan adta azt ki kezéből, hogy megvizsgálhassuk.

A főtéren Skalimberg német lovagnak emléke áll, melyet a velencei köztársaság 1717-ben emelt.

A hosszú egyenes sorban épült „Straga maring“, mely a kastrades-i külvárosba vezet, épp oly kedves képet nyújt, mint az Esplanade tere. Az árnyas nagy sétatér, a gázlámpáknak hosszú egyenes lángsora s a csendes tóhoz hasonló kastradesi tengeröböl igen jó benyomást gyakorolnak.

A város nyugati részében már nagyon összehömrülnek a majdnem kivétel nélkül oszlopcsarnokos házak s a szűk utcák olasz pizsokra emlékeztetnek. Ily meglehetősen eldugott helyen van színháza is, melynek egyik oldalán a velenceiek által Morosininak emelt győzelmi emlék áll.

Számos temploma között a Cathedralis s a Spiridion-templom a legkiválóbbak. Katholikus lakossága alig 4000-et számlál, de azért érseki székhelylyel bir.

Midőn visszatértünk a kikötőhöz, a két régi vár közötti nagy kapu alatt vezetett el utunk, hol ismét gyönyörködve szemlélhettük a gyümölcs- és zöldségárusoknak gazdag raktárait. Különösen az óriási fügek keltették fel figyelmemet, melyek néhány példánya — mondhatom, a nélkül, hogy Garay költőnk által megénekelt Hány János obsitosnak nagy mondásait akar-nám utánozni — vetekedhetett a gyermekfej nagyságával.

A városban töltött néhány óra alatt folyton gyalog jártunk, de bele is fáradtam s úgy kimelegedtem, hogy elég okom volt félni a meghűléstől. Vezetőnk állítása szerint nappal 38 fok Réaumur volt ott a hőség.

Dicsérőleg kell még megemlékeznem a korfui rendőrségről, mely mindenütt, a hol csoportosan voltunk, kísért bennünket s elég dolgot adott nekik a zsebmetszőket távol tartani. Ha meg is óvattunk a zsebmetszőktől, a kereskedői rablást majdnem kivétel nélkül kellett elszenvednünk. A görög kereskedőnek leleményessége különben elég rossz hirnévnek örvend. Görögországban nemcsak a dohány-, hanem a gyufamonopolium is be van már hozva s minden gyufadobozkán 5 leptás bélyeg diszeleg; de még e monopoliumi szabott áru tárgyakat is 3—4-szeres áron fizettük, a hogy épen sikerült a kereskedőnek egyeseget rászédni. Később hajónkat özönlötték el a görögök különféle árucikkkel, de ott már görögösen alkudva, fele áron még egyszer annyit vásárolhattunk, mint a városban.

Lassanként összegyűltünk ismét valamennyien a parton s bárkákon átvitettük magunkat hajókra. Ennyi embernek sok csolnak kellett, de mégis minden rendtelenség nélkül a legcsendesebben értünk oda, mintha csak angol iskolát végeztek volna, oly phlegmatikus és ügyesek e bárkások.

A városban természetesen feltűnést keltett e százon felüli angol-sisakos és fátyolos utazó csoport s így érthető volt, hogy a korfui élelmes zenészek is kellemes meglepetésben részesítettek bennünket. Tizennégy tagból álló zenekar jött ki hozzánk s körülbelül félórán át, míg csak a kikötőből ki nem vonultunk, hajónk körül czirkálva pompás serenádot adtak. Fuvó hangsze-

reken leginkább nemzeti görög dallamokat játszottak oly tökélyvel, hogy valódi műélvezet volt őket hallgatni, és hogy a hatást még inkább fokozzák, különféle színű görögtüzet gyújtottak csolnakjokban, a mi mintegy tündéries fényt vetett a kis zenekarra.

Végre elindult hajónk s mi a gyönyörű látványnak behatása s a fülbemászó kellemes zenének lassan-lassan elhaló hangjai mellett dőltünk fáradtan nyugalomra.

Szeptember 13-án hajónk a joniai szigetsorozatból Paxo, St.-Maure, vagyis Leucadia és Zante mellett haladt el. St.-Maure-on, névpatronusomról nevezett szigeten magas hegyláncz vonul végig. Neritis és Leucadia néven már Homér is tesz róla említést, valamint Virgil is „Éneis“-ében (III. v. 274.). Amaxikhi fővárosát hajónkról nem láthattuk; különben is az 1869-i nagy földrengés majdnem teljesen romba döntötte.

A joniai szigetsorozat közötti utnak legszebb részlete az Ithaka és Kephalaria közötti Viskardo-szoros. Ithakának nyugati fele, a merre hajónk haladt, iszonyu meredek és zordon külsejű kopár hegyoldalt mutat, mely tele van vad sziklahasadékokkal, úgy, hogy csodálkozik az ember azon: hogyan lakhatták az ókori hősök e vad és komor külsejű szigetet. Csak Ulysses neve tette e szigetet híressé, mert itt uralkodott Laertesnek hirneves fia, itt élt egykoron Pénélope! A sziget nyugati része teljesen lakatlan és terméketlen; daczára annak azonban számos szélmalom forog a meredek

sziklatetőkön, melyek bizonyára a keleti oldalon levő Vathy városnak állanak szolgálatában. A trójai ásatások által oly hirnevessé lett Schliemann itt is megkísérlette 1878-ban szerencsáját s fel is lelte az ősi Ithakának nyomait.

A tengerszorosnak jobb oldalán, Ithakának egészen átellenében Kephallonia nagy szigete tárult szemünk elé. Ugyanezen egykor Sámé nevezetű szigetnek lakói már a trójai háboru alkalmával sorakoztak Ulysses köré s Pausanias szerint csak későbbben nyerte Kephallonia nevezetét. — Ép dejeüné-re hitt bennünket a harang, midőn oly közelben volt előttünk e körülbelül 65,000 lakóval bíró nagy szigetnek vonzó képe. Ez alkalommal nagyon röviden végeztünk az étkezéssel s inkább a szem, mint a gyomor igényeit teljesítve, siettünk ismét a fedélzetre, honnét az 1620 méter magas Monte-Nero hegycsúcsnak tövében, gyönyörű pálmák és sudár haragos-zöld cyprusoktól környezett kertek tárultak szemünk elé. Kedvező klimája folytán a vegetatio igen szép, sőt, mint mondják, itt évenként kétszer is aratnak. A szigetnek legfőbb terméke a szőlő s roppant mennyiségű mozsolya-szőlőt szállítanak innét.

A szigetnek keleti oldalán, tágas öböl mögött Samos csinos városát pillanthattuk meg ódonszerű cyclopius romjai- és várerődtményével.

Az időjárás a legszeszélyesebb volt. Egyik szigeten záporosó hullott, a másik pedig a nap ragyogó sugarai-ban tündöklött, úgy, hogy rövid ideig hideg kellemetlen szél lengett, azután pedig fojtó melegben sütkéreztünk.

Kiérve a viskardói szorosból, távol szép kilátás tárult elénk. Morea hegységei, a corinthusi szoros s a le-pontai ütközetnek színhelye volt előttünk, a hol 1571-ben a keresztények oly fényes győzelmet vívtak a török hajó-had fölött.

A délutáni órákban már feltűntek Zante szigetének phantasticus hegycsúcsai. Zante már a pelopone-susi háboruban is szerepelt, mai lakosai azonban csak szépségök- és zenetalentumokról hírnevesek. A sziget-nek keleti oldalán a hasonló Zante várost láttuk, mely Korfuhoz hasonlóan tágas öböl mögött világító tornya-, ódonszerű házai-, minaretjei- és templomtornaivaival, félkör alakban terjed. A város mögötti hatalmas Élatos, most Skopos nevű hegycsúcsról rég eltűntek a Homér és Virgil által megénekelt erdőségek, de most is narancs- és olajfák borítják azt.

Szeptember 14-én az arkádiai öböl szelte át hajónk, messze balra hagyva Moreát, úgy, hogy egész napon át meg voltunk fosztva a szárazföld látképétől. Szórakozást csak az olvasás és társalgás nyújtott. Itt-ott hallatszott élénk hahota, mely bizonyára egy sápadt képű, szegény tengeri betegnek csendes elvonulását jelezte.

Meglehetősen unalom fogta el a társaságot. Nagy része a kártyajátékhoz fordult; engem pedig szokott fürdéseim és olvasmányaim után az állatseregletet mentő munkát is szórakoztatott. Ugyanis nagymérvű tengeri betegség fogta el a hajó mélységében a hat ökör-, né-

hány fejős-tehén-, sok száz pulyka- és csirkéből álló állatseregletünket, úgy, hogy a szárnyas állatok már sorra döglöttek s a többi szarvasmarhát is ugyanezen veszély fenyegette, a mi mindenesetre reánk fogyasztó közönségre lett volna a legnagyobb csapás. Csigákon emelték fel tehát e szegény kinlódó állatokat a szabad levegőre s a hajó hátsó részén elkorlátozva a szabad ég alatt maradtak mindaddig, míg a mészárlás órája számukra el nem közelgett.

Bizonyára nem volt étvágygerjesztő sem az állatsereg, sem a mészárlásnak szemlélete; de segített rajtunk a kitűnő tengeri levegő, hol a mozgáshiány dacára is farkas-módra éhezett az ember; pedig a konyha nemcsak kifogástalan, hanem ugyszólván fejedelmi volt s a naponta négyszéri étkezés szárazföldön akár két napra is elegendő lett volna.

A tengeri levegőnek ily jótékony hatása mellett nem volt csoda, hogy a déjeûné vagy dinére szólító harang megkondulására minden éhes torok harsogott lelkes éljeneket.

Az esti órákat rendszeren részben a fedélzeten, részben pedig zongora- és fuvola-játékkal töltöttük.

Szeptember 15-én már kora reggel a messze távolban hagytuk el Európa legdélibb csúcsát, a Matapan-fokot. Kréta szigetét is balra hagyva, egyenes vonalban szeltük át a Közép-tengert, az ős Alexandria partjai felé tartva.

Európa legdélibb csúcsán rendesen viharosabb szokott a tenger lenni s csakugyan most is a szélvész mindinkább erősödött. Az utasoknak legnagyobb része erős megpróbáltatásnak volt kitéve s a kisebb-nagyobb mérvű betegeknek száma már kora reggeltől kezdve mindinkább szaporodott. Magam is erős főfájásban szenvedtem, nem igen bíztam már magamban s a tengeri betegség előli meglehetősen félelem fogott el. Egyetlen-egyszer voltam csak iszonyu vihar alkalmával a Balti-tengeren e betegségnek áldozata, de ama körülbelül 16 órai szenvedések feledhetlen emléket hagytak bennem. Ez alkalommal azonban megóvott erős természetem, sőt az egész elég hosszú tengeri utat minden baj és betegség nélkül tettem meg, a mivel csak nagyon kevesen dicsekedhettek a társaságból.

Egész napon át kiállhatatlan, tikasztó volt a hőség. Nagyon is éreztük már, hogy Afrika partjaihoz közeledünk.

A kilátás ismét csak az ég- és víznek végtelensége volt. A szárazföldről teljesen elszigetelve, önnön-magunkban kerestünk szórakozást.

Pater Angeli, magyarországi születésű s anyanyelvét pompásan beszélő szent Ferencz rendű missionarius, ki ily minőségben hét éven át működött Palestina- és Afrikában s ki jelenleg Bécsben az egyiptomi s palestinai missióknak général-comissarius, a hajónak egyik magasabb pontjára lépve, rendkívül érdekes pourparler-t tartott nemcsak a holnapi nap, hanem általában az egész afrikai program kivitele ügyében.

Lelkes éljenzés követte a helyi viszonyokat oly behatóan ismerő előadónak kiválóan érdekes és vonzó előadását, mely után összeült a rendezőszégi tanács és megbeszélte az Afrikában követendő rend és újabb csoport-szervezkedésnek ügyét.

Természetesen megkezdte az ellenzék is működését. Azonban mind a pro, mind a contra megbeszélések csak hiába való szóvesztegetések voltak, mert százon felüli tagból álló társaság — még ha nem is magyarok, hanem csigavérű angolokból szedődnek is össze — a Keleten mindig fiaskót fog vallani s bizonyosan arra jut, a mi velünk történt: hogy mindenütt, az ismeretlen nagy világban többé-kevésbbé tájékozatlanul álltunk, s utóbb a legnagyobb zavarban s türelmet veszítve kiki arra ment, a merre tudott vagy akart.

Eltételezve a rendezkedések ügyében való boszankodástól, a holnapi napnak örömét már előre élveztük s még a számos betegnek halvány arczára is mosoly lopódzott, midőn a betegségtől való megszabadulás perezeire, a szárazföldi szilárd talajra s kivált az afrikai érdekesítő ismeretlen világrész látványaira gondoltak.

Délután rövid ideig tartó esendes eső üdítette föl a levegőt ép úgy, mint kedélyeinket. Tükörsima lett ismét a tenger s nyugodt örömteli hangulat uralta a társaságot.

Este felé már egy-két szegény fáradt madár kapaskodott hajónk árboczába, jelezvén nekünk is, mint egykoron Kolumbusnak, a szárazföldnek közelségét.

Szeptember 16-án könnyű volt kora reggel felkelni, mert hisz lázas nyugtalansággal vártuk az időt, melyben Afrika partjait megpillanthatjuk.

Felébredve első dolgom volt a hajó picziny kerek ablakain kikandikálni, a hol kíváncsiságtól régóta gyötört szemem nemesak szárazföldet, hanem Alexandriának néhány épületét és köztök hatalmas pálmákat is pillantott meg s akaratlanul is a bámulatnak egy felkiáltása csuszott ki ajkaimon.

Katonásan rövid volt mindnyájunknak toiletteje s a fedélzetre sietve, örömtelten gyönyörködtünk Alexandria partvidékének remek látványán.

A reggeli napnak vörös fénye arany színbe öltöztette a láthatárt, melyben két oldalról bizarr alakú épületeknek átláthatlan tömkelege tűnt elő.

Hajónk a világító torony s a kupolával fődött szép Ras-el-Tin palota közelében vetett horgonyt, hol a hangyabolyhoz hasonlóan sürgött-forgott szárazon, úgy mint csolnakon az afrikai typusnak számtalan komikus alakja.

Az arabs városrészben a hajók árboecerdeje mögött a tető nélküli egyforma lapos épületek úgy tűntek föl, mintha egy rég romba dőlt városnak maradványai volnának s csak a sárfalak fölött emelkedő majesteticus pálmák kölesönöztek némi életet e külsőleg holtaknak tetsző városrésznek.

Az angoloknak csak nemrég végbevitt barbár bombázása még most is sok helyen meglátszik a tető nélküli koromfekete falmaradványokon, de e bombák

leginkább az európai városrészben fekvő középületeken végezték romboló s pusztító művöket.

A házak fölött kimagasló óriási tropicus növényzet s a számtalan mecsetnek karesu minaretje rendkívüli kellemet kölcsönöznek a város látképének.

Hajónk, mióta megállott, az arabs hordárok és csajkások szüntelen ostromának volt kitéve, de alig korbácsoltattak le az egyik oldalról, máris a fedélzet egy másik sarkán ragyogott ébenfa fekete fénycs arcuk.

Az arany paszomántos kavaszával elénk jött osztrák consul csak nagy bajjal tudott rendet parancsolni a sivatag e vad embereinek.

Nines európai börze vagy zsibvásár, mely ily éktelen lármát volna képes improvizálni, mint e leleményes vad ficzkók.

Midőn hajónk a szokásos hivatalos procedurán átesett s a sivatagi kirándulásra szánt esekély podgyászunkkal kiszállásra sorakoztunk, mintegy adott jelre sáska módra lepte el hajónk fedélzetét a barna és fekete kéményseprő alakoknak hordár-csordája s nemcsak erőlyesen, hanem Európában nem divatos durva s kemény boxirozással kellett védekeznünk, hogy ki ne kapják holminkat kezünkbe. De a hordároknak szokatlan tolakodása még tűrhető volt a csolnakosoknak vad kapkodásához képest. Egyenként kellett a hajó oldalán levő szűk lépcsőn leszállanunk, de még nem értünk le a tengerre a csolnakokhoz, máris három-négy helyről kapkodtak utánunk. Az egyik kezemet, a másik lábamat kapta el, úgy, hogy hanyatt esve

valóságosan a levegőben hordoztak és pedig azoknak csolnakjába, kinek kemény koponyáját esetleg a lépcső alján álló kavasznak hosszú botja nem érte. Halálos félelem között dobtak a csolnak egyik sarkába, hol csakhamar magamhoz térve a sátoros, ülőhely alatt most már tulesve a veszélyen, hangosan kaczaghattam e felejthetlen komikus látványon. Utánam ugyanis valamennyien hason procedurán mentek keresztül, miközben hajóslegények s a consulatusi kavasz rendet tartva agyba-főbe ütlegelték e kapsi bárkásokat, mintha csak igazi keleti szőnyeget porolnának; csakhogy e szikár, csontos testeken a keleti szőnyegeknél sokkal keményebb alapra találtak a gyors ütenyben suhitott comandó pálcázák.

Partra érve, a közelben levő vámházhoz siettünk, kiki maga czepeelve angol módra holmiját. Itt újra megkezdődött a málha-harez. Csak nagynehezen tudtunk magunknak utat törni, mert utunkat állták e félmezitelen páriák s tiz rongyos ficzko is kapkodott egy-egy tárgy után, sőt még a pusztán bámészkodó is tartá tenyerét baksist koldulva. A borraivalónak ezen elnevezése különben az egész Keleten szüntelenül hangzott fülünkben s álmunkban, ha az ágy nyöszörgése ütötte meg fülünket, még ezt is baksisra magyaráztuk. Különben nem csoda, hogy e szót tanultuk meg legelőször, mert hisz itt ugyszólván minden bennszülöttnak legelső foglalkozása a koldulás.

A vámnál igen udvariasan végeztek velünk az angol tisztviselők, mert közülünk senkinek sem bon-

tották fel podgyászát, hanem mindegyiktől csak névjegyét vették át.

A vámbáz deszkákból összevert nagy fabódéból állott, melynek tulsó kapuján a nyerges számaraknak egész csordáját s az igazi afrikai bérkocsisoknak seregét találtuk fegyelmezetlenül, kocsijaikkal egymás kerkeibe vagy lovaiba össze-vissza akadozva, úgy, hogy sok idő s kemény ütlegekbe került, míg egy-egy kocsi ki tudott bontakozni utasával a tömkelegből.

Minden kocsi bakján két-két fekete néger büszkélkedett ostor és botokkal felfegyverkezve. Egyedüli öltözetük egy bokáig érő szellős fehér ingből állott s bozontos fejüket vörös fez fődte.

A kocsibér kialakulása után nem tudtam előbb elindíttatni fogatomat, míg mindkettőnek néhány szivarkát nem adtam, s csak miután kényelmesen rágyújtottak, indították meg gorbéiket. Ugy látszik, e fekete ficzkók ép úgy epednek a dohány, mint a mi cigányaink a bagó után.

Vállalkozónk a „Hotel Abbas“-ban rendelte meg a társaság számára a menaget, oda hajtattam tehát, hogy podgyászomat biztonságba helyezzem. Utunk arabs boltok, kovács-műhelyek, dülékeny viskók s piszkos sikátorok mellett vezetett el, hol Arábia illatos füvei helyett dögleletes bűz gyötörte szagló szerveinket. A férfiak sátoros kávéházakban guggoltak mocskos nargiléjük s kávéjuk mellett, vagy pedig egész hosszában kinyújtózva heverték az utcán, úgy, hogy ember s kutya egyaránt botorkált rajtuk keresztül. Itt-ott egy-

egy zsákhöz hasonló kosztümbe öltözött nő vitte bal vállán, nyargaló helyzetben gyermekét. A női ruházat jobb módúaknál kizárólag fekete selyem, a mi e tikasztó hőségben lehető leginpraktikusabb; a túlsúlyban levő szegényebbeket moeskos rongyok fődik. Arcukat sűrű fekete fátyol borítja, mely az orr hosszában a homlokig érő függélyes réz csövön át van a fejhez erősítve s azonfelül még ruházatuk is a fej fölé van borítva, úgy, hogy e női zsák alakokból csakis bogár szemök látható. E „bogár“ epitheton a legtöbbször esthetikátlan szó szerinti értelemben veendő, mert az egyiptomi szembetegség (trachoma) általános nyavalyája e nyomorult teremtéseknek s lépten-nyomon vagy teljesen vakokkal találkozunk, vagy pedig genyedéstől folyó szemöket a veszedelmes picziny muskéta legyeknek egész raja borítja, mely körülmény folytán sokaknak hollófekete szemére a „bogár“ jelző nagyon helyesen alkalmazható. Jó szolgálatot tettek itt szürke szemüvegjeink, melyek a szembetegség ragályos anyagát közvetítő s egyenesen a szembe röpködő muskétáknak útját szegték.

Szállodánk az európai negyedben feküdt s teljes európai elegancia- s komforttal volt berendezve, a hol még valódi bajor palaczsörre is akadtunk. — Hogy árát a mi viszonyainkhoz képest tizszeresen fizettük, — az Bajorország és Afrika közötti távolságban leli magyarázatát s hogy nemcsak üdítő nem volt, hanem közel állott a forrponthoz — annak sem volt a szálloda-tulajdonos az oka. Az angolok most már

Alexandriában ép úgy, mint Kairóban meghonosították ugyan a mesterséges jégkészítés csodáját, de a jeget az afrikai hőségnél acclimatizálni még az angoloknak sem sikerült, úgy, hogy a patikai tarifa szerint fizetett jéglabdacok a pohárba vetve csak annyira hűsítették italunkat, hogy az tűrhetően langyos volt s hogy a sör ilyen hőfoknál abnormis állapotokban valóságos orvosság — azt európai gyomor Afrikában is tapasztalhatja. Érthető volt tehát, hogy siettünk a város nevezetességeinek megtekintésében nagyobb élvezetet keresni.

Négyen, kik már Budapesttől kezdve egy coupéban utaztunk s kik között szorosabb ismeretség fejlődött, látva a társaságban uralkodó fegyelmetlenséget s fejetlen zürzavart — véd- és dacszövetséget kötöttünk az egész utra s mindenütt, nem törődve senkivel, magunk fogadtunk dragománt s kocsit, szamarat vagy lovat és mentünk saját programunk szerint. Így legalább teljes egyetértésben szellemi haszonnal zsákmányolhattuk ki az egész uton drága időnket. Habár különböző s talán ellentétesnek látszó elemekből alakult pieziny társaságunk, mert az egyik legalább esendben antisemiticus érzelmű főerdész, a második zsidó főorvos, a harmadik kalvinista ügyvéd s a negyedik kath. pap volt — mindazonáltal a legszilárdabb egyetértés uralkodott közöttünk.

Most is tehát ily kis csoportban kezdtük meg a város bebarangolását.

A város nagy részben európai colonia, fényes paloták- és tropicus növényzettel diszelgő csinos terek-

kel és benne az élet ép olyan kényelmes, mint bármely európai kikötő városban.

A Ptolomeusok fénykorának nyomát a századok teljesen elmosták. Cleopatra tujét, e hieroglyfekkel borított obelisket az európai régészet már rég elhódította s mint 60 lábnyi magas sziklába vájt okmány Európában hirdeti Afrikának őskori történelmét.

A rómaiaknak nyomát még a város déli részében egy magaslaton álló 98 láb magas Pompejus oszlop hirdeti. Mondják, s el is hiszem, hogy I. Napoleon egyiptomi hadjárata alkalmával ez oszlop tetején költötte el reggelijét, de hogy nem igen lehetett ott étvágya, az is valószínű.

A kereszténység első századait, — midőn Alexandria világhírű iskolájában egy Kelemen, Origenes s Didymus hirdette a kereszténység eszméit, az a tudományoknak gyűpontja volt, — most már csak a várostól nyugatra fekvő Necropolisnak (halottak városa) óriási terjedelmű katakombái juttatják eszünkbe, melyekbe azonban nem juthattunk be, miután most nagy részben víz alatt állottak.

A jelenlegi Alexandriából nem a modern, hanem az arabs rész, az ugynevezett Iszkenderjeh bir legtöbb vonzerővel, a mennyiben itt látja az ember az afrikai életmódot a maga conservatív eredetiségében s azon piszok és rondaságban, mely minden európai képzelmet messze fölülmúl.

Házaik négy sárfalból összetapasztott viskók, melyekben néhány piszoktól csillogó asszony, félmeztelen

gyermek s az ezekkel körülbelül egyenlő rangfokozatban álló házi állatok laknak. Ez utóbbiak közül különösen kecskéik tündek föl nekem, melyek nagy részben gyapju nélküli, rövid sárgás-barna szőrűek s lelógó hosszú fülűek, úgy, hogy első pillanatra bárki vadászkutyáknak nézné őket. A gyapjas birkák rendkívül széles farkuak s ezeket farkzsirjok miatt hizlalják, melynek faggyuját az arabs gourmanok a kiválóbb delicateszek közé sorolják. Csakugyan az egész Keleten mindenütt a kiállhatatlan faggyuszag minden ételből kiérzett.

A lapos háztetőkön a szegényebb arabs tüzelő anyagját, a szárított tevetrágyát halmozza össze, míg a jobb módu korsókat tart azon, melyekben galambok fészkelnek.

Az utczákon eldöglött tevéiknek esontjait szárítgatják; e fehéritett esontok különben a képzelhetlenül ronda trágyadomboknak csak díszére válnak.

E sok piszok között kis élénkséget kölesönöz a férfiaknak öltözete, mely színes turbán s vagy bokáig érő fehér ing, vagy hosszú színes kaftánból áll. Alakjuk szikár, magas; szép keleti arcvonásaikat csak a homlok- vagy az arcba *skarificált* jelek torzítják el, melyek az egyes törzsöknek ismertető jele gyanánt szolgálnak, ép úgy, mint a hogy nálunk néha a barmokat bélyegzik meg. A gyermekek és asszonyok azonfelül még körmeiket is vörös vagy sárga színűre festik.

Rongyos esizmatisztítók s zsebtolvajok kísérték mindenütt s bámultak bennünket, mint nálunk falu-

helyen a medvetánczoltatókat. Nem egyszer kellett napernyővel vagy bottal gyengédtelenebb érintkezésbe lépni velök, hogy szabadulhassunk e tolakodóktól, de mind hasztalan volt, mert a verést minden morgás nélkül tűrik s talán jobban hozzászoktak már ahhoz, mint a mindennapi élelemhez. Nem maradt más hátra, mint kocsiba ülni s végig hajtatni ez obscurus sikátorokon, de így is elég behatóan szemlélhettük e tarka s különleges életet, mert az utczák rendkívüli szűk volta s a járó-kelők sokasága miatt csak lépést hajthattunk. Különben ez életet, — hol birkasütő, kávéfőző és mindenféle más mesterember az utczán dolgozik, hol minden lépten-nyomon soha sem látott eredetiség s komikusnál-komikusabb scena váltja fel egymást, hol minden európai csupa szem és fül, — ez életet látni kell, hogy tiszta fogalmunk legyen róla, de hiven leírni még a legügyesebb toll sem képes.

Útközben topánka-, térdig érő kék harisnya-, vászonruha- s vörös fezbe öltözött, de különben feltűnően rongyos és piszkos török katonasággal találkoztunk, kik zajos zenekíséret mellett vonultak ki gyakorlatra.

Az előkelők városrészében a paloták szépségét, az óriási pálmák, tamariscusok s különösen a sátornak is beillő óriási levelekkel bíró musa ensetéknek gyönyörű példányai kiválóan emelték.

A hőség kiállhatatlanul tikkasztó volt s mily jól esett a piszkos kecskebőrből áruolt meleg nilusi víz! nemhiába mondják, hogy a Nilus vize ugyanaz az ivóvizek között, mint a mi pezsgő a borok között!

A városnak számos mecsetje közül itt egyet sem tekintettem meg belülről, mert hisz kijut azokból részem Kairóban, hol köztudomásulag a világ legszebb mecsetei léteznek. Megnéztem azonban a szent Ferencz rendűek s a Lazaristák egyszerű, de csinos templomait, az anglikánusoknak szép növényzetű, parkkal körülvett imaházát s a kopt zárdát.

A koptok Egyiptomnak autochton ős lakói. Valásuk Eutychesnek monophysita tévtana, habár sok mohamedán babonát és szokást is elfogadtak s a körülméletétetést is gyakorolják. Templomuk igen csinos és gazdag. Egyik mellékkápolnában volt szent Márk evangelista eltemetve, ki Alexandriának első püspöke volt s Kr. u. 68-ban ugyanitt vértanu halállal mult ki, tete me azonban már rég Velenczébe szállíttatott.

A templomból kijöven, egy európaiasan öltözött, de arezbőre után következtetve afrikai benszülött mutatatta be magát nekünk. Elie Lotfallah, a kopt iskolák igazgatója volt. Pompásan beszélt francziául s készségesen ajánlotta fel szolgálatait, ha netalán az igazgatása alatt álló kopt iskolákat és zárdát akarnók megtekinteni, a mit természetesen a legnagyobb örömmel fogadtunk. Két osztályban a kathedrán lila színű reverendába öltözött, mind a két szemére vak tanítót találtunk, de e fölötti csodálkozásunkra az igazgató emlité, hogy az egyik egyházi szertartást, a másik pedig templomi énekeket tanít s ezt vakon is jó sikerrel végezhetik. Végigjárva a különben igen tiszta s a keleti igényekhez képest elég jól felszerelt iskolákat és az

európaiasan épült csinos zárdát — igazgatónk azt mondá, hogy most a kopt érsekhez vezet be bennünket. Szabadkoztam ugyan erélyesen ez ellen, felhozva, hogy ily turista-öltözetben semmikép sem tiszteleghetünk, de hiába volt. „Ily távoli világrészből jött urakat — mint mondá — az érsek bármily ruhában is örömmel fogad, sőt akaratlanul is meg kell már e tisztelgést tenniök, mert bejelentettem már önöket“ s alighogy ezt mondá, kinyitottak a fogadó teremnek szárnyajtai.

A nagy teremnek egyik sarkában trónszerű pamlagon guggolva ült a fekete talárba öltözött kopt érsek. Fejét szintén egészen fekete turbán fődte. Körülbelül 45 éves, nyulánk, magas alak volt. Hollőfekete hosszú szakálla oly jól állott méltóságteljes, komoly s halvány arcához. Nemes arcvonása igen megnyerő és vonzó volt, sőt társaim is épügy, mint én, valódi keleti szépségnek találták.

A terem egyszerűségében is keleti fényűzést mutatott. Összes dísze a csupa tarka virágokat utánzó mosaik padozat, gazdag falszőnyegek s néhány kényelmes ottomanból állott.

A mint a terembe léptünk, felkelt helyéről az érsek, néhány lépést elénk jött s üdvözölve bennünket, jobbájával mellét, ajkait és homlokát érinté. Lotfallah igazgató által bemutatattunk s megkezdődött az igazán rendkívül érdekes audientia. Kár volt, hogy az érsek csakis a kopt nyelvet beszélte, s így franczia társalgásunkat ép úgy, mint az érsek kopt beszédét, Lotfallah igazgató tolmácsolta kölesönösen.

Nem voltunk azonban soká magánosan, mert a sok kopt szerzetes egymás után jött be a terembe, hogy bámulhassanak minket. Mélyen meghajtották magukat az érsek előtt, szintén mellöket, ajkaikat és homlokukat érintve, szerényen a teremnek egy sarkába húzódtak.

Az érseknek háromszoros tapsára — a mi különben keleten a hívásnak jele — pompás szivarkákkal kínált sorra bennünket egy kék kaftános szolga s mindegyik elé egy picziny kerek asztalkát helyezett. Rövid idő múlva édes rózsaszörp hűsítőt s később keletiesen készített keserű fekete kávé-t hordtak fel. De sokkal érdekesebb volt a már nagyon is hosszúra nyúlt társalgás, melyből mind a koptok, mind az arabok viszonyaira vonatkozó bővebb tájékozást szerezhettem magamnak. Csodálkoztam a szegény mohamedán araboknak szomorú állapotán, de bámultam egyszersmind azon tudatlanságot, melyben ezen még intelligenseknek tartott koptok is sinlődnek. Maga az érsek sem hallotta soha Magyarországnak hírét; sejtette azonban, hogy Amerikában fekehtik, s midőn említém, hogy Európában van, itt is csak Oroszországot és Franciaországot jelölhettem ki határ gyanánt, hogy megértse Magyarország fekvését. Kérdezte továbbá, hogy van-e királyunk vagy minő kormányforma van nálunk? — Mindez azonban csak megjárta volna, de midőn azt kérdezte, hogy jó lelkületűek-e a magyarországi arabok? — nem tarthattam vissza mosolyomat. Ilyen naiv tudatlanság mellett elvesztette a nagy elegancia, a kiváló vendégzeretet, de még a magas méltóság is vonzó-

erejét s tetemesen alább hagyott a nagy respectus, melylyel az érsek elé léptem.

Már korábban akartam magamat ajánlani, de tolmácsunk tudtomra adta, hogy sértésnek vennék, ha a vendégszerető feltalálásnak végét be nem várnám.

E közben, miután társaimnak egyike orvos volt, felhasználta az érsek e ritkán kínálkozó alkalmat s azon kérelmének adott kifejezést, hogy vizsgálná meg zárdájának szegény betegeit. Felvezték tisztelgésre e szegény nyomorultakat, kikbe a lélek csak hálni is alig járt, vagy pedig trachomában már mindkét szemök folyt. A majd földig érő bókolás után egy mellékszobába vonult betegeivel orvos társam, hogy alaposan megvizsgálhassa e szegény nyomorultakat s praescribálhasson nekik.

Sajnáltam szegény doktorkánknak jó hírnevét, mert ezeken már alig segíthetett s zsidó létére is nyugodtan keresztet vethetett volna rájuk.

Mig Lotfallah igazgatónk a mellékszobában a nyavalyák symptomáit tolmácsolta, addig egy francziánul beszélő növendéket hivatott fel mellém tolmács gyanánt az érsek. Ez élénk eszű arabs fiu a katolikus missionariusok iskolájában sajátította el tökéletesen a franczia nyelvet. A katolikus missionariusok iskoláiban különben az egész Keleten franczia a tannyelv s páratlan szép eredményt mutatnak fel a kereszténység és civilisációnak e fáradhatlan és önfeláldozó apostolai; beszéltem különben később Kairóban is egy néger apáczával, ki ugyanezen kath. intézetben nyert teljesen európai kiképzést.

A kissé hosszúra nyulott, de minden esetre tanulmányos audientia után megváltunk örökre a kiválóan szívélyes érsektől, ki a terem küszöbéig kísért bennünket s ismételten a fölötti örömének adott kifejezést, hogy magyarokat is láthatott. Meghívott bennünket ebédre is, de azt nem fogadtuk el, mentségünkre azon körülményt hozva fel, hogy nagyon kiszabott az időnk, s még sok látni valót kell megismerelnünk. Óhajára megtekintettük azonban még a kertet is, melynek pálma ligetében fáról vert friss datolyákat izleltünk.

Lotfallah barátunk még a délutáni időre is legnagyobb készséggel ajánlotta fel szolgálatát, a mit el is fogadtunk.

Kiérve a zárdából első dolgunk volt, hogy óvatossági szempontból az utcán a legelső vízfordozónak kecskebőréből megmosdattuk doktorunkat, nehogy a ragályos szembetegség megvizsgálása által inficiáltassunk.

Egész délután Lotfallah barátunk kíséretében sétakocsikázást tettünk gyönyörű pálmaligeteken keresztül a pasák és gazdagoknak villáihoz a Mahmudi-csatorna mentén, mely a Nilus vizét vezeti a városhoz. A nilusi bárkák élénk forgalmán kívül a fellahok (földművelők) gazdasági tanyáit is volt alkalmunk közelebbről megismerlhetni. Ezek is csak Nil iszapból alkotott putrik, azon különbséggel, hogy a sárfalak többnyire éktelen színes mázolókat mutattak. Néhány házon tévét, hajót és templomot láttunk alig felismerhető alakban vörös festékekkel felmázolva, a mi Lotfallah barátunk megjegyzése szerint a hadzsi czimet jelzi

s azt tudatja, hogy e ház lakója nemcsak igazi hívő mohamedán, hanem megtette a próféta sírjához a mekkai zarándoklatot is s mint ilyenek kizárólagos joga van e zarándoki jelvény alkalmazására s a hadzsi czim viselésére.

A villák közül megnéztük a legszebbiknek kertjét, melyen meglátszott, hogy európai kertésznek gondozására bízott, — de valódi paradicsommá nem a művészet, mint inkább a szebbnél-szebb tropicus növényzetnek ritka gyűjteménye teszi.

Az idő már annyira előre haladott, hogy kocsisunknak jó baksist kellett ígérnünk, hogy a kitűzött 6 órára szállodánk elé érhessünk, hol már az egész társaság indulásra készen állott.

Nehezemre esett e ritka szolgálatkész vezetönktől megválnom s abban állapodtunk meg, hogy ha az életben nem is látnók egymást többé, legalább correspondenciában tartsuk fenn e távoli világrészekből az összeköttetést.

Körülbelül 6 $\frac{1}{2}$ óra tájban robogott ki külön vonatunk ez indóházból, mely Kairóba szállította társaságunkat.

A vonat oly eszeveszett gyorsasággal haladt, minőt Európában soha sem tapasztaltam, pedig csak iszap-töltésen megy, mely fa hiányában csak nagy tálahoz hasonló öntött vasból készült „chairs“-ek tartják a sineket. A nagy hőség és szárazság folytán a töltés csupa por, úgy, hogy valóságos fojtó felleget kavart fel a vonat gyors röptében. A betett faredők mellett is

alig birtuk kiállani a tikkasztó hőséget s már rövid idő múlva úgy néztünk ki, mintha porban fetrengtünk volna.

Legelőször a vízi szárnyasok milliói által ellepett Manit-tó s azután a Kafr-Danar sár-putrikból álló fellah falu mellett vitt el utunk. E kunyhók nem birtak lapos tetővel, hanem méhkas alakuk voltak, alul ajtó gyanánt picziny lyukkal, melyen tyuk, kecske, kutya, gazdájával együtt mászott ki és be. Nálunk a sertésólakhoz sokkal több számítás és építészeti ügyesség szükséges, mint itt ezen sár-viskók építéséhez, reám nézve azonban kiváló érdekesek voltak, mert itthon ugyanilyen méhkas alaku lakásokat ások ki körülbelül 3000 éves multból a kőkorszakból.

Legelső állomásunk volt Damanhur, mely már körülbelül 15 ezer lakossal bíró nagyobb város, hol a lapos tetejű házak mögül számos mecesetnek karsu minaretje nyulik a pálmákkal vetélkedve a magasba.

Vonatunkhoz gránát-almákat, bab nagyságu mandula ízű pisztácia magnemüket s ugorka alaku bálnán gyümölcsöt, vizet s különféle undorító kinézésű édességeket hoztak, ismeretlen nyelven melegen kínálgatva azokat vevésre. Európaiakra csupa különlegességek lévén ezek, volt is kelendőségük. Csak a fizetés okozott kellemetlenséget, mert közülünk senki sem értvén nyelvüket, hol kisebb, hol nagyobb pénzdarabot kellett mutogatnunk, míg végre választott azokból magának a kereskedő. Legtöbb baja volt e fizetési nehézmények között a vonatvezetőnek, ki sem csengetés-,

sem fűtyöléssel nem igen tudta a coupékba csalni az utasokat.

Utunk tovább is esupa egyhangu, gazdag termésű, többnyire czukornád-, pamutnövény- és rizsszel bevetett síkságon vezetett, melynek nagy része a Nil áradása következtében már víz alatt állott, úgy, hogy átláthatlan tengert képezett az áradás. Miként alföldünkön egyes facsoportok csárdát vagy tanyát jeleznek: úgy e vízborította síkságon az elszórtan jelentkező pálmák koronái községeknek előhírnökei. A községek mesterséges csekély halmokon emelkednek, de azt hiszem, nagyon fölösleges ez óvintézkedés, mert hisz e nyomorult népnek sárkunyhóiban nincs mit óvni az árvíz ellen.

Kafr-el-Zejat állomásnál a Nilusnak nagy Rosettei ágát értük el, hol szép nagy vasuti híd köti a két partot össze. Itt már nem nyalánkságokat, hanem a vacsora-időhöz mértén kompaktabb ételeket, t. i. keményre főzött tojást és sült galambokat kínálgattak laktópán arczbőrű s mindamellett mégis elfátyolozott néger leányok. Ezekre még fátyolt pazarolni, legalább a mi véleményünk szerint, a lehető legnagyobb luxus.

Nemsokára ismét egy nagyobb typicus helyet, Tanta városát értük. Alighogy megállt vonatunk, sorra minden coupé előtt, európai házalóinknál megszokott harsány hangon „heisse Würstel, frisches Bier!“ szavak hangzottak. Hogy minő leirhatlan örömet és lelkesedést okozott a „frisches Bier“, azt csak az képes megérteni, a ki már igazi afrikai hőségben több órán

át élvezhette az önkénytelen gőzfürdőnek keserveit. De lihegve is rohant kiki nyakra-főre, utat törve magának, ez édesen csengő hangok után, hogy mások ne kapkodják el ezen Európából ide vetődött élelmes pinczér elől e hűsítő cseh nektárt. A vonat végén, hol elkapták wirstlisünket, már az egész utazó-társaság egy csoportban volt s száz torokból harsogott a hahota, midőn kisült, hogy az elesipett wirstlis tulajdonkép egyik bécsi utitársunk, ki majd eldült a fölötti neveltében, hogy ily sikerült módon szedte rá a társaságot.

A vonat már másodszor s harmadszor is ijesztgetett csengetésével s perczekig tartó hosszú fűttyével, míg a lépre került társaság újra felvillanyozott jó kedélyhangulatban lassan-lassan visszavonult kocsijaiba.

Innét Mahallet Roh, Mahal el Kebir, Samanhud és Birket-es-Sab helyiségeken keresztül Benha-el-Ast nevű nagyobb állomásra értünk, hol a Nilusnak második damjettei ágát passiroztuk csinos vasuti hidon át. Itt ágazik el kelet felé a suezi csatorna közepéig, az Ismailá-ig vezető vasutvonal. Mi azonban egészen délnek tartottunk s Saidie és Kaliub mellett elhaladva körülbelül éjféltájban értünk Kairóba.

A nagy hőség ellen talán kellemesebb ugyanezen utat Alexandriától Kairóig a Niluson kényelmes vitorlás bárkákon megtenni, ez azonban 4—5 napi időbe kerül. A gőzhajó 24 óra alatt teszi meg ez utat.

Kairóban a társaság egy része a „Hotel de l'Orient,” másik része pedig a „Hotel du Nil”-be lett

elszállásolva, én legnagyobb megelégedésemre az utóbbiba jutottam.

A bulaki vasuti állomásról ide vivő kocsijaink egy nem épen tágas, de mégis kocsiközlekedésre szánt utcán állottak meg, a honnét rendkívül keskeny, piszkos és sötét sikátoron át gyalog kellett holminkat czepeelni, míg a „Hotel du Nil“-ba érkeztünk. E piszkos, dögleletes szagu zsák utca már előre elvette kedvemet, de annál kellemesebben lepett meg, midőn a teljesen eldugott szállodába értem, mely egészen európai kényelemre épült s tágas udvara valóságos pálmaliget volt, hol a szebbnél szebb virágok s jazmin bokrok a nappali hőséggel teljesen ellentétes hűvös éjjeli levegőbe kábitó illatot leheltek.

A fényesen kivilágított nagy étteremben fekete-sárga draperia s pálmaágak között királyunk képe, a másik oldalon pedig nemzeti vörös-fehér-zöld színek között trónörökösünknek képe volt elhelyezve.

A szolgaszemélyzet csupa fürge arabs és néger legényekből állott, kik a kengyelfutó *saisok*-nak szép kosztümjébe voltak öltöztetve; a konyha azonban francia volt.

A társaságnak legnagyobb része, s velők én is siettem nyugalomra, hogy elég korán kelhessünk. Ágyaink idomtalanoknak látszottak, mert majd oly szélesek voltak, mint hosszúak, de kiválóan kényelmesnek bizonyultak. Magas mennyezetről sűrű fehér fátyol vonja be az ágynak mindnégy oldalát, védve az alvót a veszedelmes muszkéta legyek s más rovarok ellen.

Hosszu tengeri út után még a legtávolabbi föld is olyan, mintha hazánk volna, azért csakhamar nagyon otthoniasan éreztem magamat. Biztos földre lépni, a hol már nem ingadoznak lépteink; oly ágyban aludni, mely már nem himbálódzik s nem hányja-veti az embert egy oldalról a másikra; magas ablakok mögött lenni, melyeket kénye-kedve szerint nyit és zár el az ember, a nélkül, hogy a hullámok nyaka közé csapkodnának; hallani, mint bűg a szél a redők között, a nélkül, hogy a házat megingathatná — mindez oly élvezet, melyet az ember csak hosszabb hányt-vetett tengeri út után képes méltatni. Most tehát, midőn egy hét óta legelőször alszom szárazföldön, kényelmes ágyban, nagyon édesen esett a nyugalom és alvás.

Szeptember 17-én rövid alvás után összeszedtem másik három társamat s kora reggel elindultunk a város nevezetességeinek megsejnézésére. Szállodánk előtt a dragománoknak már egész serege várakozott s így könnyű volt azok közül egy német ajkut választani. Hamar megkötöttük az alkut egész napra egy kedélyes s szüntelenül mosolygó arabs fizkóval, Ali kocsisunkkal, ki bérén kívül még az elmaradhatlan baksist s a cigarettákat is kikötötte magának.

Kairó Afrikának körülbelül fél millió lakossal bíró, legnagyobb s legeredetibb városa. Már néhány órai kocsikázás után belefárad az ember a viselet és phisiognomiáknak végtelen maskerádjába, melyhez ké-

pest minden farsangi bohózat és diszfelvonulás elhomályosul.

A hullámnzó tengernyi népség felér, vörös, vagy Mohamed közvetlen utódjait megillető zöld turbánokban, s a szívárványnak minden képzelhető színe és niancée-ában előforduló tarka kaftánokban hullámnzik skarifícált és tätovirozott komikus arcaikkal. Félmeztelen rongyos fellahok, fekete turbános s övükben íróeszközökkel felszerelt koptok, vászonbugyogós katonák, hosszú haju beduinok s fekete salonruhába bujtatott háremörző komikus négerek, hófehér hosszú ingökben méltóságteljesen lépkedő koromfekete abyssiniaiak, czukorsüveghez hasonló filz fövegben kolduló dervisek s gazdag aranyhimzésű ruhákban pöffeszkedő pasák között görögök s törökök élénkitik az amugy is tarka képet ezer ránczu rövid szoknyájok, az ugynevezett fustanellával vagy bő színes bugyogóikkal. És e nagy tömegben a túlterhelt tévéknek bőgése, a kinzott szamaraknak ordítása, a scherbet árulók- vagy vízfordóknak kiáltása és tányér csörömpölése, az utczán ülő pénzváltó bankároknak esengetése, a nagyuri fogatok előtt botokkal agyba-főbe ütlegelő saisok (kengyelfutók) „Quarda! Quarda!“ kiáltása s a számár- vagy lóhajcsároknak „Riglak! Jeminak! Schemalak!“ ordítása — valóságosan pokoli lármát okoz, mely közé még a minaretek csúcsairól a műezzimoknak imára szólító tremolázó éneke s az araboknak minden lépten-nyomon látható verekedése és pörlekedése is elég dissonans módon vegyül. Ha e tarka képhez még a felülmulhat-

lan szép tropicus vegetatiót s a mindig fellegtelen, kristálytisza égboltozatot hozzá képzeljük — legalább gyenge fogalmunk lehet azon képről, mely szüntelenül váltakozik előttünk s melynek figyelmes szemléletébe belekábul az ember.

Legelső látogatásom a bulaki világhírű museum-nak volt szánva, mely az egyptológiának iszonyu gazdagságu, a maga nemében páratlanul álló tárháza. Szerencsémre volt, hogy a legelső napon vettem ezt tüzetes vizsgálat alá, mert a következő napokban már zárva volt. A Nil áradása (mely a museum falait mossa) rendkívül rohamosan emelkedett s mint a lapok említették, emberemlékezet óta nem öltött ily veszedelmes mérvet, úgy, hogy kénytelenek voltak a már küszöbig érő viz elől az elszállítható tárgyakat máshol helyezni biztonságba.

Innét az egész várost keresztül szelve a museum-mal ellentétes déli irányban fekvő citadellára hajtattam, hol az egész városra s környékére gyönyörű kilátás tárul a szemlélő elé.

Lábunk alatt terült el a sárgás-szürke óriási város viskói, palotái, kupolái és gyertyatartó alaku karesu minaretjeivel, melyek között dús növényzetű kertek s ligetek zöldeltek. Itt a sziklasírokkal telt kopár Mokkatam hegység, amott a kigyózó Nilusnak ezüst habjai s a tengerhez hasonló áradásból méltóságteljesen kimagasló pálmaligetek, távolabb a messze láthatárban a végtelen homoksivatag, melyből a sakkarai s gisehi pyramis csoportok, mint megkövesült kalendariumok

nyulnak a derült, tiszta égbolt felé. A másik oldalon ismét a heliopolisi obelisk szegélyezte a távoli láthatárt.

A citadella udvarában a mamelukok lemészárlásának helyén, volt ismét alkalma ciceronénknak, hogy e számtalanszor elcsépett szomorú történetet elrecitálhassa, én azonban a mameluk név hallatára tovább fűztem gondolataimat s honatyáinkra és távoli otthonra emlékeztem.

Megtekintettük még a várhegyen az ó-egyiptomi időkből származó, 260 láb mélyen a sziklába vájt nevezetes Jussuf kutat. Baksis kereset végett gyertyákat osztogatnak a turistáknak s sötét lépcsőkön vezetik le őket a kutnak első emeletéig, hol lóerővel csigázzák fel a vizet. Veszedelemes azonban a felső forráságból e jéghideg levegőbe leszállani s siettem is fel a sokkal egészségesebb kánikulás levegőbe. A hőség általában roppant módon bántott s daczára, hogy gyalog nagyon keveset jártam, mégis úgy éreztem magamat, mintha szüntelen gőzfürdőben volnék.

Már az uton több nevezetes mecsetet néztünk meg itt a várhegy tövében, de ezek részletezésébe már csak azért sem bocsátkozom, mert hisz ezek minden utleírásban bőven tárgyaltnak s csekély eltéréssel majd mind egyformák. A kairói mecsetek száma különben jóval felülhaladja a háromszázat, a nevezetesebbeket azonban mind megtekintettük. A világ legszebb mecseteivel bizonyára Kairó dicsekedhetik, még tágas földetlen előcsarnokai és udvarai is a legszebb fehér márvány- vagy alabastrommal vannak kirakva.

Belsejök rendkívüli gazdagság mellett egyszerű, de magasztos. A főkupolákat szép porphir, alabastrom vagy granit oszlopok tartják. A falakat gazdagon aranyozott arabeszkék és a korából vett mondatok ékítik; vastag, puha szőnyegek és hatalmas csillárok képezik a díszítésnek kiegészítő részét. Imáikat végző ájtatoskodókban egész napon át nincs hiány; de a tétlen, renyhe naplopók is itt lustálkodnak és aluszszaik az igaz hívő mohamedánnak édes álmát.

Magától érthető, hogy a nem mohamedán látogató csakis baksis és leoldott sarukkal léphet e szentélyekbe. Minden mecset bejáratánál különben gyékény papucsoknak egész magazinja van, honnét ismét csak baksisért bárki kap egy-egy párt használatra s fel van mentve a lábbeli le- és felhuzásának kellemetlenségétől.

E gyékény papucsok nem tudom Mohamed vagy Budha lábnyomaira készültek-e, azt azonban kivehettem, hogy nagyságra mind egyformák, de nincs oly láb, mely azt kitölthetné, még ha a mi németjeinknek fa klumpáival bujnék is azokba, úgy, hogy bármily ovatosan esoszogtam, mire kiértem, egy papucsot legalább is biztosan elvesztettem, a mi ismét csak kártérítési baksisba került. Szóval minden mecset látogatása alkalmával — pedig sokat néztünk meg — a baksisnak se hossza, se vége nem volt. Csakhamar megsokaltam e borraivaló koldulást s lerugtam könnyűtöt bocskoraimat, hogy azt kikerüljem; de vékony harrisnyában e hideg márvány kövezeten csakhamar erős náthával lakoltam alamizsna takarításomért.

A lybiai homoksivatagban fekvő kalifák sirjaihoz a legnagyobb hőségben hajtottunk; semmi szél sem lengedezett, úgy, hogy a felvert porfellebben majd eltikkadtunk. Utunk egy nagy mohamedán temetőn vezetett át, a hol közvetlenül előttünk eszeveszett hajrással rohant egy halottas koci koporsójával, mintha anyósát temetné e talán európai gondolkozásmóddal saturált sivatag fia, úgy, hogy csak nagy distantiában futottak utánna a fáradságtól lihegő kísérek.

Megállítottam kocsimat s hogy a temetési szertartást megnézhessem, gyalog siettem a temetkezési helyhez. A koporsó egyik végéből pyamis alaku magas nyujtvány emelkedett ki, a mely azonban ép úgy, mint maga a koporsó, tarka szőnyeggel volt bevonva. A koporsót leemelték a földre, a hol azonban még sirgödör sem volt s a kísérek minden fájdalmi érzés nélkül közömbösen csevegve csoportosultak a halott köré. Semmiféle imát vagy szertartást nem végeztek, hanem az egyik közülök scherbettel itatta a jelenvoltakat. A mint közéjük léptem, megrisqueroztam a mohamedánok között szokásos „sale-me-lejcum“ üdvözlést, a mell, ajk és homlok érintésével, a mit azonban hahotával viszonzottak. Nem tudom, mit bámultak rajtam s másik három társamon, de körülfogva bennünket egyre vigyorogtak, kaczagtak s taglejtésökből kivehettem, hogy az ránk vonatkozik. Midőn már tolakodók kezdtek lenni, tanácsosabbnak tartottuk visszasietni kocsinkhoz.

Ciceronénk ez alatt nyugodtan maradt a bakon, mert ugyis tudta, hogy a temetési helyen nincs most

semmi látni való, azt pedig a kocsiról is megmagyarázhatta, hogy csak alkonyat után ássák meg a sírgödört s teszik örök nyugalomra a halottat. A halott kiszállításával pedig azért sietnek annyira, mert azt hiszik, hogy a halott lelke mindaddig szenved, míg örök nyughelyére nem teszik.

A kalifák sirjai ódonszerű mecsetek, melyek csak építészeti szempontból érdemlik meg e fáradságos kirándulást. Nyomorult fellah lakások környezik e mohamedán szent főpapoknak nyughelyeit. Félmeztelen asszonyok és gyermekeknek egész csapatja futott visszatérő kocsink után, hazai czigányainkhoz hasonló fáradhatlan tolakodással . . . ismét csak baksisért!

Teljesen kimerülten érkezünk ép étkezési időre szállodánkba, hol alig győztük limonád és gazeuscökökkel szomjunkat csillapítani, mert bort és általában szeszes italt legfeljebb este volt szabad hallatlan drága árak mellett élvezni. Mellékesen legyen mondva, hogy szállodánkban Palugyai-féle magyar bort is találtunk.

Már Alexandriában megadtuk a déli étkezésnél való borivásnak árát. A rendkívüli bágyasztó hatás mellett kiki oly viszketegséget érzett egész testében, hogy alaposan félhettünk semiticus bőrbetegségtől, míg meg nem tudtuk, hogy az kizárólag e klimatikus viszonyok között oly kártékony szeszes italnak hatása volt.

Délutáni három óra előtt kirándulást tenni a gyilkos hőség miatt nem volt tanácsos; de, hogy mégis kizsákmányolhassam ez időt, vagy a hűvös boltívek alatti bazárokat szemléltem meg, vagy a gyékényekkel

berakott utczákon szórakoztatott a komikuna mellett oly tanulságos törzsgyökeres afrikai életmód.

A hőség elleni küzdelmünkben nemcsak a könnyű fehér öltözet, parafa-sisak és napernyőnek vettük nagy hasznát, hanem a benszülöttek módjára készített fekete kávénak gyakori élvczete is a transpiratiót akadályozó hathatós szernek bizonyult; nemhiába csügg az arabnak még lelke is a kávé, melyet az utcán, sátrakban, kereskedői bazárookban s magán házakban ugyyszólván szüntelenül készítenek. Moeskos kávéházak előtt a többi vendégek közé az utcára ülve, szemünk láttára törték mozsárban, szitálták s főzték a kávé ugyanannyi pieziny bádog-edényben, a hány adagot rendeltünk. Felforrás után lehűtik s ismét tüzre teszik, minek többszörös ismétlése után csupa habbá válik a kávé, melyet az eredeti felforráló bádog-edényben hoznak s a pieziny, tojástartó alaku esészébe öntenek. Ha sürgősen kívánja az ember elkölteni — a mi különben a naplopó tunya benszülötteknél soha sem fordul elő — egy-két csepp vízzel a kávé sűrű alja hamar leüllekszik, s keserűen teljes aromájával csakhamar megszokott kellemes üdítője lesz az minden európainak.

Tőlünk, angol sisakos utazóktól, természetes, hogy kétszeres árt raboltak, de nem emlékszem, hogy a mi pénzünk értékében 2—3 krajezárnál drágábban fizetünk volna adagját.

Délutáni három óra tájban, mire a hőség kissé jobban elviselhető volt, a mameluk királyok sírjaihoz akartam hajtatni, de Ciceronénk tudatlansága követke-

tében éppen ellentétes irányban, a Fostat-i elővárosba Ó-Kairóba értünk.

Utunk a messze kiáradt Nilus csillámló hullámai között smaragdzöldön kiemelkedő Roda sziget mellett vezetett, a hol egykor Pharao leánya a nád közé rejtett Mózes gyermeket találta. A Nilus mentén gyárakban összeapritott szalma, kukoricaszár és nádszeeskából óriási mennyiség volt összehalmozva, mely a lovak, szamarak és tevéknek takarmánya s csakugyan, e szegény állatoknak fejére akasztott abrakzsákjaiban mindenütt e silány szeeska-keveréket láttam s terhesen megrakva, többnyire csak e szeeskávali csalogatással követik gazdájokat.

Ó-Kairó már a homokpusztában fekszik, hol az arabs szenny- és piszoknak felülmulhatlan netovábbját találtuk. Nálunk a disznó-ólak paloták e ronda négy sárfalból álló dűledező odukhoz képest. E leirhatlan piszkót szánandó nyomor kíséri. Benéztem néhány viskónak nyitott oldalán, de néhány rongydarab- s Niliszapból készült, félig ép, fajumi filtrirozó korsón kívül semmit a világon nem láttam, s a mi nálunk bútor név alatt ismeretes, az ott teljesen ismeretlen valami. Nagyobb nyomort egyáltalán képzelni sem lehet! Mily boldogan rágták itt-ott a nyers ugorkát s jó keresetének kellett már lennie annak, a ki elvértve bánánt szopogatott!

Vajjon mi kötheti e nyomorultakat homokpusztai odujukhoz? Nem egyéb, mint a gondviselés által minden emberbe oltott azon nemes ösztön, melyet ők ta-

lán névleg alig ismernek, hanem csak éreznek s melyet mi honszeretetnek nevezünk. Az csodálandó azonban legjobban, hogy a nyomor és balsors sokkal jobban lebilincseli az embert egy ugyanazon helyhez, mint a jólét, s az fájlalja legjobban az apai házat, a ki benne csak sárfalakat vesztett. Sok boldogító van abban, hogy az ember örömeit ép úgy, mint fájdalmait egy ugyanazon bölcsőben összpontosítsa.

Utunk csupa gyékénynyel fűdött szűk sikátoron vezetett keresztül, de csak nagy nehezen haladhattunk, mert kocsik erre alig járnak s csak tévéken szállítják a szükséges terheket. A közlekedést nemcsak az utcái bazárok, hanem főleg az nehezíti, hogy az összes nép-ség az utcán hever vagy dolgozik.

Minden mesterségnek külön-külön utcája van, a hol mindenki egyforma munkán szuszog és bámészkodik. A sokféle mesterség között legkomikusabb volt a borbélyok utcája, hol szintén a szabadban borotválták az emberfejeket, szamarakat és tevéket, egyformán, a mint éppen sorra kerültek. Hogy az emberfejre csak ugyanazon szappant és kést használnak, melylyel a szamar vagy teve trágyás bőrét vakarták, — azt sevillai művész talán nem volna képes felfogni, de afrikai borbély előtt csak természetes dolog. A mint az emberek arczára különféle jeleket tatoviroznak vagy skarifikálnak, épp oly torzonborz arabeskeket varázsol a borbély a szőrnek alakzatos meghagyása által az állatok czombja- vagy oldalbordájára s oly tökély- és lelkiismeretességgel végzik munkájokat,

hogy e türelmes állatoknak még szempilláit is leborotválják.

E tanulságos látvány között pokoli lárma, dob és zeneszó ütötte meg fülünket. Lakodalmas menet jött távolról velünk szemközt. Le kellett szállnunk s kocsinknak sikerült egy mellék utcái sikátorban félre vonulni.

A menet előtt néhány bohóc ugrándozva tánczolt s féktelen ostobaságokkal mulattatta a körülállókat. Utána hosszú póznákon számos zászlót hordtak, melyek azonban valószínűleg a menyasszonynak garderobját képezték. Orrhangu bőgés és fülszaggató zene kísérte a menetet. E keserves zenében úgy tetszett, mintha a nagy dob- és réztányérokkal ütnék a melódiát s a dudaszerű hangszer és karordítás csak kíséret volna. Asszonyt a menetben nem láttunk; valószínűleg csak most mentek a menyasszonyi házhoz. Csendesen a fal mellé vonultam s megvallom, nem a legkellemesebben éreztem magamat ez eszeveszett esőcselékkel szemben, de megnyugtatót a gondolat, hogy hisz a mohamedánok szeszis italt nem isznak s így e vad lárma és táncz nem a kábult fő, hanem a józan örömmek nyilvánulása. A Nilus vize felpuffasztja ugyan őket, de hazai lakodalmainknál előforduló boros főeknek garázdálkodásától nem kellett tartanunk.

Örültem azonban mégis, midőn a menet már elvonult s kocsinkba ülve, folytathattuk utunkat. Végre vezetőnk a Babylon helyén épült kopt negyedben egy ódonszerű templom előtt állította meg kocsinkat. Mi-

után előre tüzetesen áttanulmányoztam volt a látni való nevezetességeket s a városnak bő térképe kezemen volt, csakhamar ráismertem a koptok birtokában levő, különben ódonsága folytán nevezetes Abu-serge vagyis Mária-templomra. Szándékom volt ugyan megnézni e helyt, de más alkalommal, midőn éppen utunkba esett, de nem most, midőn a mameluk királyok sírjaihoz készültem. Összeszidtam boszuságomban ostoba ciceronénkat, ki ennyi időt vesztegetett velünk s kivel különben már délelőtt jól laktam, mert a mint fontoskodva neki kezdett a magyarázatnak, rendesen csak elferdített badarságot reczitált.

A kereszténység első századaiban épült templom különben nemcsak építészeti szempontból nevezetes, hanem különösen gazdag, bisanti izlésben készült elefántesont- és fa-faragványokban, valamint arany háttérre festett szép képekben. A templom alatti kryptában forrás is van, a melyből baksis mellett szomjunkat csillapítottuk. A hagyomány szerint Mária- és Józsefnek egyiptomi futása alkalmával a szent család a jelenlegi kryptának helyén tartózkodott.

Ciceronénk elfeledve már a kapott dorgatoriumot, ismét elkezdte fontoskodását s egész pathossal magyarázta, hogy itt szülte a boldogságos szűz Mária *leányát*, s midőn méltán felháborodva össze-szamaraztam, oda igazította ki badarságát, hogy hát akkor eltemetve van itt Mária leánya.

Nehogy továbbra is mérgelődjem ostobaságán, kijelentettem neki, hogy szolgálatára nincs már többé

szükségünk; díját szállodánk kapusától vegye át, de még kocsinkra sem ül fel többé, hanem elballaghat gyalog haza szégyen-fejjel.

Megnéztük még itt a közvetlen szomszédságban levő félig romban heverő Amru mecsetet s a keresztény temetőt. Visszahajtottam azután ismét Ó-Kairón át, a sivatag szélén faképnél hagyva fontoskodó cice-ronénkat.

Térképem segélyével sikerült a néhány szót olvasul értő kocsisomat csakugyan a teljesen ellentett irányban fekvő Mameluk király-sirokhoz dirigálni. E kis mecsetekkel összekötött mausoleumok közül különösen Ei-Aschraf és El-Barkuk sultánoknak siremlékei válnak ki, habár valamennyinek nemcsak sarkophagján, hanem az összes diszitésen remek művü munkát találhatni.

Itt ismét egy sebesen vágató halotti menettel találkoztunk, mely iszonyu port vert fel.

Este felé a város közepén fekvő, európaiasan gondozott nagy Esbekieh kertben tettem sétát. E terjedelmes szép park ózongazdag üditő növényzetével a város legkedveltebb közhelye, a hol a mi katonai zenekarunkhoz nem is hasonlítható meglehetősen silány angol katonai zenekar lármás hangja mellett a legtarkább közönség hullámszik. Csinos szökőkutak, halastó s egy nagy mesterséges barlang, nyári színház és kávéházi pavillonok emelik a kert szépségét. Az arabs kávéházban egy teljesen elzárt bódéból női karnak orrhangon énekelt, szenvedélyes zokogáshoz hasonló s keserves

tamburin zenével kísért karéneke hallatszott ki, a mi az arabsokat önkivületi állapotba ragadta, úgy, hogy egetverő ordítással üvöltöttek „taib! taib“-ot, a mi annyit jelent, hogy „szép“ (jó).

Az ezernyi szép s különleges növény között leginkább a magas ágaknak csucsaírói földig érő gyökeket eresztő fák tűntek fel leginkább.

Vacsora után a társaságnak egy része az Esbekieh kert közvetlen szomszédságában levő magyar restaurációban szórakozott magyar ujság olvasása s valódi egri bornak Afrikában bizonyára ritka élvezete mellett. A restauráció tulajdonosa Kovács József törzsgyökerez egri születésű magyar ember, ki magyarországi rokonainak saját termésű borait méri ki aránylag mérsékelt áron s ez által már tetemes vagyonra tett szert. Az arabsok, daczára, hogy a mohamedán vallás tiltja a borivást, mégis nagyon látogatják. Annyi respectust Mohamed iránt azonban mégis tanusítanak, hogy nem nyilvánosan iszszák: A megrendelt butelliát gondosan rejtik a kaftán alá s csak a sarokba vagy a fal felé fordulva szörpölnek abból egy-egy kortyot.

Innét, este levén, én is megrisquiroztam szállodánkig a számár-nyargalást. Afrikában a számár nagyon megbeesült állat s legkevésbé sem szégyen számáron nyargalni, sőt ugyszólván ez állat monopolisálja a személyszállítást. Én csak attól tartottam, hogy reá ülve, lábaim még mindig elérik a járdát s ha e fürge állat kiszöknék alulam, a hajcsárnak ütlegei véletlenül engem érhetnének.

Biztonság kedvéért, miután kengyelvasat amugy sem használhattam, szorosan átöleltem lábaimmal e szegény állatot, úgy, hogy alig zihálhatott, de aprón kimért gyors léptei oly biztosak voltak, hogy igen kellemesnek találtam azon a nyargalást, habár ez alkalomnál többször Kairóban nem kértem belőle.

Hazaérve valóságos fiakker-háborút találtam szálodánk előtt. A holnapi Pyramisokhoz történendő kiránduláshoz számos koesi kellett, de az arabs fiakkeres elég értelmes arra, hogy tudja, mi a straikolás, s egyetértve kizárólag csak a pyramisokhoz 25 franc hallatlan árt kértek. Egy consulatusi tisztviselő közvetítésére a kocsis bírót kellett meghívatni, ki csak korbácesesal birta a kocsibért 20 francra leverní. Mi, kik Kovács hazánkfiánál voltunk, legjutányosabban jutottunk kocsikhoz, mert általa 10 francért béreltünk kocsikat és pedig nem is kértek többet. Hogy azonban teljesen biztosítva legyünk, a felbérelt kocsik egy-egy számozott lámpáját adattuk zálogba Kovácshoz.

Szeptember 18-án már éjjeli három órakor keltettek fel bennünket a néger háziszolgák. A reggeli elköltése után kiki hideg villásreggelit is vitt magával, hogy a pyramis-mászás kegyetlen fáradalmi után a sivatagbani falatozással kis erőhöz juthassunk.

Négy óra előtt már messze vágatott fürge arabs lovaival társaságunknak imposans hosszú kocsisora, mert hisz csakis a hajnali órákban lehetséges egyáltalán a pyramisoknak megmászása, s a rendkívül fárasztó

ut még a gyilkos hőség beállta előtt is teljesen kimeríti a vállalkozó bátor utast. Kevés ember volt, a ki a leghatározottabban el nem szánta volna magát a Cheops pyramisnak megmászására; büszkén verte sorra kiki mellét azt hangoztatva, hogy ha senki, ő megmászszá, és mégis a legtöbbször inába szállott bátorsága, midőn e kőmonstrumnak tövében állott.

Utunk a bulaki sziget s a gezirehi palota mellett a nagy Nilus hidon át vezetett, hol a hajnali szürkületben a Nilus zavaros habjai között lebegő haragos zöld Roda szigetére s az áradási területből kimagasló pálmaligetekre gyönyörű kilátásunk nyílt. Hassan kocsisunk hangosan dudulta a nagy Allah-hoz reggeli imáját, közben-közben nagyot vágva lovai közé. Ima-éneke után arasnyi nagy nyers ugorkákat szedett ki üléséből s csemesegve ropogtatta azokat alabastrom fogai között, úgy, hogy hideg borzongás futott át e jóízű reggelizés láttára. Még nem nyelte le utolsó falatját, máris tartotta tenyerét szivarka koldulásra. Midőn azután bodor füstöt is eregethetett kifordított kémény formájú pofájából — minden igénye ki volt elégítve s büszke önérzetében nyilsebességgel hajtott jobbra balra, eléje kerülve bizonyára még éhező col-légáinak. Meg is kezdődött aztán ezzel az arabs fuvarosoknál napirenden levő veszedelmes zürzavar, melynek következtében össze-visszaakadtak a lovak s kocsik és az éktelen lárma és ordítás között nem a lovak, hanem egymás fejére pazarolták az ostoresapásokat. E zürzavar most is azzal végződött mint rendszeren,

hogy t. i. mi is megsokalva ez életveszélyes positiót, napernyóinkkel döngettük ki-ki saját kocsisát, ily kemény argumentum ad hominem mellett kényszerítve őket, hogy egymás után, sorban hajtsanak.

Mire a nap a szikla-sirokkal telt szürke Mokkatum hegység mögül első aransugarait lövelte a vörösrre világított kristálytisza légkörbe, már az óriási Nil-ákácok sűrű lombozatával beárnyékolt egyenes allén jártunk, mely talán az egész világon ritkítja párját.

A kelő napnak első sugarai a töltés-ut körül mérföldekre terjedő Nil-áradásnak tükörsima felületét mintegy varázsütésre naranesszinű tengerré változtatták, melyből itt-ott pálmaligetek, üde szép zöld vegetatio, a sykomorohnak terjedelmes koronája, Kairónak épület-tömege, citadellája, mecsetei s minaretjei, a déli távoli láthatárban pedig a sakkarai pyamis csoport emelkedik ki, s hogy élet is legyen e fölülmulliatlan kép és látványban — az áradásban mindinkább veszni látszó s már-már csak keskeny vonalnak tetsző töltéseken teve-karavánok vonulnak, mentve a vizár elől a nyomorult fellahoknak csekély holmiját.

Csakugyan szemlátomást emelkedett a délről mintegy óriási vizardtóból rohamosan ömlő Nilusnak zavaros vize s szemünk láttára mállottak szét a nyomorult sárviskók, melyek a Nil-áradás után ép oly gyorsan épülnek fel, mint a mily hamar semmisültek meg.

E feledhetlen szép képnek teljes ellentéte a végtelen homoksivatag, ellenkező azaz nyugati irányban, a hol semmi sem vall életre s a már is óriási nagy-

ságukban mutatkozó gisehi pyramisok is csak halált lehelnek.

Egyik utmenti faluból, hosszú kocsisorunknak láttára, kivonult talán a csak szorosabb értelemben vett házi állatoknak kivételével, minden élő lény. A scheikh (bíró) koldult e szikár, magas, rabló typussal bíró vad népség élén, s minden kocsiba tenyerét bak-sisra tartó néhány alak kapaszkodott, kik lihegve futottak körülöttünk egész a pyramisok tövéig.

A sivatagba érve, ott hol magasabb homok-hegyet kellett passiroznunk, fáradt lovaink teljesen felmondták a szolgálatot. Le kellett szállanunk, de még üresen is csak a nyuzással határos állatkinzás mellett voltak képesek tovább hatolni.

Kilencez, legalább látszólag egymás közelében álló pyramis képezi a gisehi gula csoportot, mely közül azonban csakis a legnagyobbikat, a Cheops pyramist lehet lépcsőzetes sarkán megmászni. Herodot a görög történetíró szerint (ki különben ép itt Egyiptomban nyerte kiképzését) 100000 ember volt 20 éven át szüntelenül ez egy pyramisnak építésével elfoglalva s hogy csak némi fogalmunk legyen e csoda sirnak nagyságáról, elég megemlítenem: hogy még manap is — midőn annyi évezred rágódott már rajta — több mint harmadfél millió köbméter követ foglal magában.

Halhatatlan emlék után vágyódó királyok készítették mumiává balzsamozott holt testeik számára e csoda sirokat, és pedig úgy, hogy kormányra léptük évében elkészített pyramis sirjukat halálokig évenként

egy-egy kőburkolattal növelték s így e burkolatok száma az oda temetett királynak kormány éveit jelölik.

A frivol bölcsészet mosolyoghat ugyan a fölött, hogy az emberi kéz legnagyobb alkotásu műve, csak siremlék; de az ember nem semmiségének, hanem csak halhatatlanságának tudatában emelhetett ily sírokat, melyek nem rövid napokból álló életpályának határát jelzik, hanem egy örök életnek kapuját.

Vajjon a sir nem tanítja-e az embert szintén nagy igazságokra? s ha van a sirban is tanulságos, miért panaszozza fel az ember ez ősi királyoknak azt, hogy a sir tanulságát akarták megörökíteni?

Igaz ugyan: fa árnyékában is imádhadjuk Istent ép úgy, mint akár a római sz. Péter basilikában; megél az ember a nyomorult fellahok nádviskóiban is ép úgy, mint akár a khedive palotájában; s örök nyugodalmára elég a világ leghíresebb emberének is egy 7 láb hoszu sirgödör, — mindazonáltal nem tartom esztelennek, hanem ellenkezőleg lángelméjű fejedelemnek azon királyt, ki ily óriási csoda-sírt épített, mert az eszme: hogy a sir győzedelmeskedjék az idő fölött; a gondolat: kényszeríteni a nemzeteket, az erkölcsöket, a törvényeket, hogy egy koporsó törében törjenek meg — nem származhatik közönséges halandótól.

Nem hiszem, hogy volna utas, ki e pyramis tövében az évezredes ősök lángelméjének, bámulattal párosult elismeréssel ne adózzék. Csakhogy e vad kinézésű arabs csorda még a saját őseik nagysága fő-

lötti elmélkedést sem engedi meg, a mennyiben baksis hajhászatukban majd széjjel tépik az embert.

Három, nálamnál nem sokkal alacsonyabb izmos erős ficzko kapaszkodott belém s vonszolt a pyramis felé. Borzadva néztem ugyan, mint vonszoltattak már Léhányan társaink közül e hajmeresztő magasságba, de az még sem riasztott vissza a megmászás merész vállalatától, habár itt már nagyon esekély volt azok száma, kik erőt és bátorságot éreztek erre magukban s a legtöbb még meg sem kísérlette e nyaktörő veszélyes utat.

Ragadozó három arabs vezetőmnek vas karjaiból csak azért rántottam ki magamat, hogy dragomanunk közvetítésével az ott kolduló arabsok scheikhje előtt alkudjam ki a vezetés díját, melyet személyenként 5 frank s így összesen 15 frankban állapítottunk meg s azt is úgy, hogy lejövetelem után kapják meg díjokat.

Nagyon óvatosnak kell lenni ez élelmes népséggel szemben, mert utközben a legveszedelmesebb helyeket használják fel arra, hogy megállva baksist préseljenek ki s ha az utas félelmében csak egyszer enged kérelmöknek, biztosítva lehet arról, hogy míg eléri a pyramis tetejét kikoldulták, vagy jobban mondva ezer fortélylyal kirabolták zsebéből összes apró pénzét.

Az alku megkötése után, kivettem szemök látára tárczámat zsebemből, átadtam egyik lenn maradt társamnak s csak azután bocsátottam magamat rendelkezésekre. Mint a macskák, oly ügyesen ugrándoztak előttem. Egyik jobb másik balkaromat ragadta

meg s oly erővel rántottak fel a lépcsőzetesen rakott köveken, hogy a harmadiknak, ki mögöttem jött, nem sok erőt kellett a hátulról való tolásra pazarolnia, legfeljebb később, ha az egyik vagy másik nem volt már képes nehéz testemen elég nagyot rántani, elkapott vas markával hátulról s emeléssel segített a magasabb fokra. Eleinte eszeveszett gyorsan ment e mászás úgy, hogy alig győztem elég gyorsan lábaimat hányni, vetni s úgy éreztem magamat, mintha ragadozó sasok a levegőben hurezolódnának. Csakhamar belefáradtam azonban a lábemelésbe, mert — daczára annak, hogy ölnyi magas testalkatnak megfelelő hosszú lábakkal áldott meg a teremtó, — a legtöbb lépcső gyanánt használt koczka kő oly magas, hogy legnagyobb erőlködéssel terpesztve szét lábaimat, alig értem el azok felső szélét; de az a legveszedelmesebb e módus tánczban, hogy a lépcsőnek használt sziklatömbök óriási magasságuk mellett csak kevésbé állanak ki egymás fölött, vagyis a lépcső oly keskeny, hogy a láb-talp nemcsak hosszában, hanem a legtöbb esetben szélességben is alig képes azon megállani úgy, hogy az ember e salte mortalé-t oldalt fordulva kénytelen megtenni.

Az izzadás már csak úgy folyt rólam s lábaim már reszkettek az erőlködéstől, azért ismételten pihenésre kellett vezetőimet kérnem. Azonban nemcsak a pihenés ideje alatt, hanem az egész uton folyton ke-repelt mindháromnak szája. Ha jól tudták is, hogy nyelvök előtttem teljesen ismeretlen, azt azonban még

sem hihették el: hogy az ezerszeresen ismételt „baksis” szót ne érteném. Ilyenkor csak üres zsebeimre mutattam s ha félelmes erőszakoskodásba már beleuntam, fenyegető pillanatot vetettem reájok s a „jallah! jallah!” (előre!) szavakat erőlyesen kiáltottam feléjük.

Körülbelül egy negyed órán át tartott kinos mászásom, mire a pyramisnak közepe táján egy széles lépcsőt értünk, melyen már kényelmesen le is ülhettem. Nem mulasztottam el az alkalmat e kényelmes ülő pihenőnél s kifelé a szabad táj felé fordulva nyújtottam ki fáradságtól reszkető tagjaimat. Itt azonban már oly kimerült voltam, hogy képes lettem volna, azonnal elaludni s csak a gyönyörű táj késztette ki-nyílásra szemeimet. Midőn azonban a pyramisnak tövére tévedt pillanatom, szemeim káprázni kezdettek, nagymérvű szédülés fogott el, teljesen elvesztettem lélekjelenlétemet s ha vezetőimnek vas marka nem tart, bizonyára eldőlttem volna. A pyramis tövében levő számos kocsi és nép mint egy hangyaboly tűnt előtttem s a felvezető lépcsőzetet úgy láttam, mintha a legmeredekebb létra volna, pedig a pyramisnak basisa 223 méter hosszú s ha tetejéről a legizmosabb ember hajít követ, alig esik az a pyramis magasságának feléig.

Megbántam ugyan e lefelé vetett pillanatot, de már késő volt, úgy, hogy e félig ájult állapotban teljesen lehetetlen volt már a további mászásra gondolni. A pyramisnak tetejéről sem élvezhettem volna szebb

kilátást, mert hisz a Nilus vidékén kívül csak a sivatag végtelensége tárult már itt is szemeim elé, hanem resteltem önön magam előtt: hogy én, ki annyira biztam erős testalkatomban s vállalkozó szellemem még a lehetetlenséggel is kész volt megküzdeni — most tehetetlenül kényszerülök hátrálni oly szép cél elől.

Soká pihentem még itt félig szendergő állapotban, még vezetőimnek baksist kolduló nyelv-pergését sem hallottam már, míg végre a szégyenletes visszavonulásra adtam ki vezetőimnek a jelt.

Ha kimerültségig fárasztónak találtam már lefelé az utat, most lefelé még veszedelmesebbnek tűnt az, lehetséges azonban, hogy csak azért, mert már egészen tehetetlennek éreztem magamat.

Nem a kötömeg, hanem a szabadba fordulva csuszás és ugrálással jutottam lefelé. Mindég a kő szélére ülve, az alantabbi lépcsőn álló két arabsnak vállaiba kapaszkodva ugrándoztam fokról-fokra úgy, hogy nemcsak talpam égett már, mintha sebektől lett volna borítva, hanem embonpointom is elzsibbadt. Különben ugyanily sorsban részesült a többi merész vállalkozó is s nem egy rongyosra kopott nadrágnak foszlányait szellőztette lobogó gyanánt a pyramisnak kiálló szirtjeiről az afrikai zephir!

Az égető homoktalajra jutva, nagyot sohajtottam s hálát adtam a jó Istennek, hogy szerencsésen levezetett, de nem is jutna még egyszer eszembe oda felmászni, még ha akár praehistoricus régiséget is kaparhatnék annak tetején.

Régiséggel különben bőven elláttak bennünket arabsaink, mert midőn baksis-koldulásra már minden kigondolható jogezimet kizsákmányoltak, elővették hosszú szellős fehér ingjök vagy kaftánjok alól régiségeiket hallatlan drága ár mellett kínálgatva azokat, mert a természetes észszel gazdagon megáldott arabsok is csak természetesnek tartják azt, a mit nálunk még nem igen akarnak elismerni: hogy minden művelt európainak több-kevesebb régészeti érzékkel okvetlenül kell birnia.

Kocsimnak sátera alatt rövid pihenőt tartva farkas éhséggel rántottam fel az ülés deszkát, hogy az oda rejtett villásreggelimet deliciával költhessem el, — de sehol sem találtam azt.

Elővettem s vallattam nagy mérgesen Hassán kocsisomat, de ő égre-földre s szakállára esküdözött, hogy nem ő lopta el, mert hisz a nagy Mohamed keményen megbüntetné őt, ha disznóhust ennék, pedig ép ezzel árulta el a kópé, hogy ő volt a gourmand, mert különben hogy tudta volna, hogy a többszörös papirba gondosan göngyölített csomagban sonkaszeletek voltak. Midőn azonban a pyramis-mászásra nem vállalkozott s így idelent étvágytalanul maradt társaim segítettek rajtam élelétárunkkal, megbocsátottam Hassanomnak, mert eszembe jutott, hogy nyers ugorkát reggelizett s így a saláta hangosan követelhetette a hozzá járó peccsenyét.

Hogy megörökítsük pyramisi kirándulásunkat, fényképész is hoztunk ki magunkkal Kairóból, ki mint „Dózsa“ neve is mutatja, törzsgyökeres magyar ember.

Kairónak különben második legkeresettebb fényképésze „Strolimayer“ szintén magyar ember s Szegzádról költözött ide.

A nagy Sphinx előtt csoportosultunk, lábaink elé fektetve vezető arabsainkat, úgy, hogy a Sphinx és a megmászott pyramis is bele jutott a kép keretébe.

Megtekintettem még a Sphinx lábai között épült óriási szentélyek építkezését, melyet iszonyu mélységre temetett be a sivatag futó homokja, de most nagy költséggel a régészek ismét felszabadítják.

A Sphinx közelében levő, szintén a mély homoktól már felszabadított ősi granitszentélynél a legszebb márvány és alabastrom díszítések hevernek; különben ez egész vidék tele van régiségekkel.

Midőn ismét kocsira ülve a nap iszonyu hőségében haza felé tértünk a szép Nil ákácokkal beültetett töltésén, nagy portfellegben, fürge számaron sebesen vágatott felénk két alak, egy európaiasan öltözött amazon s egy fehér ingbe öltözött, koromfekete abysiniiai vezető. Közelünkbe érve, kezében tartott folians alakú nagy naplójegyzékéről s kibontott és a szél által torzonborzra kevert hosszú fekete hajzatáról a „Borszem Jankó“-nak „Kotlik Zirzabella“ alakjával azonosítható egyik kedves utitársnőnkre ismertünk. Ez éltés matrona ritka műveltsége s kiváló kedves modora mellett azon nagy touristai hibában szenvedett, hogy minden kirándulásról elkésett s így nemesak hogy a legnagyobb hőségben, hanem magányosan kellett a sokszor veszedelmes utakat megtennie. Elmaradása rendesen

kétszeres kiadás s talán tizszeres baksis pazarlásba került, mert a tömeges kirándulásnál a koldus népességnek egész serege könnyen ki volt elégítve a nélkül, hogy egyes adózónak nehezebbre esett volna, míg késlekedő utitársnőknél e baksisok tetemes összegre rúgtak. Nemes, jó lelke ugyanis meg nem állhatta, hogy csak egy kéregető is üres kézzel menjen el mellette s így történt azután, hogy gyakran kellett a távirdai nagyon költséges utalványokat igénybe vennie.

E szép kirándulásunk alkalmával megismerkedtünk az ős egyiptomiak által istenség gyanánt tisztelt ibis madarakkal, midőn nagy tokáju pelikánok társágában ezrivel sivitottak a vízborította áradási területen. Azt találtam azonban, hogy Kairó környéke vagy általában az arabs pizsok-fészkek a sasoknak is kedvelt hazája, és ez érthető is, mert alig van a világon hely, hol annyi dögre akadnának, mint itt.

Ily fárasztó kirándulás után a nap folyamában leginkább a nagy kiterjedésű labirinthszerű boltívek alatt elhelyezett hűvös bazárokból találtam szórakozást. Itt is minden mesterségnek elkülönített osztálya van, közben-közben scherbet és kávé bódékkal, melyek az alkunál nélkülözhetlen dolgok, mert a kereskedő, miután vevőjét maga mellé ültette a szőnyegre, nyugodtan tovább szívja nargiláját s előbb meg sem kérdezi, hogy mivel szolgálhat, míg közösen egy kávé vagy scherbetet el nem költöttek. A különféle nyelvű és viseletű emberek a legtarkább képet, valóságos bábéli zürzavart tárnak a szemlélő elé.

Este felé Kairónak felülmulhatlan szép corsóján, az ugynevezett „Schubra“ allén tettem sétakocsikázást. Vén sykomorfáknak dus lombozata örökzöld boltivezetet képez e széles s körülbelül egy jó órán át tartó utak fölött, hova a nap sugarai alig tudnak behatolni. Az afrikai előkelő világ, hercegek és miniszterek, Beyek és Effendik itt élvezik sétájukat kocsin vagy lóháton.

Szeptember 19-én az egész délelőtti időt a szent Ferenczrendű missionariusok derék főnöke P. Placidus társaságában töltöttem. Hosszu szőke bajusza és szakála, erélyes arcvonásainak martialis külsőt kölcsönzött. Keskeny, hajkoronáig leborotvált fejének nem ártott már a napszurás, mert födetlen fővel járt a városban is. Daczára annak, hogy poroszországi születésű volt, durva nehéz kámzsájában a napnak tikkasztó hőségét már nem érezte, mert hisz évek hosszu során át működik heroicus önfeláldozással Afrika gyilkos klímájában. Kora ifjúságától fogva a katonai pályán, a porosz hadseregben szolgált s még 1866-ban huszárkapitány volt. A königgrätzi ütközetben nyert sebei életének egész ellentétes irányt adtak, mert büszke tiszti egyenruháját azóta az alázatos sz. Ferencz rendűek durva habitusával cserélte fel. Theologiai tanulmányai s felszenteltetése után, a mint azelőtt a katonai-, ugy most a papi pályán is a heroizmus ösvényére lépett s az afrikai missióban működik törhetlen erély s valódi apostoli buzgósággal a lelkipásztorkodás terén. Kardhoz

szokott vas marka most csak tollat ragad s merészen és ügyesen forgatja azt a missio ügyében, mit termékeny irodalmi működéséből láthattam.

Lelkesült magyarázatai s felvilágosításaival az afrikai kath. hitéletnek tiszta képét ecsetelte előttem.

A róm. katolikusok száma Kairóban körülbelül 30000, az egyesült görögök és egyesült koptok száma azonban 50—60 ezerre rug. A 26 katolikus templom közül csak 4 latin szertartású.

A vásár- és ünnepnapi szónoklatok arabs, német, francia, olasz, spanyol és angol nyelven tartanak s minden nemzetnek külön plébánosa van itt, ugyanezen sz. Ferencz rendü zárdában.

Placidus atya vezetése alatt megtekintettem nemcsak a latin szertartású templomokat, hanem az apácák iskoláit is. A tannyelv kizárólagosan francia s mégis bámulatos szép eredményt mutatnak fel a vallás és cultura e hősnői a szegény néger és arabs árvák között. Megható volt nézni, minő gyengéd ragaszkodással viseltettek e kis fekete teremtések a közöttük levő apácákhoz, a szeretet ez önfeláldozó angyalaihoz, kik ezen nemesak testileg, hanem szellemileg is árvaságra jutott nemzet körül szerzik sorvasztó munkával az örök élet babérjait.

A nagyobbak iskolájában a példás fegyelem s az értelmes feleletek elfeledtették velem, hogy Afrikában vagyok, s csak e komikus torzonborz fejek juttatták azt ismét eszembe. Kondor bogár hajjal feketeségben vetélkedő arcukból csak élénk szemök csillogott s öröm-

teli mosolygásuknál alabastrom foguk fehérlett vérvörös ajkaik közül, mi úgy tetszett, mintha a pisze orr alatt csak az imént vágott friss nyílás volna.

Az egyik tanteremnek plafondján gazdagon aranyozott értékes faragványokon akadt meg néhány pillanatra szemem. „Nemde esodálkozik — szól Placidus atya mosolyogva fordulva felém, — hogy ily értékes faragványokra pazaroljuk mi az önök által oly fáradtságosan gyűjtött könyöradományokat? de véletlenül jutottunk mi ezekhez, mert ezen ház, melyet a keresztény szeretetnek koldus filléreiből vásároltunk, még néhány év előtt hárem-épület volt; bár akadna műértő, ki e faragványokat megvenné, legalább eltűnnék e bünfészeknek utolsó nyoma!” Ime, mit művelhetnek a missiók számára gyűjtött csekély fillérek! . . . Ezer-szeres kamatokat hoznak a keresztény szeretetnek könyöradományai e szellemi uzsorások kezében s még a féktelen vad szenvedélynek büntanyáit is a vallásos rény s a keresztény civilisatio szentélyeivé változtatják; pedig — mint Placidus atya a statistikai adatokból szives volt megmutatni — az európai katolikus államok között ép a tejjel és mézzel folyó gazdag Magyarország áll a legutolsó helyen missió könyöradományaival.

Ha valahol, úgy azt hiszem, itt fog a kellőleg támogatott missio áldásdús eredményt felmutathatni, mert a Kelet általában hívó, sőt imáiban példásan buzgó; vallástalanság vagy indifferentismus a benszülöttek között nem létezik. Hogy a vallás képezi e nép-

nek életét, az érthető, — mert hisz nemzetisége dogmájában s története hitében áll. Ha mindamellett a féktelen erkölestelenség ijesztőleg terjed, az csak az Izlam tanainak kifolyása.

A benszülött katolikusok vallásosságát mint példányszerűt hallottam dicsérni, s csak a legritkább esetek közé tartozik az, hogy a vallás vigasza nélkül halna meg valaki. A mohamedánok fanatismusa azonban féltékeny szemmel kíséri ez önfeláldozó missionariusok működését, s ha, mint rendszeren, az éj sötétségében hívják őket a haldoklók ágyához, nem egyházi ruhában, hanem csak titkon viszik a szentséget, s ezt is csak két fegyveres kavasznak kíséretében tehetik.

A főnök szíves meghívására ebédre is ott maradtam a missionariusok között. Örömmel cseréltem fel a szállodai lucullusi közös dinért a missionariusok frugális étkezésével. Nem lehetett volna szebb alkalom önmehtagadásukat jobban bámulni, mint szegényes ebédlőjükben, hol a teritetlen asztalok semmiképp sem jelezték azt, hogy ebédre gyűltünk össze.

Az étkezés menüje közönséges alkalommal bizonyára szegényesebb, de most tiszteletemre díszebéd volt. A páterek mindegyike előtt külön kis asztalka állott s csak én ültem a főnök asztalánál annak jobb-ján, hol számomra kis asztalkendő volt kiterítve. Az ebéd leves-, főzelék- és gyümölcsből állott, melyet kis tálakban raktak mindegyiknek teritetlen asztalkájára; nálam csak annyiban tettek kivételt, hogy a főzelék mellé sültet s a gyümölcs után sajtot is serviroztak,

valamint hires larnakai bort is tettek élém. Csodáltam, hogy e szegényes, sovány étkezés mellett hogyan képesek ily tevékeny életet folytatni? „Lássa pedig — szölt a főnök — egytől-egyig viruló arczuak vagyunk; de az arabs plébános kivételével, valamennyien Európa különböző vidékeiről szedődtünk össze s mint ilyenek, az afrikai klímában csak *vegetarianus* étkezés mellett virulhatunk, míg a gazdag európai konyha mellett csak *vegetálhatnánk*.“

Ebéd után — hogy a lakoma teljes legyen — a „diván“-ban, vagy a mi elnevezésünk szerint „salon“-ban gyűltünk össze fekete kávéra. Különben Afrikában a kávénál „fekete“ jelzőt használni, igazán tautologia, mert itt csak schekerli-t és sade kávét, azaz czukros és keserű kávét ismernek s az előbbenit is csupán az európaiak.

A „diván“-ban is ép úgy, mint az ebédlőben, egyetlen kereszt képezte a diszitést, a falak mellett pedig „diván“-ba illő sophák és pamlagok helyett sietára nem igen alkalmas kemény fa-padok tették a szolgálatot.

E szellemdús cercle alkalmával — mely az alexandriai kopt érsek műveltségi fokával oly viszonyban állott, mint a zenith és nadir — nagy érdeklődéssel kérdezősködtek a missionariusok tudományos akadémiaink titkára, Fraknoi Vilmos apát-kanonok ur után, ki nemrég szintén fölkereste őket.

A kereszténység és mohamedanizmus műveltségi foka között a legecatansabb különbséget ép a mai nap

délutáni óráiban volt alkalmam tapasztalhatni, midőn a kairó mohamedán egyetemnek testületileg történendő megtekintésére sikerült egy fermánnal engedélyt nyernünk.

A kairói egyetem a mohamedán világban nagy hírnévnek örvend s nemcsak Afrika, hanem Kis-Ázsia, sőt India is ide küldi tudományszomjas fiait, hogy bölcséket képezzen azokból. A Korán képezi természetesen a tudomány magvát; a jog, nyelvtan, szónoklat-tan, logika, sőt talán a számtannak problémáit is a koránból fejtik meg. Akadémiai bölcselmők európai fogalmak szerint teljesen haszontalan s pusztán nevet-séges memoria-gyakorlásban áll.

Egy óriási, istállószerű piszkos mecset s annak födetlen udvarai képezik a tantermet, a hol körülbelül 10000 sophta hallgatja 350 egyetemi tanárnak előadásait. A sophták között nemcsak fiatal gyerkőczöket, hanem vén kamaszokat s őszbe borult aggastyánokat is látunk, kiknek már rég kihullott a bölcsesség-foguk. A földre terített, színesre festett birkabőrökön guggolnak 8—10-es csoportokban, hallgatva a köztük ülő, pléhtáblával fölfegyverezett felügyelőnek magyarázatait, kik talán az assistensek dolgát végzik s a tanár magyarázatait a kisebb csoportoknak ismétlik, míg a tanárok méltóságteljesen sétálnak hosszú korbácsaikkal közöttük, magvas eszméket s igazságokat, vagy változatosság kedvéért ütlegeket szórva hol ezen, hol azon csoporthoz.

Midőn mi, százon felüli csoportban, sisakjainkról phantasticusan lebegő fátyolainkkal a vásárhoz hason-

lító egyetemi tanterembe, vagyis a tágas udvarba léptünk, néhány pillanatra síri csend uralkodott, tátott szájjal báméskodtak reánk ritka látogatókra, — de csakhamar egetverő hahota és éktelen láрма tört ki, mintha csak tébolydába léptünk volna. Néhány pillanat alatt mindenki felugrott birkabőréről s baksist koldult az egyetemi polgároknak óriási hada. Meggyült ezzel a tanároknak is dolguk, durrogtak az ostorok, agyba-főbe verve a kapzsi bölcseket. A lelkiismeretes tanárok óva intettek bennünket a consularusi kavasz és dragománjaink által, hogy kiki vigyázzon tárczájára, mert a kitanultabb akademikusok a lopásban is már nagy ügyességre tettek szert.

Mily nagy volt azonban bámulatunk, midőn körszemlénket végezve, az eddig oly lelkiismeretesen védelmünkre kelt egyetemi tanárok maguk nyujtották tenyerőket baksisra. Igaz ugyan, külön fizetést nem húznak s csak a hallgatók tandíjaiból élnek; de hogy koldulásukra egy baksis gyanánt odavetett guruscht hálátelt mosoly- s hajlongással fogadjanak, — ezt még Afrikában is az egyetemi tanári méltóságon alulnak tartottam.

Este felé a Nilus hidján át Gesireh-be tettem sétát, hol a tropicus fáknak legszebb erdejét találtam. Ismaél ex-khedivének palotáját itt nagy gonddal ápolt kert környezi, melyben az afrikai vegetációnak szépségét elbájolva gyönyörködhettem. Különösen kedvesnek találtam e kertben a megkövesedett fa- és homok-közetből alkotott barlangot, melynek labirintyszerű ka-

nyarodásai élénken emlékeztettek a berlini híres aquariumnak barlang folyosóira. A barlang magas tetején gyönyörű kilátás tárult elém; a hol fáradtan hosszú pihenőt tartva a narcissok, jaszminok s számos ismeretlen eserje kábitó illatárját szívтам magamba. A nap már lealkonyodott s a közvetlenül utána feltűnt csillagok csak a pyramisok s Mokkatam hegy csúcsain találták az alkonyatnak színnyomait. Mily édes volt merengésem, midőn az éj beálltával e paradicsomi helyen az Egyiptomban eddig látottaknak képét recapitulálhattam, de az ősi maradványok és emlékek a sir egyetlen fogalmában kulmináltak. A bulaki muzeum nagyobb részét csak mumia-magazin; a Mokkatam hegy oldalába vájt sírok valóságos labirinthszerű halottas várost képeznek; a romok és oszlopesarnokok e föld nagyjainak sírjait rejtegetik; az obeliskek síremlékek; a pyramisok, az őskornak e megkövesült csodái sem egyebek király-síroknál. Ép előtttem áll a kristálytisza légkörnek ragyogó csillagsátora alatt rémalakként a Cheops-pyramisnak szörnye, melynek csúcsa mögül a teleképű hold vetette ki bágyadt sugarait, s csakugyan úgy tűnt fel, mintha ez volna a halálnak világító tornya!

Csak a már hűvössé vált levegő volt képes hazatérésre kényszeríteni, mert nagy nehezen tudtam ez illatárban uszó paradicsomi helytől megválni.

Szeptember 20-án kairói tartózkodásom befejezésére kora hajnalban Heliopolisba tettünk még kirán-

dálást. Utunk virágzó pamutnövények, üde rizs és óriási kukoricza-földek között vezetett. Itt-ott egy fellah szántott vagy jobban mondva földet porhanyított fa-ekével, mely egy kereszttrudnak két végére alkalmazott hegyes fa-fogakból állott.

Matarie falunál a Nil áradása már elzárta utunkat s a szántóföldeken keresztül kellett nagy vesződéssel a falut megkerülnünk, a melynek környéke gazdagon termő kerthez hasonlít. A citrom ültetvényeket s virágos kerteket magas kaktuszok veszik körül sөvény gyanánt.

A falu közelében levő kertek, jaszmin és rózsabokrok között már messzire kimagaslik a Mária-fa, mely alatt a hagyomány szerint Herodes üldözése előli menekvése alkalmával a szent család megpihent.

E fa, terjedelmes vén sycomor, melynek óriási törzse nagyobbrészt már elszáradt s mostani lombozata a gyökérhajtásokból ered. A sycomor-fa leginkább daczol az enyészettel s az ősi mumiák koporsói is ebből készültek.

Kevés európai van, ki ha Egyiptomban jár, e helyre ki ne rándulna, mert hisz oly jól esik Egyiptomnak oly számtalan ősi pogány emléke között csak egy helyet is találni, mely a pogányság isteneit porba döntő kereszténységnek bölcsőjére emlékeztet s mely maga Üdvözítőnk által lett a kegyelet tárgyává. Ha a szent család nyomdoka csak egy egyszerű fában maradt is fenn, meghatóbb ez a kereszténységre nézve valamennyi más őskori emléknél. A hideg márvány

emlékeken elmerenghet szemünk, de a lelket ritkán képesek felmelegíteni. Ez emléket nem emberi kéz, hanem a nagy természet emelte e kegyeleti helyre s egyszerűsége mellett is minden keresztényben mélyre ható érzelmeket kelt, mert hisz itt a szent család palestinai üldözése helyett édes nyugalmat talált s az üldözők vad üvöltéseért éneklő madarak kedves csevegeése kárpótolta. Ha a szent család Palestinában csak fájdalmas tövisek között járt, itt rózsák illatárja között vezetett útja.

Közvetlenül a bekerített fa mellett van a Mária-kút, melynek a mohamedán nők különös bűvérőt tulajdonítanak.

Miután a Mária-fát őrző mohamedántól baksis mellett néhány ágat kaptunk emlékebe, tovább hajtattunk a tulajdonképeni ősi Heliopolisnak helyére, mely virágzó városból most csak egy óriási rózsza granitból készült, ékíratokkal telt obelisk áll. Innét emlékül csak az ékíratokba fészkelte darazsak sejtjéből hozhattam magammal.

Kairóba visszatérve, hosszú szakállu jezsuiták egész sorával találkoztunk, kik számaron nyargalva hajtottak a Mária-fa melletti villájokba, hol, mint értesültem, lelki gyakorlatok tartattak.

Korábban étkezve, 2 órakor már az indóháznál voltunk, hogy Alexandriába térjünk vissza, honnét hajónk a kisázsiai partok felé vala indulandó.

Az indóházban nyüzsgött a legtarkább keleti élet, mely mintha a népek kiállítása volna, mert számtalan

törzsből volt néhány férfi képviselve. Száz meg száz tevé nyugodott törökösen maga alá huzott lábakkal, türelmesen várva, míg leszedik pupjáról a nehéz terhet. Angol phlegmával nargiléját szopogató igazhívő muzulmánok között szolgálatkész, fürge négerék vagy elutazó arabok rohantak egymást taszigálva. Valamennyinek sietős volt a dolga, s ez érthető, mert ha még halottjaikat is ostromszerű futásban viszik, hogyc ne rohanna, ha a pontos vasuttal akarja útját megtenni.

Ez alkalommal nem külön-, hanem gyorsvonaton mentünk s így benszülöttek is utaztak velünk. Velem szemközt két, selyem kaftánjukban is elég ronda arabs ült maga alá huzott lábakkal. Majd minden állomásnál vettek gyümölcsöt, főleg fügét s piszkos zsebkendőjükbe üritve azt, egyre csemcegett szájuk. Ugy látszott, hogy ronda külsejük daczára az intelligens osztályhoz tartoztak, mert arabs lapot olvastak.

Velünk utazott a kairói szent Ferencz rendű missionariusok közül az arabs plébános is, Pater Lorenzo, kivel már szerzetházukban ismerkedtem meg. Kíváncsi levén, hogy mit írhatnak az arabs lapok felőlünk, megkérdeztem általa vis-à-vis honfitársaitól, hogy van-e szó az ép kezökben levő „Al-Ahram“ (a pyramisok) lapban a magyar karavánról s örömömre csakugyan volt abban egy kis czikk. Lorenzo atya volt szíves azt arabs nyelvből olaszra fordítani, mely egész terjedelmében így szólott:

„Ci è pervenuto da Damanhur che, poco tempo dopo il transito del treno espresso, e passato un treno

speciale, nel quale vi erano quasi 120 persone dei notabili degli abitanti d'Ungheria e dei suoi impiegati governativi. Questi si recano in Cairo per visitare le sue antichità; quindi ritorneranno in Alessandria per recarsi a Gerusalemme e di là in Constantinopoli quindi nel loro paesi. Fra questi vi sono due dei più sapienti, uno di loro chiamasi „Scui vem berbal“ (vagyis Schwimmer Pál) addetto al governo di Budapest, capitale dell'Ungheria, e l'altro il sign. Aduri Bila (vagyis Erődy Béla) dei più rinomati medici e professori di medicina nell'università Guvernativa di Fiume, e questi due sanno parlare varie lingue ed in particolare la turca e la gustano molto, e ciò prova l'inclinazione degli abitanti di quei paesi per la turchia.“ Legeredetibb benne, hogy vállalkozónkat, Schwimmer Pált, tudós kormány-tisztviselővé avangiroztatja s vele sok nyelvet, még a törököt is beszélteti; Erődy Béla gymnasiumi igazgatót pedig orvosi cathedrában részesíti a *fiumei királyi egyetemenél!*

Mindenesetre csodálni lehet, hogy arabs lap ennyi tájékozottsággal bír Magyarországról; mert hisz még a párisi „Figaro“ is nem egy alkalommal közöl ennél sokkal badarabb dolgokat a magyarországi viszonyokról.

Utunk mentén a Nilus már tengernyi szélességre áradt, csak a községeket összekötő töltések látszottak ki, melyeken sűrűen közeledtek a tevekaravánok; több községben pedig a házak már vízben álltak.

Tanta állomás restauratiójánál afrikai vándorlásunk befejezése gyanánt utoljára voltunk hallatlan zsa-

rolásnak kitéve. Az éhes és szomjas sáskasereg látára a különben európai vendéglős közönséges zsemlyéért egy schillinget (körülbelül 60 krt) kért s egy pohár Nilus-vizért — igaz, hogy egy dió-nagyságu jég darabbal hűsítve — egy frankot fizettünk; s midőn e zsarolása miatt minden oldalról a gorombaságoknak egész phraseológiáját szórták reá, egyszerűen becsukta boltját, hogy a szomjan hagyott száraz torok csillapítsa a zúgolódást.

Mellesleg mint curiosumot említem meg, hogy Kafr-el-Zayat állomásnál sajátkezűleg tettem egy, a vonaton szeptember 20-án irt levelezőlapot a postai levélszekrénybe, melyet magam kaptam meg ide haza és pedig csak november 9-én. A posta-bélyegből csak annyit vehettem ki, hogy a feladás napja után egy hónapra még Alexandriában voltak soraim.

Az elragadó szép afrikai napnyugtát most volt utoljára alkalmam szemlélni, midőn a kristálytisztá égboltozat halvány vörösből narancssárga színbe változott. A gyors alkonyatot egyik bécsi utitársam figyelmeztetésére perczekre számítottuk s meggyőződtem róla, hogy nap-lemenet után husz perczre már a csillagok látszottak s csakhamar teljes sötétség állott be. Bécsi társam két pontosan járó órát hordott zsebében; az egyik a bécsi időt mutatta szüntelenül, a másikat minden városban az ottani autentikus idő szerint igazította. A nap tehát most a bécsi óra szerint pont 7 órakor tűnt el szemeink elől, míg a kairói idő 5 óra és 50 perczet mutatott.

Alexandriától nem messze az éj sötéttségében gyönyörű tüzi-játék villant fel előttem s csak a tarkán fellobogózott indóháznál tudtuk meg, hogy mindezen ünnepélyességek a Khedive tiszteletére rendezettek, ki alexandriai tartózkodásából ismét visszatért Kairóba.

Az alexandriai indóháznál consulunk szabta meg a hajóhoz vezető kocsibért, a mit oly respektussal tartottak meg arabs fiakkereseink, hogy még egy árva szót sem vesztegettek baksis-kérésre, a mi hallatlan dolog lévén, mindenkiben méltó csodálkozást keltett, annál is inkább, mert a legtöbbször nem volt tudomása ez intézkedésről.

A tengerparton is consulatusi kavasz tartott rendet s egy-egy bárkába csakis 10 személynek volt szabad beszállani. Hajónkon csakhamar otthoniasan éreztük magunkat s vacsora után ismét a hajó fedélzetén gyűltünk össze, hol a kairói nagy hőség után most a tengeri hűvös levegőben oly édesen esett fáradt tagjainknak a már megszokott hinta-székekben a pihenés. Többen voltak, kik elaludva, akaratlanul a karszékökben töltötték az egész éjszakát s csak a reggeli nap keltette fel őket legnagyobb bámulatokra.

Szeptember 21-én elbucsuztunk, részemről legalább örökre, Afrika földétől, hogy egy más világrész, Ázsia felé vigyenek a tenger csendes hullámai.

Kedvező szelünk lévén, kifeszített vitorlákkal kétszeres erővel haladhatott hajónk. Az afrikai szárazföl-

dön elszokott társaságunk a tántorító hullámoktól s így nem volt esoda, hogy ebéd előtt csupa sápadt arcokkal találkoztunk; mindamellett csakis 3 betegre kellett orvosunknak vigasztaló szavait pazarolnia. Ebéd alatt nagy kelendősege volt a mintapinceze palackjainak, hisz nem tiltotta most már azok fogyasztását az afrikai kánikula s majdnem olesőbb áron kaptuk ez igazi honi szőlőlevet, mint Tantában a zavaros Nilusvizet. Helyre is hozta e specialis magyar kura a még délelőtt émelygő gyomrokat.

A sorra közölt élmények és tapasztalt komikus epizodok csak fokozták a jó kedélyhangulatot. A többi között debreczeni Bandi bátyánk, mint a különlegeségek kedvelője, szintén megjárta fezzével. A mohamedánoknak „vörös stiglicz sapkája“ — mint mondá — neki is megtetszett s miként mi emlék gyanánt majdnem valamennyien vásároltunk ilyent, úgy vett ő is magának egyet, és pedig, mint döbröczünyi gazdag civis, nem a közönséges fajtából, hanem az ezüst pitykével gazdagon kivarrottakból s miután nagyon megtetszett neki, puha pörge kalapját zsebre vágva, mindjárt ez uj fezzel parádézott a város utcáin. Azonban mindenütt, a mérre ment, hahotával fogadták s ujjal mutogattak feléje. „Bolondok ezek — gondolta magában — magyar embert soha sem láttak!“ Később mégis szeget vert fejébe az a sok mosolygó arc s elhitette magával, hogy sarkantyús csizmáját bámulták, míg végre haza térve a szállodába, ott tudta csak meg, hogy női fezzben parádézott s hogy ezen ezüsttel ki-

varrt főveget kizárólag csak a frivol mohamedán asz-szonyok viselik.

Szeptember 22-én már reggel látkörünkbe estek az ázsiai partok. Teljes szélesend uralkodott s tükör sima volt a tenger, hiába ijesztettek tehát bennünket a veszedelmes jaffai kibárkázással.

Jaffának szép látképe még ebéd előtt tárult egészen szemünk elé. Egyik oldalról átláthatlan távolságban a sötétzöld tengeren tétováz tekintetünk, másik oldalán az ismét végtelennek tetsző s egész Egyiptomig benyúló homok sivatag terjed, melyen csak itt-ott pillant meg szemünk a sivatagnak hajó raja gyanánt egy-egy czammogó teve karavánt. Maga a város, a homoksivatagból magasan kiemelkedő hegyen fekszik, tömören összeépített házaival, melyekből csak itt-ott emelkedik ki egy-egy hatalmas pálma. A tenger felé fordult oldalon más vegetáció nem is látszik, de a szárazföldi részen körülbelül fél óra távolságban gyönyörű illatos narancs erdő vonul, honnét a világ minden tájára szállíttatnak a híres jaffai narancsok.

Jaffa, az ó-testamentomi Joppe, az ó-világnak egyik legnevezetesebb s legrégibb kikötő városa. Plinius mint vizözön előtti várost említi. Itt szállították partra Salamon királynak rendeletére az általa építtetett jeruzsálemi templomhoz szükséges libanoni cedrusokat. Itt szállott hajóra Kr. sz. előtt 862-ben Jónás próféta. Itt támasztotta az evangelium tanúsága szerint Sz. Péter is életre Tabithát. Az ősi várost Sz. Lajos

vette körül erődtménynyel a keresztes hadak korában, a melyet 1799-ben ismét Napoleon rombolt le iszonyu méészárlás között.

Mig ebédeltünk, hajónk már horgonyt vetett s nemsokára csolnakra szállhattunk. A partról elénk jött tisztviselők között a jaffai szent Ferencz rendü zárdának főnöke is üdvözölt bennünket.

Csolnakjainknak a szélesend daczára is mély hullámbarázdákat kellett átszelni, mi a félénk lelkűek között nem csekély ijedségre szolgáltatott alkalmat; azal vigasztalták azonban őket, hogy ritka hajónak sikerül ily kedvező körülmények között kikötni. A tiszta s átlátszó hullámbarázdák alatt ijesztő nagy teknős-békák uszkáltak. Végre elértük a tengerből kiálló fekete szirteket, melyek között csak oly keskeny térség van, hogy csak nagy óvatosság mellett juthattak azon csolnakjaink keresztül.

Még csolnakjainkkal sem juthattunk egészen a partig, hanem vízben álló arabsok vettek bennünket egyenként vállaikra s úgy vitték a partra, a mi valószínűleg csak baksis-szerzésnek fortélyá, de elég kellemetlen.

Már itt kell megemlítenem, hogy Palaestinában a benszülöttek között a közsi-közlekedés egyáltalán ismeretlen dolog, sőt a városokban lehetetlen is. A közlekedés e nemét a tevék és szamarak monopolisálják. A városokat középkori bástyafalak veszik körül, melyek kapuit alkonyatkor bezárják, úgy, hogy teljes biztonságban, nyugodalmasan élvezhetik az éjszakát. Az

utezák oly szűkek, hogy azokon kocsi egyáltalán nem járhat, sőt már a város kapuján sem férhetne be. Ujabb időben Jaffában egy kocsi-vállalat keletkezett a zarándokok számára, mely azokat nemcsak Jerusalemben, hanem környékére is szállítja. Természetesen a kocsik és a lovak mindenütt a város falain kívül maradnak, hol a vállalatnak istállóik vannak. Mig tehát a velünk utazott Pater Angeli a már előre megrendelt kocsikat és nyerges lovakat a város falain kívül összegyűjtötte, mi a Ferencz rendűek hospitiumába tértünk.

A börtönszerű ódon zárdában a szívélyes missionariusok a tikkasztó hőségben csakhamar hűsítő italokat szolgáltak fel, és pedig édes ecetvizet, melyet néhány csepp rózsaojjal előbb illatossá tettek és vízzel hígított megyszörpöt. Nem tudom, nem volt-e az Üdvözítőnknek keresztre feszítése alkalmával nyújtott ecet az előbbeni hűsítőhöz hasonló ital? Azt azonban constatálhatom, hogy bár európaira nézve nagyon szokatlan s kellemetlen ízű, de a szomjat kitűnően csillapítja s itt ősi idők óta dívó hűsítő ital.

Mig társaim részint a szobákban pihentek, részint pedig a várost tekintették meg — én a zárda fedélzetére ültem ki s ott merengtem el hosszú, de igen édes elmélkedésben. Szemeim mintegy megmerevedve akadtak meg a tenger nagy barázdájú hullámaiból rémalakként kiemelkedő fekete szirtjeinek rendezetlen seregén, melyek oly élénk ellentétet képeztek az angyal lelkű missionariusok e csendes hajlékával. Átlátszó szép tiszta lég borította be a láthatárt, egyik felén a szent-

földre, másikon a tengerre támaszkodva, mintha e kristály burok alatt védekezni igyekeznék e szent magányt.

E föld tehát, melyre az imént léptem, csakugyan a szent föld, melyet látni még remélni is alig merem valaha, s még hozzá csakugyan úgy sikerült, mint óhajtottam, hogy névnapomon tegyem lábaimat Üdvözítőnk földére, a csodák e talajára.

Mily boldogító volt a gondolat, hogy sikerült névnapomat oly ünnepélyességgel megülnöm, melynek emléke éltem utolsó lehelletéig nemcsak feledhetlen, de a legkedvesebb is fog lenni! . . . Mily boldogító volt a tudat, hogy ép névnapomon léptem azon földre, melyet nem földi királyok tettek fényök vagy jeles tetteik által nevezetessé, hanem az ég Ura alázatossága és szenvedése által szentté! . . .

Utaztattam eddig szememet, elmémet és képzeletemet, de szívem és lelkem csak itt kezdte meg tulajdonképeni útját.

Ugy éreztem magam, mintha szívemnek dermedő része kezdene fölmelegedni s új életre kelni. Ugy éreztem magam, mintha ezernyi ismeretlen alak között édes anyámnak arcát ismertem volna fel. A mit az ember akkor érez, ha a zajos utcáról a templom csendes és szent hajlékába lép, ugyanazon vigaszt, ugyanazon édes bensőséget és szent áhitatot éreztem én is, midőn ez örökké emlékezetes napon a szent földre tettem lábaimat.

Nemsokára elindultunk a város falain kívül, a narancserdők mellett összegyűlt kocsi-táborhoz.

A társaságnak jó része a kalandosabbnak tetsző lovaglást választotta az iszonyu fáradságos, körülbelül 18 órai utra Jerusalemig, de meg is bánták, mert visszafelé nem volt már ember, ki a lovaglásra mert volna vállalkozni.

Imposans volt e gyűlhely, hová a fél Jaffa se-reglett össze bámészkodni. Az arabsok színes kaftánjai között oly jól vették ki magukat a magyar nemzeti zászlók, melyeket élénken lobogtatott kocsink felett a meleg szél. A nyugtalan nyerges arabs lovak ezerféle ezifrasággal voltak feldiszítve. Mindenfelé Pater Angelinek commandó szava hangzott, ki 7 éven át megszokta már Palaestinában a lovaglást s most is tüzes arabs lovon vágtatott hol jobbra, hol balra rendet parancsolva. Midőn már kiki megülte lovát vagy elfoglalta kocsijában helyét, megindult a menet. Elöl ment a lovas csapat, melynek élén Pater Angeli s a jaffai consulatusi dragomán vágtatott s utánnok jöttünk mi három-három lótól vontatott nehéz társzekereinkkel. Olyan volt e menet, mintha csak ostromra indultunk volna s a tudat, hogy Jerusalembé vonulunk, élénken emlékeztetett a keresztes hadakra, melyeket egykoron D'Amiensi Péter barát ugyanilyen csuklás habitusban vezérelt, mint bennünket a száguldó paripán elől vágató Pater Angeli.

Én, ki nyargalni csak számaron tanultam meg s azt is Afrikában, a kényelmesebb kocsit választottam e hosszú utra; de hogy meg ne irigyelje az olvasó e kényelmet, sietek arról gyenge képpel szolgálni. A

kocsik széles talpu nagy kerekeken járó erős szekerek. A homok-hordásra szánt bivaly szekereinkhez hasonló magas deszkaládában, keresztbe fektetett deszkaülések vannak s a koci négy sarkából kimagasló póznákra vászon vagy gyékény-ponyva van a hőség elleni védekezésre kiterítve. Ha még hozzá képzeljük azt, hogy az ut egyik felében homok-sivatagon vontattunk, másik felében pedig csupa szikladarabokon döcögöttünk s hogy nemesak a délutáni időn, hanem az egész éjszakán át kellett e tűzoltó-fecskendőkhöz hasonló faalkotmányban a kemény deszkaülést megülni — gyenge fogalmat alkothatunk magunknak e kénytelenkedés kellemeiről. Ezt azonban nem panaszként említem, mert talán soha sem éreztem örömtelibb hangulatot, mint e fárasztó uton, hanem csak azon régi igazság támogatására hozom fel: hogy a ki otthon megszokott kényelmet keres, az a keletre soha se utazzék.

Jaffán kívül körülbelül egy jó félórán át csupa óriási kaktusok és aloëkkal kerített gránát és narancs kertek között haladtunk. Azon túl azután megkezdődött a Saron sivatagja, melyben sem fa, sem fű nem tenyészik.

A sivatag homokjában a fojtó porfelleget nyelni egyik kocsisnak sem volt inyére, megkezdték tehát az előrehajtást, mely valóságos versenyfutás volt mindaddig, míg a kocsik s lovak mind összeakadtak s egymásba ékelődtek. Mindez azonban nem ártott az erős szekereknek, csak minket ne fogott volna el a félelem. Szokott módra jól eldöngetve kiki türelmetlen kocsisát, csakhamar helyre állt a béke és rend közöttük.

Hogy e majd elviselhetlen tikkasztó hőségben szomszúságomat kissé csillapítsam, előszedtem néhányat az e célra vásárolt zöld jaffai világhírű narancsokból. Haragos zöld kinézésük gyanusnak tűnt fel előttem, már midőn vettem, de az azokat áruló arabs még köcsisunkkal is bizonyítottatta, hogy szomszúság ellen csakis így jók ezek, de elfelejtette hozzá tenni, hogy csakis arabs gyomornak. Csak egyet tudtam kinomban elkölteni, mert ize iszonyuan savanyu, keserű és fanyar volt, úgy, hogy mire levét lenyeltem, annyira marta számat és gyomromat, mintha csak vitriolt szopogattam volna. Boszuságomban köcsisommal ettettem meg azokat, hogy hadd bűnhődjék hazugsága miatt, de e fekete kópé még arcát sem fintorította el. Jólelkű emberek különben ez arabs köcsisok, a magyar béresek káromkodó tempóját nem ismerik; folyton jár ugyan ennek is a szája, de vagy bodor füstöt pöfékelve, vagy ha kifogyott szivarkája, úgy rögtön rákezdí dudolni imaénekét a nagy Allahhoz s ebbe egész napon át nem fárad bele.

A sivatagi ut egyformasága mellett sem volt érdektelen, mert a közlekedés rajta igen sűrű. A teve karavánok rövid időközben egymást érték, nehéz ládákat vagy hálóhoz hasonló zsákokban köveket szállítva. Az egyik karavánnak elől ezammogó, talán tüzeesebb vérű tevéje, fellobogózott köcsisorunk láttára megvadt, eltépte a kötelet mely az utána ezammogó állatnak fejéhez volt erősítve vad futamban vágatott terhével ellenkező irányban. Az egymás mögött haladó

tevéknél különben mindég hosszú kötelekkel van az elülmenőnek pupja a másiknak fejéhez erősítve s kard és törökkel felfegyverzett arabok képezik számaron nyargalva a karaván elején és végén a kíséretet, kik mindég tiszteletteljesen üdvözöltek bennünket keleti módon. Az utban elhullott tevék és szamarak dögtés-tén kutyák rágódnak vagy sasok repkednek.

Később majd fehér és kék sávolyos kaftánba öltözött örmény zarándokokkal találkoztunk; majd ismét fehér vászon köpenybe burkolt jerichoi vagy tiberiási beduinok vágattak apró lovakon, csillogtatva hosszú lándzsájokat; vagy egy-egy török aga nyargalt méltóságteljesen büszke lován, melyet fekete néger vagy arabs szolgája kísért.

Egész Jerusalemig az ut mentén bizonyos távolságban őrházak épültek, a beduinok rablótámadása ellen védve a zarándokokat. Különben nem nagy megnyugtatót szolgáltatnak ezek az utasnak, mert tudva levő dolog, hogy nem egy esetben cseréltek ép ez őrk szerepet a rablókkal.

Jaffa és Ramleh közötti fele uton sivatagi oazként nyomorult viskókból álló falut értünk, hol nemcsak az olajfákkal beültetett kerteket egyenkint, hanem az egész falut is kaktus és aloë-kerítés veszi körül. A falu végén balfelül egy török mosdó kut, romfalak s mohamedán temető állott, mely utóbbiban az egyik pálmaágakkal körülültözött sir fölött egy gyermeksereg mondta énekelve gyakori bölintgatás között imáját. A gyermekek mellett három vén asszony ült, kik

sorra kínálhatták orrukat valamivel, mintha tubákoltak volna.

Most már kövezett uton haladunk, de ez igazán rosszabb a hátramenésnél, mert a homokba rakott kövek sok helyen mélyen süppedtek le s tölesér alaku asphaltot képeztek.

Csak itt vettem észre, hogy karavánunk néhány lovának fülére a hálósapkához hasonló, vörös és kék csörgősapka volt huzva. Ha az arabs szereti is állatait felcizcomázní, az európai állatvédő egyleteknek sok dolguk akadna itt. Nem egyszer láthatni, hogy a terhesen megrakott állatokat tükkel szurkálva nógatják az elindulásra.

Alkonyat tájban Ramleh városának szép képe tárult szemcink elé. Mielőtt a városba betértünk volna, az ugynevezett negyven martyrok tornya mellett vezetett el utunk. A torony jelenleg egy elhagyatott mecsetnek képezi minaretjét, hajdan azonban zárdához tartozott, melynek most csak romjai vannak meg. A komor romokat körülvevő vad fügefák között ülő néhány arabs nő csak emelte a képnek szépségét.

Ramleh, régen Arimathea, körülbelül 2000 családot számlál. Itt született Arimathei József, ki Jerusalemben saját sirboltját engedé át Üdvözítónk holttestének.

A latinok, örmények és görögök zárdákkal bírnak, melyekben saját vallás-felekezetüknek zárandokai iránt gyakorolnak vendégszeretetet. A latinok zárdáját Jó-Fülöp, a burgognei herczeg alapítá s manap is

még mint hatalmas vár áll fenn. A keresztes hadak alkalmával épült templomok mint mecsetekké vannak átalakítva.

A szent Ferencz rendűeknek össze-vissza épült, számos apró udvar- s terrassal bíró ódonszerű zárda-épületébe térve, első dolgunk volt, hogy az ujjnyi vas-tag port leomossuk rólunk.

Vendégszerető missionariusaink fürge szerezsen szolgáluk által csakhamar vörös bort s scherbetet hordattak fel szomjunk csillapítására. Megtekintettük azután az épület belsejét, melynek minden szobáját a mai alkalomra példás tisztán bevont kényelmös ágyakkal rakták teli. Kár volt szegényeknek e nagy fáradságot tenni, mert mi égve a vágytól, hogy minél előbb láthassuk Jerusalemet, csak rövid pihenőt tartottunk s vacsora után folytattuk éjjeli utunkat. A vacsora előtti időt a zárda lapos tetején töltöttem, honnét tisztán átláthatam a várost, mely remek képet tárt elém. A házak lapos tetejének közepéről mecset vagy síremlékhez hasonlóan sárkupolák emelkednek ki s úgy tetszik, mintha füge-, olaj- és gránát-fák erdejében állanának. Óriási kaktusok vagy aloék képeznek kerítést minden ház körül, a hol ez össze-visszanőtt túskefalak az egésznek elég bizarr alakot kölcsönöznek. A fák- és házaknak e tömkelegéből méltóságteljesen emelkednek ki az idumeai pálmáknak legremekőbb példányai, melyek óriási oszlopokként meredeznek a magasba, hol a lefelé hajlott terjedelmes zöld lombok között egy-egy csoportban százával csillognak a korall színű vörös datolyák.

A 120 személy számára kifogástalanul izlésesen terített asztal egy igen hosszú, hűvös folyosón állott. A vacsora, európaias fényes banquet volt s legjobb borukat, talán egész pincézőket hordatták fel e szegény missionariusok. Szóval, a Pater Angeli által már jó előre rendezett fogadtatás a legfényesebben sikerült s mindenki várakozáson felülinek találta. Vacsora után a legkedélyesebb hangulatban kiki ismét nyergébe vagy szekereére ült s az éjjeli hűvös levegőben folytattuk utunkat.

Ramlehen kívül még jó két óráig homok síkságon vágattunk, míg végre elértük Juda hegységének legelső emelkedését. Itt az út körülbelül két órán át kopár, terméketlen, szűk sziklavölgyön vezet, mely a rabló beduinok támadásának legkedvezőbb, úgy szólván állandó színhelye volt. E Jerusalembé vezető utat és völgyet még csak néhány évvel ezelőtt kizárólag az arabs hegylakó tribusoknak feje, Abugosch uralta s tetszés szerint rabolta és zsarolta az arra vonult zarándokokat.

Ramlehtől Jerusalemig s Hebrontól Jerichóig körülbelül 40,000 hegylakó arabs fölött Abugoschnak családja már több nemzedéken át valóságos fejedelmi jogokat bitorolt.

E veszedelmes s igazán vadregényes völgy végén Latrun-ba értünk. Ez volt szülővárosa az Üdvözítőnkkel keresztre feszített megtért latornak, a ki a gyalázat fáján utolsó lehellete alkalmával részesült Üdvözítőnk bűnbocsátó kegyelmében. Itt kocsisaink egy ká-

véházi csárda előtt ismét megegettek, mi körülbelül egy negyedórai időt vett igénybe. Betekintettem én is társaimmal e csárdába, hogy talán unalomból egy kávét igyam, de minden oldalról igazán lator kinézésű alakok vettek körül, úgy, hogy a latrunbeliekben nem igen bizva, tanácsosabbnak tartottam visszaülni kosimba. Latrunnak egész közelében vannak az Emmaus-i (vagy Nicopolisi) romok, mely város a Machabeusi Judás győzelme s az ide feltámadása után tanítványait kikisérő Üdvöztőnk által lett nevezetessé.

A holdnak halvány fénye mellett folytattuk utunkat e vad állatok és vad néptörzsektől lakott szomoru vidéken.

Nemsokára elértünk Jeremias nevű községbe, a híres Abugosch rablóvezérnek székhelyére, a kitől a község is jelenleg „Abugosch“-nak neveztetik. Még elég jól conservált állapotban maradt meg a keresztes hadjáratok idejéből származó nagy templom, mely Jeremias prophéta tiszteletére van szentelve.

Abugoschtól az új félhomályában, nekem legalább elég rémesnek tetsző ösvényeken, elértünk a terebinthi sötét mély völgybe, hol egy kiszáradt pataknak kavicsos medrén vezetett át utunk. Itt már növényzet is adott életjelt magáról. Néhány dura bokor, szőlővessző és különösen e völgyben diszlő terebinth-fa elég volt arra, hogy kedvessé tegyék e zord és vad vidéket. A Terebinth a Pistacia fajú fákhhoz tartozik; gyümölcse, az ugynevezett terebinth vagy pistacea dió, mogyoró nagyságu, illatos héja van s magja mandula ízű.

E völgyben győzte le, az ó-szövetségi szentírás elbeszélése szerint, Dávid a philistaeus óriást; e patak-ból szedte Dávid parittyájába a Goliáthot leterítő kavicsokat; e völgy volt Saul ütközeteinek is színhelye.

A terebinth völgynek egyik hegyoldala terras alakban plántált igen termékeny szőlőkkel van borítva, a melyek között igen kedvesen fekszik Ain-Karim falu, keresztlő szent Jánosnak születéshelye. A szent Ferencz rendűek régi nagy zárdaépülete bástyaszerű kinézéssel bir. A falu fölött, de különben egészen annak közelében a Sion nővéreknek nagy árvaháza fehérlík. 1860-ban a zsidó vallásról megtért s pappá szenteltetése után Jerusalemben szent élete mellett oly rendkívüli eredménnyel működött Ratisbonne Alfons missionarius alapította azt.

Kivonulva a terebinth-völgyből, ismét csak fa és fűszál nélküli kopár és terméketlen szikla-vidéken vezetett hosszadalmas serpentin utunk hegy- és völgyön át. Otthon felhasogatott szántóföldeinken s mezőinken szárnyszegetté lesz a képzelet, mert mindenütt csak megszokott mindennapiasságot talál, de szabadon lenghet ezen oly különleges vad kinézésű helyeken. Ugy látszik, mintha az éltető Istenségnek súlyos átka nehezednék ezen, különösen az éjszakán oly rémesnek tetsző vidékre. Önkénytelenül a multba merengett el lelkem, mintegy okát keresve e szomorító hatású látvány és sujtó átoknak. A képzelet mintegy láttatta velem az ugyanczen hegyormokon egykor még illatos virágokkal behintett völgyeken járó szelid lelkű Istenembert, kit

minden nyomdokain az emberek megvetése, vad gyűlölete s lelketlen üldözése követett, s kinek mintha méltó átka alatt hirdetné most e szálnalmas vidék örök nagyságát. Valóban, itt egyedül találja magát az ember Üdvözítője előtt.

A nap végre már virradni kezdett. A bizarr alakú hegyecsucok mögül fellövellő arany és bíbor sugarak bájos fényt vetettek e szomorú vidékre.

Nap keltét még soha ily igéző fényben nem bámultam, mint itt. A nap sugarai nem olvadnak egy bizonytalan fénynyé össze, mint nálunk Európában, hanem fehér, kékes és rózsaszínben, mint egyes nyilcsoportok lövelnek a magasba s egy központból kisugárzó ragyogó szivárványhoz hasonlítanak.

Soká bámultam s társaimat is figyelmeztettem e különös természeti jelenségre, míg lassan-lassan eltűntek az egyes sugarak s velök ama ritka színpompa, melyet festményben látva, bizonyára hibásnak találtam volna s a mint az egész keleten lángoló világosság terjedt, elhalványodott s lassan eltűnt a hold is, mint egy a víz sima tükörében elmerülő ezüst korong.

Elértünk valahára egy magas hegynek tövéhez, melynek magaslatáról dragománunk figyelmeztetése szerint már beláthatunk Jerusalembé.

Lovasaink már messze elől vágattak a kanyargós serpentín uton. Mi, kik nehéz szekereinkkel nem tarthattunk lépést velök, irigyeltük tőlök Jerusalemnak első megpillantását. Leszálltunk valamennyien szekereinkről s dragománunk vezetése alatt egy sokkal rö-

videbb egyenes úton másztunk fel e pyramis uthoz hasonló roppant meredek sziklákon.

A homoksivatag számára vett puha bőr boeskoraimban, úgy éreztem e kemény sziklatalajt, mintha csupa hegyes töviseken járnék. Mintha vérző sebek borították volna talpamat, oly nehezen vánszorogtam fel e sziklacsúcsra, de erőt adott azon tudat, hogy csakhamar Jerusalemlátképében gyönyörködnek szemeim.

Felérve a hegyesúcsra, csakugyan bőven kárpótolta a látvány szenvedéseimet.

Elöttem volt Jerusalemlátképének ódonszerű falaival; szemeim csakhamar megtalálták azon pontot, melyet sóvárogva kerestek s ott merengtek a Golgotha fölé épült, csónka tornya s merész kupolájával kimagasló szent sir templomán. Feléledtek bennem a történet emléklapjai Ábrahámától Bouilloni Gottfriedig. Lelkesedéssel borultam egy sziklatömbre hálát adni Istenemnek, hogy azon kegyelemben részesített, mely után millió és millió jámbor hívő hasztalan sóvárog, s áhitattal imádtam az Istenembert, ki szeretete nagy művével innét az egész világot átalakítja.

Most értettem csak azon lelkesedést és meglepetést, melyet a keresztes vitézek s a jámbor zarándokok Jerusalemlátképének első megpillantása alkalmával éreztek s melyről oly megható emlékeket jegyeztek föl a történetírók.

Soha sem fogom elfeledni e gyönyört, melyet Jerusalemlátképének első látképe nyújtott s azon éjszakát, melyen Juda hegységeiben vándorolva, minden lépten-

nyomon a halál borzalmát szemléltem s minden szikla Jehova és Krisztus nagyságára figyelmeztetett.

Csak jó sokára vánszorogtak fel nehéz szekereink a hosszú tekervényes utakon s rövid pihenő után fájdalmasan kellett megválni e felejthetlen látványtól, hogy ponyvával borított sátoros szekereinken ismét tova dőcögjünk a sziklahasadékok között.

Szeptember 23-án 9 óra tájban állottak meg kocsiaink Jerusalemnak damaskusi kapuja előtt, s leemelve csekély podgyászunkat, gyalog mentünk szűk és piszkos sikátoron át szállásunkra. A társaság egy részének a „casa nuová“-ban, másik részének pedig az osztrák zarándokházban voltak a szobák kijelölve, mindkét intézet azonban egy ugyanazon szent Ferencz rendűek gondozása alatt áll.

Én az osztrák zarándokházba szállásoltattam, hol hamar átöltözködve s reggelizve, egy német dragománt fogadtam, kivel legelőször a statiókat vettem sorra.

A keresztjáró menet, a római praetorium helyén álló mostani török kaszárnyánál kezdődik. Az első három statio a „Sitti Mariam“ (Mária urnőnk) utczában fekszik, mely utca onnét nyerte elnevezését, hogy egyik vége a Josaphat völgybe, Mária sírjához vezet. Miután az első statió, a jelenlegi török kaszárnya, — hol egykoron Üdvöztőnk halálra ítéltetett, — hozzáférhetlen, a zarándokok ugyanezen helynek ép átellenében fekvő töviskoronázási kápolnában végzik az első statió ájtatosságát. A második statió, hol Üdvöztőnk

a kivégeztetés helyére indulva nehéz keresztjét vállaira vette, — az Antonia palotának romjainál van. Ugyanezen helyen állott a márvány lépcső (scala santa), melyet Üdvözítőnk Pilatushoz vezetett, szentelt meg lépteivel. E szent ereklye még szent Ilona császárné alatt vitetett Rómába s hol még most is a legkiválóbb kegyelet tárgyát képezi. A harmadik statió, hol Üdvözítőnk nehéz keresztjének súlya alatt legelőször roskadt össze, — az osztrák-magyar zarándokháznak épen átellenében fekszik. A damascusi kaputól vezető utra, a szent sir templomának irányából egy szűk sikátor nyílik s itt van a 4-ik statió, hol Üdvözítőnk a fájdalomtól oly kimondhatlanul sujtott anyjával találkozott. A „Tarik-el-alam“ vagyis fájdalom-uteza már külseje miatt is elég fájdalmas érzést kelt minden keresztényben, mert-e pinezeszerűen beboltozott sötét sikátor valóságos cloaque-esatorna s ezen utczában találjuk az 5., 6. és 7-ik statiót, vagyis azon helyeket is, hol cyrenei Simon segített Üdvözítőnknek a keresztthordásban; hol Veronika kendőjét nyújtá az isteni Mesternek; s hol az ujszövetségnek ez Izsákja áldozatfája alatt másodszor roskadt össze. A nyolczadik statió, hol Üdvözítőnk a siránkozó asszonyokkal találkozott, a „Chanke“-utezában van; a kilenczedik statió pedig az abyssiniaiak kolostorának udvarában fekszik. A következő öt statiót már a szent sir templomában találjuk, és pedig a 10., 11., 12. és 13-ik, vagyis azon helyek, hol Üdvözítőnk ruháitól fosztatott meg, hol a keresztre szegeztetett hol a kereszten meghalt, s hol holt tetemét anyja ölébe

vette — a szent sir templomának emeleti magas részében a Golgothán van, az utolsó statiót pedig a templom közepében levő szent sir képezi.

E legszentebb helyeken — hol azt hinné az ember, hogy a kereszténység hálája a világ legnagyobb kincseit s legszebb díszét halmozta össze — többnyire csak egyszerű, vagy a fal vagy a kövezetbe illesztett vörös márvány-táblák jelzik az egész emberiség üdvére vonatkozó legnagyobb eseményeket.

Csakis az első statióknál van az ostromozási s a tövis koronázási kápolna; valamint a mohamedánok által is kegyeletben tartott, egyszerűségében is meg-
ható „Ecce homo“ iv, mely még Pilatus palotájából származik s most az ívezet fölötti kúzkóban egy indiai muszliman dervisch lakik. Szóval a szent sir templomában levő 5 statiót kivéve, a többi, az utcán levő statiók legkevésbé sem mutatnak kegyeletre s a szent áhitat, melylyel a zarándok ezeket felkeresi, itt legkevésbé talál tápot; sőt azt merem állítani: hogy e legszentebb helyeket jobban megbecszteleníteni s undokabbá tenni alig lehetne.

A statiók egyszerű márvány táblái mellett alig talál a zarándok annyi tiszta helyet, hogy letérdelhesen, mert dögleletes szagu trágyadombokra akad e legszentebb helyek körül, a merre csak tekint. A szűk sikátorokban, hol egy teherrel megrakott teve szorítja falhoz az imájában elmerült ájtatoskodót, hol egy túrelmetlen számár rug egyet az imádkozó zarándokon. Az elmélkedőnek dobhártyáját számárbögéssel vetélkedő

ordítás bántja s e pokoli láрма kíséretében, a tolakodás közepette hol férges kaftán, hol moeskos rongy döngölődzik az emberhez. Szóval ez elundokított helyeken a botránkoztatásnak ezer meg ezer neme keseríti a jámbor zarándoknak áhítatát.

Valóban az isteni gondviselés keze működik itt, midőn a szent földet pogányok uralják, mert e leg-szentebb helyekkel oly keveset törődő kereszténység nem méltó azok birtoklására!

Midőn az utczákon levő statiók után a szent sir templomába léptem, örültem, hogy áhítattól dagadó kebleen legalább itt a zajtól ment szentélyben törhet ki édes könyekre . . . de mennyire csalódtam!

Ez egyenetlen talajra épült óriási terjedelmű szent sir temploma a legmystikusabb hely, mely 3 részre oszlik: a föld alatti kápolnákra, a föld fölötti templomra s a Golgotha sziklán levő emeletes részre.

Ha a nyugati főkapunál a templomba lépünk, mindjárt a bejáratától balfelül egy kis fülkében, kávéjok mellett kényelmes sophán heverésző török őreket találunk, kiket kávéval s annak főzéséhez szükséges szénnel a szent Ferencz rendű missionariusok tartoznak ellátni.

A bejáratnál van a megkenetési kő, melyen arimathäai József és Nicodemus Üdvöztőnk holt testét a zsidók szokása szerint illatos kenetekkel a temetkezésre előkészítették. Nehogy azonban a kegyelet darabokban elhordja, ugyanoly hosszú vörös márványlap fedi azt. Két oldalán 3—3 óriási gyertyatartó áll, fölötte pedig nyolcz nagy függő lámpa ég.

Innét a 24 oszlopon nyugvó 50 méter magas rendkívül imposans rotundába érünk, mely egymás fölött három galériával bir. Mint a földalatti és a templom félreeső részeiben, úgy itt is lakások vannak a különféle felekezetek papi őrei számára. A Mária-czelli kegyelem-kápolnához hasonlóan itt is a rotunda közepén áll az orosz izlésben épült, kupolával ellátott szent sir kápolnája, mely Üdvözítők sirja s a sir előkamrája fölé épült. Hat óriási gyertyatartó között jutunk az előkamrába. Tizenöt értékes lámpa világítja meg e fehér márvánnyal borított kis üreget, melyben a tulajdonképeni sirt elzáró nagy kőből még egy rész (az angyalok) látható. Midőn a jámbor asszonyok balzsam keneteikkel a sirhoz jöttek, az Üdvözítők feltámadását hirdető angyal ezen ült. Innét csak térden esuszva jut az ember egy 60 ctm. széles s 1.33 méter magas nyíláson át a szent sirba. A legszentebb test befogadására a sziklába vájt teknő alakú műyedést most márványlap borítja, mely az oltárt képezi. Rendkívül értékes ajándékok díszítik e legszentebb helyet. A szent sir kápolnájához hátsó részén a koptok szégyenes szentélykéje van építve. Azonfelül számos fülkét találunk a szent sir kápolnája körül, hol az Abyssinaiak, Jakobiták, Nestorianusok, Georgiaiak, Sinaiták, Maroniták s számos más keresztény felekezet tartja isteni szolgálatát.

A templomnak szép nagy hajóját a schismaticus görögök occupálták s izléstelen módon falazták el — úgy, hogy a nagy templomban ez ismét külön templo-

mot képez, mely a catholicón vagyis a görögöknek chorusa.

E chorus mögött vannak a kigunyoltatási-, a ruha elosztási-, a Longinus- s a fogsági kápolnák, melyek az örmények s görögök birtokában vannak.

A főbejáratnak átellenében a rotundán tul, ugyanazon helyen, hol Üdvözítőnk feltámadása után mint kertész jelent meg, Mária Magdolnának márvány oltára áll; innét néhány lépcső a katolikusok templomába vezet, mely három oltárral bir. A főoltár a boldogságos szűz tiszteletére szenteltetett; a baloldali mellékoltáron a szent keresztnek egy része őriztetik, a jobb oldali mellékoltáron pedig azon oszlopnak darabja van, a melyhez Üdvözítőnk ostoroztatása alkalmával kötöztetett. E templom a szent Ferencz rendű szent sir őreinek chorusa, honnét ugyanezen szent sir őreinek szegényes pieziny zárdájába lép az ember.

E számos rész tehát mind a szent sir templomának középső részében fekszik. A templomnak felső emeleti részén a Golgotha sziklája van. A mint az ember a szent sir templomának főajtajánál belépett, a megkenés követől jobbra szemébe ötlük a körülfalazott kalváriai szikla, melynek tetején templom s aljában kápolna és krypta van. Ez emeleti templomnak falait vérvörös márvány borítja s a középén levő nagy pillér két részre osztja: a jobb oldali keresztre szegzési kápolnára s a bal oldali kereszt felmagasztaltatási kápolnára. Az előbbeni a katolikusok, az utóbbi pedig a görög schismaticusok birtokában van. A kereszt fel-

magasztaltatási kápolnában, ugyanazon üre fölött, melyben Üdvöztőnk keresztje állott, rendkívül gazdag ajándékokkal diszitett ezüst oltár áll. Mögötte jobbra, balra körülbelül másfél méter távolságban találjuk fekete márványlappal lefödve a két lator keresztjének helyét, úgy, hogy a keresztek üregei háromszöget képeznek. A schismaticusok cselszövénye és vesztegetése elrabolta a katolikusoktól e legszentebb helyet s katolikus papnak a szent kereszt helye fölötti oltáron miséznie nem szabad. Az oltár felé fordulva jobb oldalon, vagyis Üdvöztőnknek s a bal oldali latornak keresztje között látható azon hullám alakban hajlott s a közet ereit keresztező csodás sziklahasadás, mely Üdvöztőnk halála alkalmával a kálváriának egész tövéig támadt.

A Golgotha sziklának alján van a Melchisedech és az Ádám-kápolna. Az imént említett sziklahasadás még e mélyen fekvő részen is tisztán kivehető. Az Ádám-kápolnának előcsarnokában Bouillon Gotfried és Balduin jerusalemi királyoknak sírjai állottak, azonban a rabló charesmiták kiszórták csontjaikat s a schismaticus görögök kidobták innét még sarkophagjukat is. Bouillon Gotfried siremléke e megható felirattal birt: „Itt nyugszik Bouillon Gotfried, a diesteljes vezér, ki a kereszténység számára visszahódítá a szent földet. Uralkodjék lelke Krisztussal.“ Most e nagy vezér és jámbor királynak csak mellkeresztjét, sarkantyuit és nehéz kardját bírják a szent sir őrei. E karddal avatja fel a jerusalemi Patriarka a szent sir lovagjait.

A szent sir templomának földalatti részeit szent Ilona kápolnája, a kereszt feltalálási kápolna, arimathei József és Nicodemus sirja képezik. A szent sir templomából 28 lépcső vezet le a szent Ilona kápolnájába, mely $8\frac{1}{2}$ méter mélyen a föld alatt, de már a szent sir templomának területén kívül fekszik. Ezen az abyssiniaiak birtokában levő s az örményeknek használatra átengedett csinos gothikus templomnak déli mellékhajójából még 13 lépcső vezet le a latinoknak kereszt feltalálási kápolnájába, mely $11\frac{1}{2}$ méter mélyen fekszik a földszin alatt s így igen hideg s nedves a levegője. E kereszt feltalálási kápolna egy természetes nagy sziklabarlang, mely egykoron cisterna gyanánt használtatott. Ide vetették be Üdvözítőnknek s a vele kivégzett két latornak keresztjét, melyeket később Constantin bizancezi császárnak anyja, szent Ilona talált meg. Egyik kőlépcsőn még most is mutatják a helyet, hol szent Ilona ült, midőn az ásatási munkálatokat végeztette. Most egy igen szép serpentin talapzaton álló, a keresztet tartó szent Ilonának ércszobra disziti a kápolnát, melyet Miksa mexikói császár ajándékozott, midőn zarándok utja alkalmával különösen e helynek elhagyatott szegénysége hatotta meg őt.

Arimatheai József és Nicodemus sirja a szent sir kápolnája mögött van, hová a sziklába vájt előcsarnokon át vezet az út. Tudvalevőleg arimathei József a kálvária tövében levő kertjében készítettett magának egy sziklasirt, melyet miután Üdvözítőnk szent testének engedett át, annak közelében vágatott ujat magának.

Midőn a szent sir templomának számtalan lámpával kivilágított labirintyszerű mysticus helyeit sorra szemléltem, ezerféle sajátyszerű hang ütötte meg füleimet. A földalatti kápolnák és épületek mélyéből, valamint a magas kupolának ivazetei alól, hová mint galambok fészkeltek magukat, egyaránt viszhangzott más-más nyelven s más-más dallamban a különféle felekezeti papoknak eredeti éneke. A latinoknak hatalmas orgonája, az abyssiniai papnak czimbalma, a görög kalugyernek erőltetett nyers hangja, az örmény remetének hangos imája, a kopt szerzetesnek siránkozó éneke egyszerre harsogtak s azt sem tudtam, honnét jönnek e különféle hangok. Valamennyi ájtatosságot végzett ugyan, de az összhang, vagy jobban mondva e számtalan hang- és nyelvből alakult éktelen dissonantia oly szokatlan s oly meglepő volt előttem, hogy ájtatosság helyett csak megbotráncozva bámultam.

Elkábitottak nemcsak az áhitatra keltő helyek, hanem az áhitatnak bámulatra keltő különös módja is, melyet európai keresztény csak nehezen tud megszokni.

Kimerülten tértem vissza tanyámra, az osztrák zarándokházba, hova épen akkor a jerusalemi apácának egy küldöttsége jött Pater Angeli palaestinaí vezetőnknek üdvözlésére. A küldöttségben koromfekete szerecsen apácza is volt, a kin nagyon szokatlanul állott az apácza ruha s hófehér fejdísz. Áldott lelkű paterünk 7 évi itt töltött missioja a legkedvesebb emléken maradhatott, mert meghatottan szemlélhettük, mint csillogtak hálakönyektől e jámbor apáczáknak

szemeik. Első pillanatra alig ismertek reá, miután most borotválva látták, míg azelőtt — miután a kelet szokása szerint itt kivétel nélkül minden pap szakált ereszt — őt hosszú fekete szakállal ismerték.

A hospitiumnak ebédre szólító csengetyűje hívott el e megható viszontlátásnak örömteli szemléletétől.

Az izlésesen terített ebédlőben csak társaságunk tagjai foglaltak helyet, miután — pénteki nap lévén — a házbelieknek bőjtölniök kellett, a zarándokok azonban dispensációban részesültek. Costa-Major Ferencz atya, a zarándokháznak tiroli születésű főnöke, ki a szent Ferencz rendűek szerzetes ruhájának viselésétől fel van mentve s hosszú szakállal címádát hord, — nyugtalanul dirigálta az arabs szolgákat s sürgött-forgett az asztalok körül, hogy a vendégek semmiben sem szenvedjenek hiányt.

Miután nem képzelhető, hogy az ember Athenben vagy Spártában ép úgy élhessen, mint oda haza, azt kérdezhetné az olvasó, hogy milyen volt az életmód Jerusalemben, melynek már neve is csupa mystikus emlékeket kelt az emberben. Ha azt hinné, hogy e rendkívüli városban mindennek, még az életmódnak is rendkívülinek kell lennie, — úgy bizonyára csalódik.

Daczára annak, hogy, mint az egész keleten, úgy itt is ismét csak faggyuval főztek, — az étkezés törzsgyökeres osztrák konyha szerint készült s kifogástalan, izletes volt, sőt figyelmök annyira terjedt, hogy a menuból az osztrák módra készített magyar paprikás sem hiányzott. A felszolgált bor édes és nagyon

erős volt; különben pedig Jerusalemben környékén termett. A szőlő mind nagyság-, mind édességre nézve felülmúlhatatlan volt s meglátszott rajta, hogy Kánaán földén termett. Legkevésbé elégitett ki azonban a víz, mely cisternákba gyűjtött s gondosan őrzött esővíz volt. Jerusalemben csak egyetlen-egy vízforrása van a Josaphat völgyben, s ez a Siloë, de ennek is sós a vize. Van ugyan még a várostól délre eső Rogel kut, s Pater Ratisbonne akadt az „Ecce homo“ ivnél 11 méter mélységben vízre, de ezek sós és undorító ízök miatt használhatlanok.

Az ebéd utáni rövid siestát részben jegyzeteimre fordítottam, részben pedig a zarándokház magas balkonjáról szemléltem Jerusalemben látképét.

Ha e terméketlen sziklavidek között az egyforma kőházaknak tömkelegét megpillantjuk, úgy tetszik, mintha sziklasivatag között egy régi temetőnek összevissza helyezett siremlékeit látnók, hol csak a templomok tornyai, a mecsetek minaretjei, s az itt-ott gyéren kimagasló cyprusok vagy pálmafáknak csúcsai zavarnak meg az egyformaságot.

A városnak belseje teljesen megfelel szomorú külsejének. Az egyenetlen talaj- s meredek lejtőre épült házak, kémény és ablak nélküli igen alacsony s nehézkes kő négyszögek; tetőzetök lapos terras vagy sárkupola s fogházhoz vagy siremlékhez hasonlítanak.

Az utcák minden pár lépésnél más-más irányt vesznek s rendkívül szűkek, úgy, hogy két ember alig haladhat el egymás mellett a nélkül, hogy ne érint-

kezzenek; a kocsiközlekedés pedig egyáltalán lehetetlen s így teljesen ismeretlen is. Az utcák kövezete vagy térdig érő por és piszok, vagy pedig egyenetlen nagy szikladarabokból áll, melyekhez képest a pécsi tyukszem-utca valóságos aszfalt. Az átellenes házakból vont rongyok, az amugy is komor kinézésű labirinth-szerű utcákat még jobban elsötétítik.

Jerusalemnek legszebb része s egyszersmind fő-utcája a bazar, de minő piszok és minő nyomor ez? A boltok egy-egy 7—8 láb átmérőjű börtönszerű cella, a melyben nemcsak hogy együtt van a kereskedőnek minden holmija, hanem e kis lyukban lakik, étkezik és alszik is annak tulajdonosa egy silány gyékényen, mely egyedüli butorát képezi.

A bazártól jobbra, a szent sir temploma közelében van a zsidó negyed. Ennél piszkosabb s rondább helyet még az afrikai arabs negyedekben sem találtam. Nyomorral van ez körülbástyázva s szemétdomb és férgekkel kiaszfaltírozva. Ott guggolnak e szánandó teremtések férgektől ellepve Sion porában, Salamon templomának helye felé fordult arczezal s égre emelt szemekkel a nagy Jehovához siránkozva. A nyomor nem aggasztja őket, mert hisz nem élni, hanem meghalni jöttek ide!

Különösen megható imájuk és siránkozásuk, melyet az ugynevezett siránkozó falnál pénteki napon végeznek.

Ép pénteki nap lévén, ide indultam tehát legelőször délutáni kirándulásom alkalmával.

Az ősi templom terét, a mély völgy felé óriási fal veszi körül s nyugati részének egy darabja még az elpusztult Salamon-templomának falaiból való. A falnak legalsó rétegeiben óriási, szabályosan faragott kőköcskákat találunk, melyek némelyike tíz métert mér hosszúságban. Csakis e legalsó rétegek származnak Salamon templomából, a felsőbb rétegek Herodes — s a legfelsőbbek Mohamedán időkben valók.

Mint minden pénteken, úgy most is a zsidóknak nagy serege gyűlt itt össze Jeremiásnak Jerusalemben s templomának elpusztulására vonatkozó siralmait énekelve. Könyes szemekkel tárták ki karjaikat, izgatottan hajlongtak s siránkozva ütötték fejüket ez ősi falmaradványba.

Az egyik utitársamnak édes atyja, mint vallását szigorúan követő buzgó zsidó, már évekkel ezelőtt vándorolt ki Jerusalembé, hogy láthassa még Salamon templomának maradványait s őseinek porába temetkezhessék. Megtört aggastyán lévén már, midőn Magyarországból ide költözött, örökre elbucsuzott gyermekei- és rokonaitól. Fia — ki különben hirneves orvos — megélte azon megható szerencsét, hogy öreg atyját nem őseinek pora között, hanem a siránkozó élőknek sorában még viszontláthatta. Tőle tudtam meg, hogy Jeremiás siralmain kívül kiki személyes fájdalmát és keserveit is e falak előtt önti ki és panaszozza el a nagy Jehovának. Így értettem csak e megható siránkozást és jajgatást, mert hisz legnagyobb része elhagyva hazáját és családját, nyomor között tengi itt keserves életét s így gazdagon kijuthat számukra a keserűség.

Mig így moghatóttan szemléltem e ritka képet, a tarka kaftánoknak tömkelegéből fenyegetően csillámlott felém egy hosszúra kinyújtott photographiai Camera obscurának lencse-üvegje, mely előtt egy társaságunkkal utazott zsidó házaspár felfuvalkodva vett positiót. Mindkét alak a sajtosok vagy serfözők diszpeldánya lehetett volna s monstreus térfogatuk élő siralomfalnak illett be. Pillanat műve volt s bele kerültem véletlenül, mint Pilátus a Crédóba, én is e ritka képnek keretébe. Midőn ismét tengerre szálltunk, kézről-kézre járt a jerusalemi siralomfalak előtt felvett kép s hahota között constatálta a társaság, hogy igénytelenségemnek arczképe sikerült abban legjobban. Keserves arcot vágva, mint valami elősiránkozó főrabbi, magaslik ki szálas testalkatom, — pedig csak e házaspáron szánakoztam, kik hitsorsosaik keservei között nem Jehova-, hanem hiuságukra gondoltak s mint gazdag tőkepénzesek, csak képen óhajtottak őseiknek siralomfala mögött a nyomorgó jerusalemi zsidók között maradni.

A zsidók siralomfalaitól a keresztények siralomhelyeihez, az Olajfák-hegyére indultam. Kierve a város falain, meg nem állhattam, hogy e váratlanul elémtárult meglepő képben néhány pillanatig ne gyönyörködjem.

Bámultam e helyet, melynek szomorú képe Üdvözítőnk kínos szenvedéseinek annyira megfelelt. Egy sötét mély völgy terül el előttem, melyet északról a magas sziklaecsúcsokba vésett királyi sirboltok zárnak

el. Keletről az Olajfák-hegye vonul végig s nyugatról az annyira szorongatott városnak óriási falai s templomai árnyékolják be. Ez a Josaphat-völgye, melynek mély medrében időközönként a Cedron-patak hőmpolygeti keserű habjait.

Ugyanezen szűk sziklauton, melyen most én ereszkedtem le a Josaphat-völgybe, ugyanezen uton ment egykoron Üdvözítők is a Sion-hegyi coenaculumból szenvedéseinek előestéjén. Akkor még a Josaphat-völgynek legfélreesebb s legsötétebb szögletét, a Getsemani-kertet mint a szenvedéseknek elrejtett fészket a narancsok-, gránátok- és olajfáknak lombjai sokkal sűrűbben árnyékolták be. A gonosztevőkhöz hasonlóan az ártatlanság embere is elrejtőzhetett ott a sziklák- s az olajfáknak a földből kiemelkedő vastag gyökerei között a hegy, a város s a sötét északának árnyéka alatt. Hallhatta innét a fia keresésére indult édes anyának csendes lépteit, — hallhatta az igazság és az ártatlanság elnyomására összeesküdött városnak éktelen lármáját, — hallhatta a lábai alatt elhőmpolygó Cedron-pataknek siralmas moraját, mely mintegy keseregni látszott e vak és vétkes nemzedék fölött!... Vajjon Üdvözítők találhatott volna-e könnyeinek megfelelőbb helyet, vérverejtékének szomorubb helyet, mint a lamentációknak e nyomor által munkált völgyét?...

Ha már az evangeliumi passiók olvasása alkalmával mély fájdalom ragadja meg az olvasót, mily megrendítő, midőn lépten-nyomon e szenvedéseknek színhelyével találkozunk.

A Josaphat-völgy volt Jerusalemnak örökös sirmezője. Évezredes emlékek között találjuk ott a modern sirokat.

Az ősi sirok között legdiszesebb, a templom szentélyében megölt Zachariás, Barechiás fiának sírja, mely a sziklahegynek lejtős oldalfalából kivésett nyílás nélküli négyszögű emlék. Oldalfalait csinos oszlopok veszik körül s teteje négyszögű pyramis. A zsidók gyilkos tettük kérlelésére, Zachariás halálának napján sir-emlékénél még most is végeznek ájtatosságot s az nap szigorú böjtöt tartanak.

Közelében, egészen a cedron-pataki hid mellett van Absolon emléke, mely különleges alakja folytán tűnik fel leginkább, miután alja négyszögű, magasabb része hengeralku s csúcsán kúpalakban végződik. Az arra menők még most is követ hajitanak, Jerusalemnak legnagyobb királya Dávid ellen fellázadt hálátlan fiának emléke felé.

Ugyanazon sorban van még Josaphat, valamint ifjabb Szent-Jakabnak siremléke is.

A zsidók jelenleg a világ mindnégy tájáról jönnek ide meghalni, pogány kezekből vásárolnak drága pénzen sirhelyet, hogy őseiknek hamvai közé temetkezhessenek.

A Salamon által egykoron ide ültetett cédrusok, az ó-szövetségi felülmulhatlan templomnak szent árnyéka, a Cedron-pataknak siralmas moraja, Dávidnak szomorú zsoltárai, a prófétáknak borzalmas és siralmas intelmei, Jeremiásnak lamentációi, Üdvözítőnknek kö-

neyi és szenvedései elég szomoruvá tették a halálnak e csendes völgyét. Alig van név, mely meghatóbb és borzalmasabb emlékeket kelthetne képzeletünkben, mint a josaphati völgy!

Az ugyanezen hegyoldalba a prófétáknak kissé feljebb fekvő nyitott sirja felett ülve, képzeletemben mintha hallottam volna az utolsó ítéletnek harsonáját s mintha láttam volna a feltámadt halottaknak megszámlálhatlan seregét hullámozva gyülekezni a kérlelhetlen bírónak ítélőszéke elé! Vezetőm merészen csuszott le e majdnem függélyes szűk sziklanyíláson a próféták sirjába, hol a tekervényes folyosók mélyéből adott hangot s egy távoli nyílásnál bujt ki ismét a sziklák közé!

Az Olajfák-hegyének csúcsa felé tartva, egy piszkos, félig rombadült mecset előtt haladtunk el, hol néhány szegény mohamedán baksisért kínálgatott olajfágákat, holott már egy egész köteget szedtem volt ingyenesen. E mecset egykoron „Dominus fleuit“ nevű keresztény templom volt, mert itt siránkozott egykoron Üdvöztőnk Jerusalemből.

Valamivel feljebb van azon hely, hol Üdvöztőnk tanítványait a „Miatyánk“ imájára tanította. Latour d'Auvergne hercegnő vette meg e helyet 1868-ban s huszonegy karmelita apáca számára zárdát s vele összekötve csúcsos stílusban a gyönyörű „Pater noster“ templomot építteté. A templom előtti udvarban remek gothikus keresztjáró stációk vannak, melyek a közpudvar felé négyszögben oszlopcsarnokos folyosót ké-

peznek, hol 33 fayence tábla ugyanannyi nyelven a miatyánkot tartalmazza. Sajnos, hogy a magyar nyelvű táblára még nem akadt jótékony adakozó s így a magyar miatyánk még hiányzik itt.

Ugyanezen „Pater noster“ udvarának egyik sarkán egy földalatti ódon barlangtemplomba jutottunk. E hosszukás helyet egykoron mindkét oldalról 12 alacsony oszlop tartotta, melyből azonban csak kettő maradt meg; egyszerű oltára is apostoli szegénységre emlékeztet.

Ha Augusztus császár udvarából valamely római alattvaló vetődött volna e földalatti barlangba, ha hallotta volna azon „hiszek egy“-et, melyet e szegény tizenkét apostol itten szerkesztett, mily szánakozva tekintett volna e babonás csoportra s mily megvetőleg nyilatkozott volna ez új vallásnak hirdetőiről. Pedig ugyanezen credo hangzik most harsonánál hatalmasabban millió és millió hívőnek ajkairól, ugyanezen credo döntötte halomra a rómaiaknak templomait s adott a törvény, erkölcs és gondolkodásnak egészen új irányt.

Az Olajfák-hegye három magas csúccsal bir. Az északi csúcs 830 méter magasságban emelkedik a tenger színe fölé s „Viri Galilei“ nevet visel, miután e szavakkal szólította meg s vigasztalta az apostolokat Űdvözítőnk mennybemenetele alkalmával az ugyanezen csúcson megjelent angyal. Déli csúcsát „botrány hegyének“ nevezik, miután itt emelt Salamon király bálvány oltárokat feleségei számára. Középső csúcsa 808 méter magasságban emelkedik a Középtenger színe

fölé s itt történt apostolai szeme láttára Üdvöztőnknek mennybemenetele, mely alkalomból visszahagyott lábnyoma még most is szemlélhető. Üdvöztőnk lábnyomai fölé már Constantín császár építtetett Basilikát. Későbbi századokban s különösen a keresztesek idejében nagyobbyszerű épületeket s zárdát emelt a kegyelet e kiválóan tisztelt helyre. Most csak romok maradtak mindebből s az egykori Augustinus apátság rommaradványait Dervisek lakják. Legtöbb pusztítást a tizenkettedik században Saladin csordái vittek, végbe, kik csak a lábnyomok fölötti kupola-épületet hagyták meg, s mecsetté alakíták azt át. E disztelen mecsetben Krisztus bal lábának nyoma látható, melynek őrizete egy Santon-ra (török szerzetes) van bízva, ki azonban csak annyiban őrzi, hogy elszedi a zarándokoktól a tetszés szerinti baksisokat. A lábnyomnak sarka délkelet, a lábujjak pedig északnyugat felé állanak, a melyből azt lehet következtetni: hogy Üdvöztőnk Európa felé fordultan emelkedett a mennybe. A mohamedánok ez eseményt saját vallásukra vonatkoztatják, s azt hiszik: hogy Mohamed szállott innét a mennybe, miért is a 17-ik század közepe táján a jobb láb nyomát a jerusalemi Aksa mecsetbe tették át s azóta ott tisztelik. Felmentem a még 27 méterrel magasabban fekvő minaret csucsára, honnét remek kilátás tárult eléem. Egészen átláttam az átellenben fekvő Jerusalemet, melyből az ősi nagy templomtérnek fehér márvánnyal kirakott udvara úgy csillámlott, mintha hó borítaná azt. Kivált feledhetlen szép a keleti oldal, hol phantastikus szikla-

csúcsok s vegetatio nélküli kopár örvények mögött egész közelben látszik a holt tenger és annak szomoru környéke, a Jordán folyó, Jerichónak síksága s köves Arábiának hegyégei. Csak itt-ott tűnik fel ez élettelen sziklasivatagban egy-egy templom, zárda vagy fekete színű rom-maradvány.

Leszállva e hegycsúcsról, az Olajfák hegyének alján levő Getsemani kertbe tértem be. Nagyon feltűnő s jól esik a szemnek e sirokkal telt kopár szikla-hegyen valódi kis paradicsomot látni, hol a virágoknak számtalan faja terjeszti óriási olajfáknak árnyékában illatárját. Az itt gondosan ápolt nyolcz nagy olajfa valószínűleg még az apostolok idejéből való. Olajfáknak gyökérhajtásaiból ered s 5—6 méter kerülettel birnak. A magas kőfal-kerítés mentén művészi kivitelű keresztuti statiók vannak. A kert a szent Ferencz rendűek birtokát képezi s egy jámbor szerzetes ápolja annak szép növényzetét oly gondosan.

A kijárat mellett egy lapos sziklán mutatják ama helyet, hol Üdvöztőnk szenvedéseit megelőző éjszakán a három apostol álomba merült, s innét néhány léppel odább azon helyet, hol az álnok lelkű Judás mesterét csókkal elárulta. Az árulásnak e helyét a mohamedánok is átoktelinek tartják s egy kőhalmaz mutatja, hogy, mint Absolon sirjánál, ugy itt is követ hajítanak az erre menők e hely felé.

A bekerített helytől csak egy kőhajításnyira van az agonia-barlang. Itt küzdötte Üdvöztőnk az élet és halál közötti kimondhatatlan tusát; itt töltötte a halál

félelmének borzalmas óráit; itt mondá vérverejték között, belefáradva a küzdelembe, ama megható szavakat, melyek őt mint Istent és embert egyaránt jellemzik: „Atyám! ne az én, hanem a te akaratod legyen.“ Megható ez egyszerű sziklabarlang, melynek rideg fala megmaradt ősi alakjában és semmi dísz sem borítja; mintha csak most is vízhangzaná Üdvöztőnknek sohajait! Az oltár alatt, a hol különben naponta mondatnak szent misék, értékes lámpák vetnek fényt ama helyre, melyet Üdvöztőnknek vérverejtéke áztatott.

Az agonia-barlangtól csak néhány lépésnyire van Mária sirjának imposans szép homlokfala. Már a negyedik században épített e helyre Theodosius egy óriási rotundát, melynek alsó részét a sir képezte. A századok folyamában elpusztított helyre 1130-ban a keresztetek építették a jelenlegi nagyszerű föld alatti templomot. A sziklaoldalban levő előcsarnokból 48 márvány lépcső vezet a tizenegy méterrel mélyebben fekvő föld alatti templomba. A lépcsőnek körülbelül fele magasságánál egymásnak majdnem átellenében két kápolna van, az egyik szent Annának sirkápolnája, melyben szent Anna és szent Joachimnak oltárai állanak; az átellenében levő kápolna szent József és az öreg Simeonnak sirja. Az alsó templomban van Máriának igen gazdag fogadalmi ajándékokkal diszitett sirja. A latinokat, daczára annak, hogy ők építették az egész templomot, most már még a mellékoltárok használatától is teljesen kiszorították az abyssiniai, görög és

örmény schismaticusok; még a mohamedánoknak is van itt egy külön fentartott imahelyök.

Hogy előbb juthassak lakásomra s onnét az éjjeli ájtatosságra a szent sir templomába, másrészt rendkívül fáradt is levén, szamarat béreltem. Szegény állat alig birt a Josaphat völgyéből a város meredek falaihoz vezető uton súlyos terhem alatt czammogni. Elég félelmet kellett kiállanom, mert minduntalan csuszott a szegény állat a sikos, meredek sziklákon, de a mellett bámulatos ügyesen aprózta lépteit.

Azon kapun tértem a városba, melynek közelében a zsidók szent István vértanút halálra kövezték s mely ettől nyerte elnevezését is.

Mire a zarándokházba értem, már vacsorára gyűlt össze a társaság, én azonban — miután a szent sir őrei közül egyik missionarius már várakozott reám, hogy az éj sötétében kívánságom szerint a szent sir templomába vezessen — nem vártam be a vacsorát, hanem megelégedtem néhány falat kenyér s kevés szőlővel s elindultam Cserovitz zágrábi apát utitársammal a szent sirhoz.

A szent sir templomának török ajtóőrei estéli 6 órakor már bezárják a templomot s csak reggeli 6 órakor nyitják azt ismét fel. Most is már zárt ajtókra találtunk.

A szent sir templomának külső falához a fájdalommas szűz kápolnája épült, mely azon helyet jelzi, hol Mária és János evangelista a keresztre szegzés alkalmával állottak. E kápolna a Ferencz rendűek tulaj-

dona s ehhez kulestartási joggal is birnak. Itt jutotunk tehát be a kápolnán át a szent sir templomába.

A zarándokoknak azon régi szép szokását, hogy egy éjjelt a szent sir templomában töltenek — még az uralkodók és fejedelmek is megtartják; de nem is képzelhető meghatóbb jelenet ez éjjeli ájtatosságnál! Sokan kérdezték már tőlem, hogy minő érzelmek fogtak el engem azon éjjel, midőn oly megható alkalmam volt a legszentebb helyen a legmagasztosabb eszmék fölött elmélkedni, de e kérdésre még senkinek sem tudtam válaszolni, mert ilyen érzelmek az ész- és szívnek örökös titkai maradnak, a melyeket csak a Mindenható ismer, kihez felszállottak, de a melyeket emberi nyelv vagy toll szavakba önteni képtelen. Csak azt tudom, hogy az örömtelt s fájdalmas gondolatok s érzelmeknek ezer árjába fojtott keblem csak csendes könyekben nyert enyhülést.

Az éj néma csendében egészen másként éreztem magamat itt, mint reggel, midőn legelőször léptem át e szent helynek küszöbét. Mily jól esett a hideg márványra borulva a legjobb atyának sirhelyét könyccimmel áztatni!... Mélyen elmerültem a megváltás nagy műve fölötti elmélkedésbe, s e néma csendben csak itt-ott elfojtott zokogás vagy bánatos sohaj adta tudtomra, hogy még számos, messze világrészből jött zarándok végzi körülöttem buzgó ájtatosságát.

Nemsokára száz meg száz torokból elragadó bájos ének hangzott a Golgotha hegyéről. Ugy tetszett, mintha angyalok zengnének szivszaggató dallamokat,

mintha mennyei hangok siránkoznának a kálvária szikláján Üdvözítőjük halála fölött!...

Felemelkedtem önkénytelenül helyemről s én is a keresztt tövéhez siettem, hol oroszországi zarándokok nagy tömegét találtam, kik könybe lábadt szemekkel felváltva ének és csendes elmélkedés között töltötték az éjszakát.

Azon missionárius, ki most este ide vezetett, — tudva azt: hogy az elmúlt éjjelt uton töltöttük és semmit sem aludtunk s hogy kora hajnalban Bethlehembe akarunk kirándulni — már ismételtelen keresett fel bennünket, s ugyszólván kényszerített, hogy legalább egy-két órára kövessük őt és feküdjünk le czellájukban.

A szent sir templomából szűk és nedves czellákba jutottunk. E kis zárda-épületben tengik éveken át a szent sir őrei éltöket, többnyire, míg csak egészségük teljesen tönkre nem megy. Ők végzik a chorus szolgálatát s ők osztják ki a zarándokoknak a szentségeket. Ételöket is a templomajtónak egy nyílásán nyújtják be nekik.

Királyunk Ő Felsége, midőn 1869. november havában a Suez-esatorna ünnepélyes megnyitása alkalmával e szent helyeket is meglátogatta, kieszközölte, hogy a czellák fölé épült török loistállók leromboltattak, miáltal e kis zárda szabad levegőt s világosságot nyert. Az istállók helyére harangláb épült s 1875. szeptember 25-én kondult meg legelőször e helyen három kis harang, miután 700 éven át a harangnak használatát a mohamedanizmus különösen itt szigoruan eltiltotta.

Constantin császár édes anyja ugyanitt a szent sirnak közvetlen közelében építtetett volt magának lakást s most Cserovitz apát urral ugyanazon czellában pihentem, melyben szent Ilona lakott s melyben még most is fenmaradt az általa készíttetett mosaik padozatnak egy része.

Felöltözve dőltünk csak le, ugyszólván kényszerűségből a kemény vaságyakra, s az álom csakhamar erőt vett kimerült testünkön.

Éjfél tájban hatalmas hangok ráztak fel első álmomból. Reszketve ugrottam fel nyughelyemről s mámoromnak első pillanatában úgy tetszett, mintha az utolsó ítélet velőtrázó hasonáit hallanám! A szent sir templomának hatalmas orgonája szólalt meg s számos érezes csengő hangnak „Te Deum“ énekét kísérte.

Közvetlenül nyitott ablakom mellett a szent sir templomában a missionariusok most végezték a brevium matutinumának ünnepélyes „Te Deum“-át. E szent életű férfiaknak csengő éneke s az orgonának hatalmas hangja mily meghatóan szólította fel a templomban levő zarándokokat azon Isten dicsőítésére, kinek sirja köré sereglettek össze!

Naponta az éjféli „Te Deum“ után, ünnepélyes menetben, égő gyertyákkal vonulnak a templomba zárkózott zarándokok a szent sirhoz s ekkor kezdődnek meg a szent misék. Ez ünnepélyes felvonulással használt gyertyát becses emlék gyanánt viszi magával a zarándok messze hazájába, hogy Üdvöztönk sirjánál gyujtva meg azt, egykoron saját halálos ágyán adja utolsó világosságát.

Midőn a töredelem szentsége után, hajnal tájban reám került a sor, hogy a szent sirban misézhettem — átéltem életemnek legboldogabb pillanatait!...

Szeptember 25. Miután kocsijaink már kora reggel vártak bennünket a város falain kívül, — a mint a török örök felzárták a szent sir templomát, siettem a damaskusi kapuhoz s Bethlehembe hajtattam.

Az ut kitünően kövezett, s daczára, hogy kisebb hegy és völgy szüntelenül váltakozik — elég gyorsan hajtattunk.

A táj itt is meglehetősen szomorú. Jobb oldalon a sziklák között itt-ott esenevész olajfa tenyészik, vagy sziklákból rakott kerítés közül néhány vastag szőlő-tő zöldel. Bal oldalon, a holt tenger felé gyönyörű vidék tárult elénk; szépsége azonban csak a kopár vad szikláknak phantastikus alakjában állott, mintha csak Svédországnak vegetatio nélküli sziklaacsucseit és örvényeit látnám ismét, azon különbséggel, hogy a vizesések és tavak hiányoztak itten.

Bethlehem közelében a jobb oldalon Beit-Dschala csinos falu fehérlik ki az olajerdők közül. A mesterségesen skarpirozott hegyoldalakon itt már szebbnél-szebb lépcsőzetes Semiramis kerteket találunk, hol gondosan összehordott humus földben nemcsak hatalmas olajfák diszlenek, hanem füge és szőlő is gazdagon terem. Szóval a vegetatio itt már sokkal kedvesebbé s barátságosabbá teszi e tájt.

Körülbelül egy negyed órával Bethlehem előtt, az út mentén találtuk az izraelita nép egyik törzsanyjának, Rachelnek sirját. Kupolával fődött egyszerű, négyszögletes épületből áll e siremlék, melyet csak nemrég vásárolt vissza a törököktől Montefiore Mózes s az ujabban hozzáépített szegényes előcsarnok zsidó imaház gyanánt szolgál. Maga a siremlék számtalan átalakuláson ment ugyan keresztül, de a hely valódiságán nem lehet kételkedni, miután Mózes és Jeremiás, valamint az ugyanezen környékben lakott szent Jeromos is e hely mellett tanuskodnak.

Elértünk végre Bethlehemnek szorgalmasan munkált s igen termékeny fensikjára, mely meredeken lejt a pásztorok völgye felé.

A városnak kanyarulatosszűk utczáin csak nagy nehezen haladhatott kocsink, mely majd a házak sarkain, majd meg ezammogó tevéknek lábaiban akadt meg, míg végre a Mária templom előtti nagy térre jutottunk.

A bethleheimi templom egyike a legrégibb keresztény templomoknak s meglepő szép keresztalakban épült. Az alsó hosszú hajó, négy sorban alkalmazott 48 korinthusi oszlopnak csarnokában áll. E remek márvány oszlopok 18 láb magasak s $2\frac{1}{2}$ láb átmérővel bírnak. A falakat hajdan gyönyörű mosaik borította, most azonban csak csekély foltokban maradt fenn annak nyoma. Kár, hogy a hajó a templomnak többi részétől fallal ^{elválasztva} s így az építkezésnek gyönyörű összbenv ^{teljesen lerontja}. A templomnak

elzárt része, a szentély és a két mellékajtó már az örményeknek tulajdona. Óriási kincs van itt arany és drágakövekből összehalmozva minden művészi kivitel és műérzék nélkül.

A szentély két ellentett oldaláról rézsutosan lépcsők vezetnek le az alsó templomba, hol az egykoron istálló gyanánt használt természetes sziklabarlangot, Üdvöztöknek születés helyét találjuk.

A kriptatemplomban ép egy örmény püspök végezte fényes segédlet mellett a szent misét s a kriptának szűk volta miatt meg kellett várnunk, míg az assistentia felérkezett.

A barlang szabálytalan alaku két fülkéből áll. A keleti fülkében jaspissal kirakott fehér márvány csillag jelzi azon helyet, hol Mária Krisztus Urunkat szülte s ez egyszerű felirat olvasható körülötte: „Hic de virgine Maria Jesus Christus natus est.“ A barlang másik déli végén van azon hely, hol a keleti bölesek a kisded Jézust imádták. A barlang falait drága szövetek borítják s 32, fejedelmi kezekből ajándékozott értékes lámpa világítja meg a barlangot, hova nappali fény most nem hathat be. A számos összehalmozott kincsek között nem csekélyebb értéket képviselnek a művészi kivitelű remek olajfestmények, melyek e helynek mysteriumait ábrázolják.

Általában ez alsó barlangtemplomban minden egyszerűsége mutat, de a mellett elbájoló s a legbensőbb áhitatra gerjeszt. Bethlehemnek arabs lakói nagyobb részben már keresztények s naponta láthatni

az ősi bethlehem-i pásztorokhoz hasonlóan, mint hagyják künn a közeli legelőn nyájukat s keresik fel a királyok királyát jászolában, hol ájtatosságuk megszegyenitheti a legtöbb európai keresztényt.

Mint egyáltalán az egész szent földön, itt ismét találkozunk a görög schismaticusoknak hallatlan eselszövénye- és vesztegetésével. Mi sem könnyebb, mint pénzzel a török hatóságtól fermánokat eszközölni ki, melyek segítségével az oroszok sorra foglalják el a szent helyeket s rabolják az ősi katolikus építkezéseket s alapítványokat. Így ragadták kezeikbe a múlt században a szent Ilona által épített nagyszerű bethlehem-i templomot is s csak kegyelemből adtak engedélyt a katolikusoknak Üdvöztőnk születés helyének látogatására.

Bethlehemnek sok ezerre menő katolikus hívei, a nagy templom mellé épített kis kápolnában végezhették csak az isteni szolgálatot, míg végre itt is nagy-lelkű királyunk segített a szomorú helyzeten, a meny nyíben az ősi nagy templomhoz, annak hosszában, román ízlésben remek új templomot építtetett. 1882. augusztus 18-án szenteltetett fel e szép templom szent Ilona napján, mely egyszersmind Ő Felségének születés napja.

E templomból kanyarulatingos barlangfolyosók- és czellákba jut az ember, melyek Üdvöztőnk születési helyével is össze vannak kötve, úgy, hogy most a katolikusok is új templomukból zavartalanul juthatnak a születési sz. helyhez.

A terjedelmes barlang egyes részeiben van a sz. Josef kápolna, melyben sz. Josef, Üdvözítőnk születése alkalmával s később is tartózkodott; az ártatlan gyermekek kápolnája, hová a féltékeny Herodes által megöletett bethlehemi kisdedek temetettek; valamint sz. Jeromos és tanítványainak sz. Eusebius s sz. Paulának sirja. A legnagyobb üreg sz. Jeromosnak tartózkodási helye volt, miután 385-ben Romából ide költözött s haláláig (420) az isteni kised jászolának közvetlen szomszédságában töltötte, irodalmilag is oly rendkívül tevékeny remete életét. Itt írta e nagy szent és remekírói öröklékű szentírási magyarázatait; innét látta a romai birodalomnak összeomlását; itt fogadta a menekült romai patriciusokat, kik azelőtt fényes palotákkal birva, most boldogoknak érezték magukat, hogy e szent-életű remetével megoszthatták annak barlang-czelláját.

A templommal összeköttetésben van a Ferenczrendűek zárdája, mely zárandok hospitiummal s philosophiai seminariummal is bír. Van Bethlehemnek különben még számos katholikus intézete, így: a „sz. család“ congregatiója árvaházat tart; a karmelita szüzek s a Josef-nővérek kitűnő leányneveldekben működnek s a francziaországi Jesus szíve papjainak congregatiója theologiai collegiumot emelt a keleti missiók támogatására.

Megtekintettem még a Bethlehemnek délkeleti végén levő tejbarlangot. Ide menekült volt legelőször a sz. Szűz kisedével Herodes gyilkos parancsának első

hirére. A barlang mélyen fekszik a kréta kőzetben s most a katolikusok birtokát képező esinos kápolnává van átalakítva; nagy tiszteletben tartják ezt az arabok s a törökök is.

Többi utitársaink is megérkeztek már s így nem volt feltűnő, hogy Bethlehemnek majd minden utcáján hallottam magyar szót, de mégis meglepett, midőn egyik csoportnak élén egy szegényesen öltözött ember magyar nyelven magyarázgatta a helyek nevezetességeit. Kérdésemre csakhamar értésemre adta, hogy ő losonczyi katolikus vallásu czipész s már évekkel ezelőtt gyalog zarándokolt Jerusalembé és annyira megtetszett neki a szent föld, hogy ott állandóan meg is telepedett s mesterségéből szegényesen meg is él. A magyar nyelvet beszélni — mint mondá — állandóan van alkalma, mert Magyarország felső vidékéről számos zsidó család van Jerusalemben, a kikkel mint honfitársaival szorosabb összeköttetésben van. Mestersége mellett bizonyára ritkán jut ki szegénynek azon szerencséje, hogy mint magyar cicerone szerepeljen.

Látva e sok vidékít, csakhamar formalis vásárt rögtönöztek a különben derék és becsületes bethlehemiek. Szebbnél-szebb saját készítésű vallásos emléktárgyakat hoztak elő, melyeket bámulatos olesó áron kínálgattak, de össze is vásároltunk annyi mindenfélét, különösen rózsafüzéreket, hogy talán egész készletök elfogyott.

A nők és férfiak egyaránt gyönyörű termet, szép és nemes arcvonásokkal birnak. Szépségök mellett erőnyességök s bátorságuk is hirneves.

Ép dél volt, mire Bethlehemből a jerusalemi városfalakhoz visszaérkeztünk. A város kapujától gyalog kellett szállásunkra térni s eltévesztvén az utat, egészen kimerültem a nagy hőségben, mert számos más emléktárgy között csak rózsafüzérben két száz darabot czepeitem.

Étkezés után hamarjában néhány levelet irtam s a tikkasztó hőség daczára ismét megkezdtem dragomannommal a fúrasztó sziklamászást és gyalogolást a város nyugati részében, az örmény negyedben.

A jaffai kaputól néhány lépésnyire eső ősi Dávid toronytól a csinos kerttel körülvett örmény patriarchatusi épület s az idős sz. Jakabnak templomát néztük meg. E sionhegyi örmény templom sz. Jakabnak lefejeztetési helyén épült. Egy rendkívül értékes elefántcsont és gyöngy mosaikkal kirakott mellékkápolnában, az oltár alatt értékes aranylámpák világítják meg azon helyet, hol a kivégzett apostolnak feje feküdt. Maga a templom is igen csinos s rendkívül gazdag. Oldalfalait fayence táblák s padozatát márvány borítja. Itt van eltemetve sz. Makarius jerusalemi püspök; továbbá ifjabb sz. Jakab, Jerusalems első püspökének trónszékét is a patriarchának Baldachinuma mellett őrzik. A templomot az egész keletnek leggazdagabb zárdája veszi körül, melyben a patriarchán kívül öt püspök és száz misés pap lakik s állítólag négy-ötezer zarándok számára vendégszobákkal bír.

Midőn a zárdát elhagytuk, rózsá vizzel hintettek meg bennünket az örmény szerzetesek. Közvetlenül

mögötte örmény női zárda áll, mely az „olajfa zárdaja“ nevezet alatt ismeretes. E zárda helyén állott ugyanis Annás háza, kinek udvarában Üdvöztőnk egy olajfához kötöztetett, míg Kaifás főpaphoz vezetett. A kegyelet rég elhordta már a világ minden tájára ez ősi terebélyes olajfát, de gyökereiből még mindig támadnak új hajtások.

Egész közelben értük innét a város nyugati falain levő Sion-kaput. Kiben ne keltene Sionnak pusztá neve is nagy emléket? Ki ne volna kíváncsi megismerni a szentírásnak e mystikus hegyét, melyet Salamon énekei s a prófétának könnyei és áldásai oly hiressé tettek.

Részemről is meglehetősen állottam ez ősi hegynek csucsán s soká gyönyörködtem az elém tárult meglehető emlékek szép kilátásában. Lábaik alatt mély sziklavölgy tátongott, melyen túl az olajfák hegye emelkedett számos ősi emlékeivel és sirmezőjével; közvetlenül mellettünk jobb oldalon a latinok, örmények, görögök, anglikánok s amerikaiak temetője terült el s azon túl a Hinnon hasadék fölött az áruló Judásnak haláláról oly szomorú hírnévre jutott Hakeldama, vagyis vérmező, melynek fehér pipa-föld agyagját most edénykészítésre használják.

E temető mellett, tehát már a város falain kívül hatalmas várhoz hasonlóan épült Kaifás főpap palotájának helyén az örmény sionhegyi zárda, melynek udvarából a Salvator templom emelkedik ki. Az udvarban egy kőből faragott kakas jelzi az oszlop te-

tejéről azon helyet, hol a tűz köré csoportosult szolgák között Péter apostol megtagadta mesterét. A templomnak epistola oldaláról piczinyke kis börtön üreg nyílik, melyben a hagyomány szerint Üdvözítőnk csötörtöktől péntek virradóig a szenvedés éjszakáját töltötte.

Néhány lépéssel odább, Sion hegyének legmagasabb részén, ismét egy bástyaszerű s kupolákkal fedett épület emelkedik, melynek magas minaretje török mecsetre vall. E helyen állott egykoron azon ház, melyben Üdvözítőnk szenvedése előestéjén tanítványaival a husvéti bárányt elköltötte. Az oltári szentség alapításának e fontos helyét kiváló kegyeletben tartották már a legelső keresztények s már 126-ban Hadrian császár idejében keresztény templom állott e helyen. Századok folytán számos templom emelkedett itt egymás romja felett s a jelenlegi török mecset is, még a keresztések nagyszerű építkezésének maradványa.

A coenaculumi templom mellett, de a földalatti részben Dávid királynak sírja van. Zsidók, keresztények s mohamedánok egyaránt tisztelik e helyet. Dragomanom állítása szerint csakis a zöld turbánt viselő Mohamed családjából származó utódok bírnak azon privilegiummal, hogy e siremlék belsejében végezhetik ájtatosságukat, de senki másnak, meg az igazhívő töröknek sem szabad oda belépnie. Megkísérlettem ugyan dragomanom által baksis útján beboesátást kérni, de az őr csak ijesztő fenyegetéssel válaszolt, mire tanácsosabbnak tartottam odább állani.

Innét az ősi salamoni templomnak gyönyörű terére siettünk, hogy a kitűzött időre valamennyien ott együtt lehessünk. Sikerült ugyanis consulatusunk révén a mohamedánok által fanatikus módon féltett Omár mecsetbe a mai délutánra együttes bemeneti engedélyt kieszközölni, melyért az egyenkint adott baksisokon kívül még utólagosan a hospitiumban a török lelkiismeretnek nagyobb megnyugtatóására száz frank borravalót kellett gyűjtenünk.

Még csak néhány évvel ezelőtt halál büntetés volt azon nem mohamedánra szabva, ki a mecsetbe belépett, sőt még annak udvarára is tiltva volt a bemenet. A fanaticus mohamedánok ugyanis azt hiszik, hogy Allah mindent teljesít, a mit az ember itt kér, arról azonban szintén meg vannak győződve, hogy a gyaur csak átkot kérhet rájuk. Most azonban kapzsóságok már tágitott lelkiismeretükön s kivételes engedély és gazdag baksis mellett nemcsak ők, de talán Mohamed is szemet huny.

Maga a templomtér is meglepő szép és rendkívül nagy, úgy, hogy körülbelül Jerusalemnak egy negyed részét foglalja el. E nagy teret Harem-es-Scherif-nek, vagyis nemes szentélynek nevezik, melynek középső emelkedett részét fehér márvány borítja s apróbb kupolás épületek, mosdó kutak s gyönyörű diadal ívek veszik körül. E hófehér márvánnyal kirakott második udvar közepén épült az Omár mecset, mely a mekkai és medinai után első helyen áll.

A mecset nyolecz szögü oszlopcsarnok, melynek közepéből egy kő mozaikkal kirakott merész kupola emelkedik. Belseje, oszlopokon nyugvó háromszoros rotunda, melynek középső részén a nagy kupola alatt, művésziiesen faragott rácsozat között egy óriási faragatlan mészkő szikla áll. E kiválóan tisztelt szikláról nagyon eltérő vélemény uralkodik a mohamedánok és zsidók között. Némelyek azt tartják, hogy Jákob patriarka e kőre hajtá le fejét, midőn a csodálatos álomképben részesült; mások azt hiszik, hogy Moria hegyének azon csucsa, melyen Abraham Izsák fiát akarta feláldozni; mások ismét a Talmudból azt magyarázzák ki, hogy Salamon templomában az áldozati oltárnak alját képezte volna. Ez eltérő véleményeken kívül még számtalan babonát fűznek hozzá, így a többi között: hogy ez a világnak középpontja s hogy e szikla a levegőben lebeg. Ez utóbbi ténynek bebizonyítására az egyik török mecset őr le is vezetett bennünket a kőmonstrum alatti mély üregbe s csakugyan ott is levegőt találtunk, daczára annak, hogy még sem lebeg a levegőben, hanem a természetes sziklafalak fölött nyugszik.

Eltekintve ezen számtalan babonától, a mecsetnek szépsége bámulatba ejtett. Kairónak mecsetei világhírték s láttunk is ott szebbnél szebb s gazdagabbnál gazdagabbat, de ennek méltó vetélytársára nem akadtunk. Oszlopai, oldalfala s padozata talán a világ legszebb márványaiból készült; dús aranyozása, pazarfényű mozaikja s apró színes üvegekből művésziiesen

összerakott ablakai — méltó bámulatra ragadtak. Nehezen tudtam megválni e szemkápráztató látványtól, melyről csak most értettem igazán, hogy miért őrzik azt oly féltékenyen a mohamedánok.

Bár mennyire csodáltam e pazar szépséget, csak fájó hatást gyakorolt reám, midőn e pompát a katolikusok legszentebb helyeinek sok esetben desperatus külsejével összehasonlítottam.

A nagy templomtérnek déli oldalán, az ősi Salamon-templomnak helyén van az „El-Aksa“ nevű csinos mecset, melynek saraczen, nyomott csúcsivei s fa menyezete különleges benyomást gyakorolnak. Már Julian császár építtetett e helyre nagyszerű basilikát; a mostani mecsetet azonban, terjedelmes melléképületeivel együtt a keresztesek emelték. A mecset melletti épület a jerusalemi királyoknak s később a templáriusoknak residentíája volt.

Az Aksa mecset alatt óriási oszlopokon nyugvó magas arkádok alatt pinczeszerű hideg folyosókat találtunk, melyek „Salamon istállója“ nevezet alatt ismeretesek. Ez óriási oszlopok s az egész földalatti építkezés mindenkit bámulatra ragad. Salamon király az általa építendő nagyszerű templom számára Moria hegyét planiroztatta, de, hogy annak terét elegendően kibővitse, még a Cedron völgye felé emeltette e bámulandó óriási arkádokat, a mi által a magában véve szűk fensikot oly szélességre bővítette ki, mint az még manap is látható s hosszában ötszáz, szélességében háromszáz métert tesz ki.

A nagy templomtérnek szépségét fa csoportok is emelik, melyekben leginkább a *celtis australis*, *cyprus* és olajfák diszlenek.

Innét hazatérve, utközben az István-kapu közelében megtekintettük még Jerusalemnak a szent sir után legnagyobb katholikus templomát, mely szent Anna tiszteletére van szentelve, miután e helyen lakott Joachim és Anna s itt is született a boldogságos Szűz. — Jelenleg a templom ép úgy, mint a mellette levő zárda az algiri missionariusok congregatiójának birtokát képezi, hol a missionariusok számára keleti nyelvek collegiuma s a görög egyesültek számára apostoli seminarium van. Mély áhitatra gerjeszt minden a templomban ép úgy, mint a kryptában, s egyszerű, de magasztos díszén nagyon meglátszik, hogy buzgó missionariusok kezelik azt.

Fehér reverenda s tágas fehér lovagköpenybe öltözött francia missionárius volt szives minket kalauzolni a zárda-templom s az udvaron levő ősi „probatica pisciná“-nak ásatási helyénél is. Csak újabb építkezések alkalmával akadtak e nevezetes helyre, hol most a missionarius növendékek maguk végzik szabad idejük alatt az ásási nehéz munkálatokat. Számos kiásott fogadalmi tárgyak között egy márvány lábat is találtak, melynek feliratából az tűnik ki: hogy Hadrian idejében (Kr. u. 117—135.) Pompeja Lucilia előkelő hölgy köszvény bajától szabadult meg e Bethesdában.

Utközben találkoztunk a patriarchatusi szakállas seminaristáknak egy csoportjával, kik sétájukról tértek

ép haza. Fekete talárjuk végig vörös gombokkal s a ruhaujjaikról hosszú dependentiával birt; övük is vörös színű; de leginkább comikusan állott a talárhoz a vörös fez, mely törökösen fődte fejöket.

A társaságnak egy része ma este végezte ajtosságát a sz. sirnál s az éjjelt is ugyanott töltötték rajtam azonban a bágyadság s a már két éjjelen át nélkülözött álom oly annyira erőt vett, hogy vacsora után azonnal elszenderültem.

Szeptember 25-én már 6 órakor a sz. sir templomában voltam s a Golgothán misézhettem.

Az orosz szakadárok erőszakos foglalása e szent helyet sem kímélte, úgy, hogy a kereszt helye fölé épült oltárt már kizárólagos birtokukba vették, s azon katolikus papnak miséznie nem szabad. Csak mellette birnak a katolikusok egy oltárt, melyen ez alkalommal miséztem.

Üdvöztőnk egész élete megaláztatás volt; ugyanabból bőven kijut a katolika egyháznak is az egész szent földön!

Alig hogy elvégeztem misémet, megkezdődött a templom minden szögletében azon fülsértő dissonantia és lárma, melyet a különféle sehismatikusoknak egyegyidejűleg végzett hangos isteni szolgálata okozott. Ma azonban e botrányos lárma sokkal nagyobb mérvű volt, mint az első napon tapasztaltam, mert vasárnap levén, minden felekezet nagy assistentiával és chorus-sal, ünnepélyesen végezte isteni szolgálatát.

Midőn a szent sir templomának legszentebb helyeitől örökre elbűcsuztam, megtekintettem még a templomnak rézsutosan átellenében fekvő Johannita zárda és templomnak szomorú romjait, melyeket a Suez csatorna megnyitása alkalmával a sultán a porosz trónörökösnek, s azóta elhalt II. Frigyes német császárnak ajándékozott, ki ott nagymérvű ásatásokat eszközöltetett.

Reggeli után én is azon hat tagu küldöttségbe választattam, mely a társaság nevében a latin szerzetes Patriarchánál tette tiszteletét.

A hospitiumnak arany paszomántos diszruhájába öltözött kavasza méltóságteljesen lépdelt előttünk, a patriarchatusi palotába vezérelve bennünket, a hol oly zajjal csapkodta nagy ezüst botját a lépesőkre, hogy a szintén keleti díszbe öltözött patriarchatusi szolgák mind összefutottak; mindez különben úgy látszott, hogy a bejelentésre szolgált. Végig haladva számos szobán, a trónteremben fogadtattunk, mely azonban távolról sem mutatott annyi elegantiát, mint akár melyik magyarországi kanonoknak fogadó szobája. Keleti szokás szerint itt is liqueurrel kínáltattunk meg.

A jerusalemi patriarchatus különben csak 1847-ben lett ismét visszaállítva s mindig szent Ferencz rendüek tagja bírja e magas egyházi méltóságot, melyhez Palaestina és Cyprus katolikus hivei s a Jerusalem és környékének kath. intézetei tartoznak. Ez intézetek a legutóbbi időben bámulatos módon szaporodtak s a szerzetesek üdásos működése már nagyon észrevehető.

Az árvák nevelése, kitűnő oktatás, beteg-ápolás s számos más jótékony fáradozásuk által, melyben minden vallásfelekezetűt részesítenek, — közelebbi érintkezésbe jöttek a keresztények a mohamedánokkal, mi által máris ledőlt a kettő között azon válaszfal, mely a mohamedánnak megtérését eddig lehetetlenné tette.

Visszatérve lakásunkra, a város utcáin keresztül vonuló török katonai zenekarral találkoztunk. Dobszóval kísért harsona zenéjük mélabús dallamokat játszott, mely most, midőn Jerusalemtől örökre búcsút venni készültünk, mélabús hangulatunkat csak fájdalmasan növelte.

Búcsu-ebédünk után, melyen az osztrák-magyar kensul is részt vett — a túlvilági örök Jerusalembeni viszontlátás kívánatai között fájdalmas érzéssel búcsúztunk el a zarándokháznak főnökétől s délutáni 2 órakor már a város falain kívül voltunk, hogy az ott egybegyűlt s jerusalemi pálmaágakkal feldíszített kocsi-jainkban elhelyezkedjünk.

Midőn Jaffából Jerusalembé jöttünk, szép számú banderiummal rendelkezünk, mert a kalandkedvelők lovaglásra vállalkoztak. A tizennyolcz órai lovaglás azonban mindannyit néhány napra nyomorékká tette, úgy, hogy most visszafelé okulva a multon, senki sem merte többé ez utat lóháton megtenni, annál imponansabb volt azonban kocsi-sorunk.

Nappal tettük most ugyanazon részt, melyen jóvetelünk alkalmával éjszakának idején haladtunk s így nem kerülhették ki figyelmünket az újabban létesített számos zsidó coloniák. Az alliance izraelite óriási terü-

leteket vásárolt össze a török kormánytól a Palaestínába vándorolt szegény zsidó családok számára. E sziklatalaj nagyobbrészt még terméketlen sivatag, melyet nagy fáradsággal kellett planirozni, a kövektől megtisztítani s reá hordott humussal használhatóvá tenni. A fáradság meghozza azonban idővel gyümölcsét, mert a kedvező klimatikus viszonyok alatt a szorgalom ismét kánaáni földdé változtatja e sivatagot. A telepítvényes zsidó családok nemcsak ingyenesen kapják a földet, hanem az első három évben, midőn a föld még nem terem meg fáradságuk gyümölcsét, — a megélhetés és építkezésre is kapnak sustentatiót az alliance izraelitétől. A török kormány most annyiban korlátozta a bevándorlást, hogy csak 16-tól egész 24 éves munkaképes egyéneknek engedi meg a települést. Itt tehát a zsidók nem a kényelmes speculáció, hanem arcuk verejtékében, nehéz munkával keresik kenyerüket.

Az uti programmról csak annyit hallottunk, hogy mind a vacsora, mind az éjjeli szállásra vonatkozólag kellő intézkedés történt. A helyre vonatkozólag eltértek a nézetek, mert némelyek Latrunt, mások pedig Ramlehet emlegették. A helylyel azonban legkevésbé sem törődünk; a fődolog az volt, hogy gondoskodva van nemcsak vacsoráról, hanem kényelmes éjjeli szállásról is s így nem leszünk kénytelenek ismét az egész éjjelt feláldozni.

Órákon át szenvedtünk már tikkasztó hőség s átláthatlan porfellegben, úgy, hogy az eszeveszett hajtásban, a döcögő köves uton, deszka ülésünkön már-már tarthatlan volt helyzetünk.

Elhagytuk már szent János születés helyét, elhagytuk Abugoscht, de Latrunt is, s nyugodtan lélegzettünk fel, mert nem e gyanus és veszedelmes helyeken, hanem csakugyan Ramlehben lesz éjjeli tanyánk, s ez mindnyájunkra nagy megnyugtató volt, mert hisz láttuk már jövetelünk alkalmával, hogy az áldott lelkű Ferencz rendüeknél mily fényes fogadtatásban részesültünk s mily tiszták és kínálkozóak voltak az ágyak is.

Könnyebben túrtuk most már az ut nehéz fáradalmait, mert hisz nemsokára elérjük már Ramlehet s lukullusi vacsora után kényelmes és puha ágyakban álmodhatunk Jerusalemnak felejthetlen emlékeiről.

Nyolcz óra tájban korom sötétségben értünk a ramlehi zárda elé, de ideje is volt, mert zsibbadt tagjainkon alig tudtunk már megállani.

A zárda nehéz kapuit zárva találtuk. Nyugtalanul vettük igénybe az ajtónak vas zörgetőjét, de az ostromszerű zörgetésnek visszhangján kívül semmi neszt sem hallottunk. Hogy e vad vidék és gyanus nép között éjjeli időben tárt kapukat nem találtunk, az nagyon is érthető, de, hogy ily hosszú zörgetésre még mindig nem nyertünk bebocsáttatást — az már gyanusnak tűnt fel előttünk. Végre azonban mégis hallottunk kulcsesörtetést s többszörös ajtónyikorgást.

Az ajtóban megjelent három martialis termetű néger a karavánnak láttára nagy szemeket vágott s erősen védekezett, hogy senki az ajtón be ne lépessen. Habár beszélni velök nem tudtunk, annyit mégis megértettek, hogy a priorral akarunk beszélni, ki ké-

relmünkre égő gyertyával s a többi szolgaszemélyzetel csakhamar megjelent s tudunkra adta: hogy legnagyobb sajnálatára nem fogadhat el bennünket, miután senki sem tudósította őket jövetelünkről s így fogadtatásunkra semmiféle intézkedés nem történt; midőn néhány nappal ezelőtt bejelentve jöttünk s vendégszeretetöket élveztük, minden intézkedést megtettek, sőt ágyakat is hozattak az alkalommal számunkra, de most már azokat is visszaküldték. Talán kétkedést olvasva le arezunkról, bevezetett bennünket a főnök a zárdába, hol csakugyan meggyőződhattünk, hogy legfeljebb 6 vagy 8 ember kaphatott volna ágyat s néhány falat száraz kenyeret. Készséggel ajánlotta fel a szegény házfőnök — ki különben nagyobb zavarban volt, mint mi valamennyien — mindenét, de összes készletben levő élelmökkel még tíz ember sem csillapíthatta volna éhségét!

A meglepetés első sujtó pillanata után a zárdabani hosszas tanácskozás alkalmával, az utasok vad mérge és dühe már hangos zugolódásban tört ki, melyet csak a kétségbeesett szegény zárdafőnöknek sajnálkozása fékezett némikép.

Nem maradt egyéb hátra, mint hogy valamennyien a ramlehi csárdába vonuljunk s ott teremtesünk elő bármi módon valami ételmet.

A csárdának készletben levő kevés száraz kenyérét és szárított halát mohón falta fel egy-két ember, a többi pedig gazdagon táplálkozott méreggel. Itt már sans gène adott kiki szabad kifejezést nemcsak higgadt

szavakban indignációjának, hanem sanguinikus magyar módon féktelen dühének a rendezőség gondatlansága fölött. A napról-napra tapasztalt elégedetlenség, mely nemcsak a rendezőség gondatlansága, hanem számos egyéb körülményből is lassan-lassan fejlődött, itt vulkánként tört ki.

Az izgatottság zürzavarában visszamentem a zár-dába és legalább számomra kértem egy darabka száraz kenyeret, s a zárdafőnök könyörülve rajtam, még megtoldotta kenyér adományát egy darab sajttal is, mely elég volt négyünk éhségének csillapítására.

Az izgatott közönség még nem fejezte be a vétkes mulasztások lajstromának elősorolását, midőn egyik utitársunk azt constatólta, hogy unokanővére — ugyanaz, ki minden kirándulásunk alkalmával elkésett — visszahagyatott Jerusalemben s csakugyan úgy is volt!

Koesi Jerusalemben, az általunk Jaffában kibérelteken kívül, nem létezik! Magányosan mint nőt vissza nem hagyhatjuk e távoli világrészben, de nekünk is még reggel okvetlenül el kell hajónkkal indulnunk, hogy még pénteken délben a selam-liki ünnepélyre, a Sultánnak látványos ima-menetére Konstantinápolyba érhesünk. Szegény nőnek kétségbeejtő helyzetét ép oly melegen éreztük, mint saját helyzetünknek kinos voltát, mely miatt annyi időt s Konstantinápolyban a látványosság legfőbbikét el kell mulasztanunk. Hogy küldtek-e érte vissza Jerusalembé kocsit, vagy történt-e ügyében valami intézkedés, azt nem tudom. Reggeli két óra tájban azonban gyors lódobogás hallatszott s

csakhamar reá két tajtékzó arabs ló elveszett utitársnőnket s egy majdnem tökrészeg dragománt hozott közénk, ki kézzel-lábbal kapaszkodva, alig tarthatta magát lován. Bámultam azon resignatiót és angol phlegmát, melylyel utitársnőnk annyi halálos félelem után, igazán életveszélyes kalandjait elmondotta. Jerusalemben visszahagyatva, kétségbeesésében a zarándokház főnökéhez fordult, ki hamar gondoskodott lovakról s egy dragománról, ki elkísérje őt Jaffába, számitva reá, hogy hajónk nélküle nem fog elindulni. Legfőbb félelmét azonban saját jósága okozta magának, mert dragománjának minden csárdában fizetett áldomást, míg végre azt vette észre, hogy tisztességesen berugott. Ily kíséret mellett még erőselekkü férfiú is csakhamar elvesztené bátorságát, — ő azonban megérkezése után forró hálát adott ugyan Istennek, hogy ily nagy veszélyből megmenekült; de azután örült annak, hogy a félelem s ily hosszú lovaglás iszonyu fáradalmán kívül minden egyéb baj nélkül érdekes epizódot volt alkalma naplójába jegyezhetni.

Miután a kedélyek már kissé csillapodtak, kiki keresett magának nyugvó helyet, részint ülve a kocsikon, részint kinyújtózva a puszta földön. — Én egy ügyvéd s egy orvos utitársammal a házőrző ebek módjára a puszta földön nyújtottam ki fáradt tagjaimat s azon édes tudat, hogy Jákob sorsút osztva a szentföld göröngye szolgául fejpárnám gyanánt s a mosolygó szép csillagos ég képezi takarómat — csakhamar mély álomba szenderített.

Rövid nyugvás után még jóval hajnal előtt ismét megindultunk és pedig most előzetes revisio után, példásan szép zárt rendben.

Jaffába érkezve ágyudörgéshez hasonló morajt hallottunk, mely a háborgó tengernek ijesztése volt. A tengerből kiálló szirtekhez óriási hegyek magasságában verődtek a habzó hullámok. Lehetetlenségnek tartottam a hajóra szállást, mert alig hihettem, hogy ily óriási hullámok mellett, bárkánkkal átesushassunk a sziklák közötti keskeny szorosokon.

Nem értünk reá tanakodni a veszély fölött, mert a legelőször partra ért utasokat az árabok már karjaikba ragadták. Megkezdődött ezzel a bárkába való szállításnak komikus scenája. A könnyebbeket ölben vitték, a nehezebbeket pedig háton. Engem is egy erős marczona alak kapott karjaiba, de alig vitt néhány lépésnyire a vízbe, visszahozott s integetéssel adta tudtomra, hogy a vállaira másszam. Nehéznek találta súlyomat, mert úgy dobott a bárkára, hogy csak úgy nyögtem belé s még hozzá oly szurkos, olajos helyre jutottam gyengédtelen dobása következtében, hogy ruhám egészen összemaszatolódott.

Midőn bárkánk elindult, halálsápadt arczezal, némán ült kiki helyén. Az előttünk haladt bárka el-el tűnt szemeink előtt az iszonyu hullámvölgyben, hová mi is követtük őket. Midőn így az ijesztő fekete sziklák közé hanyattunk, nem volt közülünk senki sem, ki a halál és örökkévalóság gondolatával a legkömolyabban nem foglalkozott volna.

A nőket és a gyengébb idegzetűeket nagymérvű tengeri betegség fogta el s félig ájult állapotban tehetetlenül dőltek egymás karjaiba.

A sziklák közül szerencsésen kimenekültünk, de a szabad tengeren nagyobb lévén a hullámok játéka, látszólag nagyobbak tűnt fel előttünk az életveszély. A hullámok iszonyu magas csúcsairól pillanat alatt merültünk le a szédítő mélységbe. A nők sirásába az erősebb lelkűeknek akaratlanul kitört mély sóhaja vegyült.

E közös haláltusa közepette mintegy adott jelle kivették arabsaink evezőjüket a vízből s az egyik vadállathoz hasonló őrzöngéssel, szikrázó szemekkel követelt gazdag baksist tőlünk. Tudva azt, hogy e vadállatok ép a legnagyobb életveszélyt használják fel lelketlen rablásra s minél nagyobb a félelemben nyujtott adomány, annál elégedetlenebbek s annál tovább folytatják a zsákmányolást — kétségbeejtő volt helyzetünk. Izgatottan ugrottam fel helyemről s görcsösen összeszorított ököllel fenyegettem e rablót, hogy consulatusunk útján majd megadja árát e lelketlenségének, — de féktelen dühös kiáltozásom s fenyegetőzése sem nem ijesztette meg, mert vérfagyasztó hidegséggel mutatott a hullámok által közelünkbe hányatott másik bárkára, melyben szintén abban hagyták az evezést s az egyik bárkás turbánjába szedte az utasoktól a rablott baksisokat.

Bárkánk evezés hiányában ezáltalánul hányatott s a hullámok iszonyu örvényei minden pillanatban

elnyeléssel fenyegették. Utitársaim kérelmére magam szedtem sisakomba a reszkető kezekből nyújtott gazdag adományokat, de tudtára adtam a bárka kormányosának, hogy csak akkor adom azt át neki, ha hajónk közelébe érünk. Kapzsi szeme úgy látszott megelégedett kalapom tartalmával, mert megkezdték ismét az evezést.

Hajónk közelébe érve már szabadabban lélekzetünk fel, de a tulajdonképeni veszélyről csak ott volt fogalmunk, midőn hajónk kolossalis magaslatára megkezdtük a felmászást. A hajónk oldalán levő lépcsőzet, a hullámok iszonyu mélységében vajmi rövid volt s így csak azon pillanatban kaphatták el a hajó lépcsőzetén álló matrózok az egyes átszállókat, midőn a hullámok a lépcső magasságáig hányták bárkánkat s egyenként onnan kingrottunk.

Hosszas veszteglésünk következtében a mi bárkánk érkezett utoljára hajónkhoz, úgy, hogy a többi utas már a hajó fedélzetéről nézte a felszállásnak e vérfagyasztó látványát.

Közel harminczan voltunk a bárkán s így nagyon soká tartott a felszállás. A hullámemelkedés pillanatában csak gyors és merész ugrással érhattük el a lépcsőt s ugyanazon pillanatban ismét mély hullámörvénybe merült a bárka. Az egyik utas ugrásával nem érve el a lépcsőt visszaesett a bárkába s tetemes sérülést szenvedett. Általános félelem fogott el mindenkít, midőn egy törődött öreg urra került a sor. Megragadta ő is a lépcsőzetről nyújtott kötelet, de a hul-

lámemelkedés válságos pillanatában nem volt elég fürge s így elkésett ugrása után nyomtalanul eltűnt a habokban. Iszonyu rémkiáltás hangzott a hajó fedélzetéről, de ugyanazon pillanatban már felhúzták a matrózok a kötelet, melyet szerencséjére e szegény öreg még görcsösen tartott.

A jaffai kikötő bizonyára emlékezetes marad a keleti kirándulók előtt, de egyáltalán kevés utas lehet, ki többé kevésbé rémes emlék nélkül fordult volna meg e helyen. Számos emberélet esik itt évenként áldozatul s a jaffai Ferencz rendüek is említették, hogy testvéreik közül sokan lelték már itt halálukat. Ha az „ázsiai állapotok“ desperatus jelzője valamire méltán illik, úgy az bizonyára a jaffai kikötő s nem is tudom, vajjon e nyomorult népnek kereset forrása, vagy stratégiai szempontok akadályozzák-e a rendszeres kikötőnek létesítését?

Részünkről csak hálát adhattunk Istennek, hogy a határtalan féltelmen kívül minden más baj nélkül érkeztünk innét hajónkra. Kizsákmányolási panaszunkra hajós kapitányunk csak mosolyogva konstatalta: hogy ez mindég így volt s ezen segíteni a török kormánynál nem is lehet. Mi különben még nagyon loyális bánásmódban részesültünk, mert mint utólagosan hallottuk, a többi bárkában nemesak háromszor szedtek baksist, hanem a kisebb ezüst pénzeket indignálódva szórták sorra a tengerbe.

Nehéz nap és nagy megpróbáltatás várt a hajó fedélzetén is az utasokra. Mint ősszel a megdermedt

legyek, úgy hullottak egész napon át a tengeri betegek; s miután mindenki félt a hajó mélyében levő közös termektől, bármerre tekintett az ember a földélzeten, mindenütt csak erőlködő betegeket látott s keserves nyögéseket hallott.

A konyha könnyen behozhatta a más alkalommal való túlfogyasztást, mert csak kevés embernek volt bátorsága asztalhoz ülni.

Szeptember 27-én egész napon át nélkülöztük a szárazföldnek látképét s a megszokott egyformaságban élvezettel hallgattuk dr. Erődy Béla jeles orientalistának Konstantinápolyról tartott előadásait. Az éjnek késő óráiban csillámlott fel a láthatárban Rhodus szigetének világító tornya.

Szeptember 28-án már kora reggel Chos (jelenleg Stanchio) szigete tárult eléink, Hypokrates orvos s Apelles festésznek születéshelye, melyet még az egykoron nevezetes Aesculap temploma is hirnevéssé tett. E kopár szigeten csak elszórtan láthattunk itt-ott fehérre meszolt házakat.

A teljesen lakatlan kalymnosi sziklaszigetet csakhamar a kiválóan phantasticus sziklapartokkal bíró Lerós szigete váltotta fel, mely után elértük a sz. János evangelista által oly hirnevéssé lett Patmos szigetet. Ide száműzetett a második keresztény üldözés alkalmával az agg evangelista s itt is írta az apocalypsiszt. A vulkanikus képződésű kopár szigetnek ölében lá

Scala nevű csinos kis városka fehérlik, míg a háttérben magas hegyen fekszik Patmo városa s ódon-szerű hatalmas vára, melynek helyén egykoron szent Pál apostolnak gyújtó szavai visszhangzottak. Ima és elmélkedésre int minden e komoly és méltóságteljes szigeten.

Patmos közelében értük Samos szigetét, melynek helytartója fejedelmi czimet visel, s habár Törökországnak souserraini adót fizet, sem Török-, sem Görögországhoz nem tartozik. A hajók rendesen a kisázsiai partok felé érintik e szigetet, s azon oldalán fekszik fővárosa is; mi azonban, nyugodt levén a tenger, rövidebb utat választottunk s közvetlenül a szigetnek nyugati partjai mellett haladtunk. Pythagorasnak e születéshelyén Anakreon és Herodot is tartózkodott, hirnevessé azonban Polykrates, zsarnok uralkodója (Kr. e. 522.) s Junónak ritka szép temploma tette. Később, mint Juvenalis említi, csak az elítélt rabokkal népesítették be e szigetet.

Páratlan szép képet nyújtott e sziget. A kopár s vadregényes sziklák tövében itt-ott olajfa-ültetvények között egy-egy házikó fehérlett; amott körülbelül a hegy magasságának közepén haragos-zöld cyprus-erdő alatt lapostetejű házakból álló csinos kis falu mutatkozott; a falutól távolabb, a vegetatio nélküli komor sziklák között magános kis kápolna állott; a hegyláncnak egyes csúcsai pedig hófehér ködfelhőkbe nyultak.

Az eddig érintett szigetek között bizonyára ennek képe nyújtotta a legkellemesebb benyomást.

Samosnak átellenében láttuk Nikaria szigetének csupasz szikláit.

A mint e szigetszoportból kiértünk, a mindinkább kiterjedt fehér ködfelhők beborították az egész láthatárt s csakhamar hatalmas záporosót szolgáltattak.

Ebéd után ismét kitisztult az idő s midőn a fedélzetre siettünk, egy igen szűk szoroson haladtunk át. Egyik oldalon picziny szikla tetején világító torony állott, melynek épületéből a toronyőr egész családjával kiállott üdvözlötünkre; a másik oldalon a kiválóan termékeny s szép Chios szigetet érintettük. Chios is azon hét város közé tartozik, melyek Homér bölcsőjével dicsekesznek. — Három évvel ezelőtt iszonyu földrengés dühöngött itt, mely sok ezer embernek pusztította el életét. A sziget fővárosa közvetlenül a partok mellett, hosszú vonalban terjed el, magas hegynek tövében.

Az átellenben levő szép ázsiai partok s Smyrna városának látképe a ködös láthatárban nagyon sokat vesztek.

Elhagyva Mitylene szigetét, nyugalomra mentünk s így legfeljebb csak álmunkban foglalkozhattunk az ősi Trojának földével, melyet most sajnosan éjjel kénytelenítettünk érinteni.

Szeptember 29-én arra ébredtünk fel, hogy hajónk megállott. Habár még csak hajnali öt óra volt, mégis felkeltünk s nem tudva, hogy miért állott meg hajónk, kíváncsian siettünk a fedélzetre. A Dardanellák

torkolatánál voltunk, melyeknél csak hosszadalmas formalitás és jelentések után szabad a bemenet.

Ritka hely van, mely hadászati szempontból oly fontos volna, mint a Dardanellák. Nemcsak a jelenlegi Európa kíséri feszült figyelemmel e szorosnak védműveit, hanem már az ó-kornak nagy nemzetei is ide irányozták számító tekinteteket. Nemcsak Xerxes, a perzsák hatalmas királyának világhódító serege számára itt veretett hidja tette nevezetessé e helyet, hanem a történelemnek számos eseményei is fűződtek nevéhez. Nem is lehet csodálkozni, hogy ijesztő ágyuk tátongnak nemcsak a torkolatnál, hanem az egész szoros mentén, mert hisz Törökországnak sorsa körülbelül a Bosporus s a Dardanelláknak erődítményeitől függ.

Az európai oldalon, kopár hegynék lejtőjén Kilid-ul-Baher (a tenger kulesa) városa terült el szemeink előtt, messze terjedő földsánczokkal erődített ódonszerű várával. A város, majdnem kivétel nélkül európaias izlésben épült emeletes házaival, csinosai fekszik s szépségét a haragos-zöld cyprus-erdő közötti temető csak emeli.

Az ázsiai sík téren Csanak-Kale (cserépvár) nevű tekintélyes város fekszik. A tengerparton platán- és cyprus-fákkal beültetett lombos sétatér terül el. Az élénk kikötő városnak zöld fákkal szegélyezett vörös fedelű házai csinos látképet nyújtanak. Lakosai leginkább zsidókból állanak, kik a szomszéd szőlőkben termesztett borral és cserépedényekkel kereskednek. A csanak-kalei tükördarabokkal s czifra aranyzással

diszitett híres korsókról azt tartják, hogy ép oly előnyösek a víz hűtésére, mint a fajumi (Egyiptom) korsók, melyek a Nilus iszapjából készülnek. Csanak-Kale azonfelül osztrigáiról is nevezetes. Mindkét specialitást csolnokon hozták eladásra hajónkhoz, kapitányunk azonban megtiltotta nekik, hogy hajónkra feljöjjenek, mit leginkább az eredeti alaku korsók miatt sajnáltam, melyekből nagyon szerettem volna egy-két darabot szerezni. Emelkedett helyen fekvő, fontos szerepre hivatott erődtítményből az ágyuknak egész legiója csillogott felénk.

A mint hajónk másod kapitánya a megszerzett praktikával visszavezett hajónkhoz, felszedtük a horgonyt s tovább haladtunk a szorosban, melyen egyik erődtítmény a másikat éri, úgy, hogy legalább laikus szem lehetetlenségnek tartja itt az erőszakos áthatolást.

A Dardanellák legszűkebb, most Nagara Burun nevezetű pontján állott egykoron, az európai részen Sestos s az ázsiai parton Abydos, az oly sokszorosan megénekelt Hero és Leander szerelmi kalandjaiknak hirneves helye.

A Dardanellák másik végén, a török birodalom egyik legélénkebb kereskedő városa, Gallipoli mellett haladtunk el. Modern erődtítményein kívül még Justinian császár idejéből is számos romja maradt fenn, a történelem lapjai pedig az 1190-ben a keresztes hadakkal itt átkelt Barbarossának emlékét tartották fenn.

Déjeuné után, midőn már a Márvány-tengerben haladt hajónk, a fedélzetről hangzott nagy örömkial-

tás kelté fel figyelmünket, mely a delphineek diszelőadására vonatkozott. Körülbelül ötven delphin végezte a levegőben pajkos tánczát, fürgén ugrándozva ki a vízből s fejjel bukva abba ismét vissza.

Ma délután olvastam legelőször egy Jaffába utánunk küldött magyarországi lapot, mely ezelőtt két héttel jelent meg s az újdonságok között a Nilus rendkívüli áradásának hírért is hozta, mely szerint: „Görge tartományok teljesen ár alatt vannak, úgy, hogy a lakosság a legnagyobb inségnek van kitéve. A Nilus gyors dagadása következtében Assuanban a katonai élelmező raktárak is víz alá jutottak. Disneh falu teljesen víz alatt áll; egy Luseor nevű másik falut pedig, mely földből volt építve, az ár teljesen elmosott a föld színéről.“ Mindezt érdekesnek találtuk ugyan, de nem volt újdonság előttünk, mert részben saját szeminkkel láthattuk a szánandó állapotokat.

A Márvány-tengerben csak rövid ideig veszítettük el teljesen szemeink elől a szárazföldnek látképét. 5 órakor már látesővünk alá kaptuk San-Stefanót, a híres békekötésnek helyét, hol csak nemrég oly hatalmas hangon diktált az orosz a szegény töröknek. Hogy el ne mulasztjuk közelben láthatni e híres diplomatiai helyet, 6 óra helyett $\frac{1}{4}$ 6-kor ültünk a dinér-hez.

Kényelmesen megebédelve, midőn kiléptünk a fedélzetre, a meglepetések legszebbike várakozott reánk. Azt véltük ugyanis, hogy San-Stefanóban fogunk gyönyörködni s Konstantinápoly előtt bámultunk.

Első pillanatra elfelejtettem, vagy jobban mondva nem is gondoltam Konstantinápolyra, mintha csak vászonra festve láttam volna a tenger sima tükréből kiemelkedni e minden képzeletet felülmuló nagyszerű képet.

Alkonyat volt. A nap megtört s bűgyadt sugarai átláthatlan távolságban vetettek narancessárga fényt a tenger sima tükrére, melyet csak imitt-amott egy-egy felszökkelő delphin zavart meg, mintha irigyelni látszott volna bennünket e felülmulhatlan látkép miatt s részét akarta volna abból szintén kivenni.

A Márvány-tenger- és a Bosporusra kisarkaló serailésűesra Stambulnak legszebb pontjára érve, — baloldatról a várost szélességében keresztülszelő s az európai édesvizekig nyúló „aranyszarv,“ jobb oldalról pedig a Bosporusnak felülmulhatlan szépségű partvidéke tárult fel előttünk. A két világrészre épült átláthatlan terjedelmű városhól a magasba nyúló haragoszöld cyprusok vetekedni látszottak az árboczszerű karsu minaretekkel.

A galatha tornya előtt hajánk mintegy kimerülve felhagyott gőzerőlködésével. Egy kisebbszerű gőzös, valószínűleg a Lloyd-társaság gőzbarkája közeledett felénk s felfogva hajánk kötelét, a kijelölt boához vonzott bennünket. Alighogy megállapodtunk, egy 8 tőrök katona által evezett bárka közeledett felénk az árgus szemű öböl rendőrt hordozva hajánk körül.

E közben eltűntek a nap utolsó sugarai, melyek már csak a phantasticus minareteket világítják meg,

homályban hagyva az alantabbi kolossalis épület-tengert.

Midőn most Galatha, Stambul és Skutarinak világító tornyai kigyultak és a hármás tengeren lebegő ezernyi hajók árbo cz-erdeje a lassanként meggyújtott lámpák által egy csillagtengerré változott, melynek rezgő fénye a sima tengeren oly bájosan visszatükröződik; midőn a lassanként feltünő csillagok az ég derült kék boltozatát egy gyöngyökkel behintett hálónak varázsolták, mely alatt Ázsia hegyláncának fekete csúcsai, a hóborította Olympus, a Márvány-tengernek bájos herezeg szigetei, a serail-esúcsnak komor fenekje s Stambulnak dombjai, szóval az egész természet úszni látszott; — midőn a temetők szomorú cyprusai mögül a halvány hold is kikelt s mysticus fénnyel világítá meg e bámulandó képnek egyes részleteit: — örömittassá lett szemem és lelkem is, s a karsu minaretek a magasba emelék képzeletemet.

Valóban, Isten és az emberek, a természet és művészet oly remek összhangban alkották e képet, hogy ennél elragadóbbat emberi szem a földön nem szemlélhet. Ha az embernek csak egy pillanatot volna szabad a földre vetni, innét kellene azt szemlélnie.

Most már elfeledtem mindenkorra Stokholmnak gyönyörű látképét, melyről azt hittem, hogy felülmulhatlan.

Hat óra után érkezett hajóknak már nem szabad kikötniök s így nekünk is az estét és éjjelt a hajón kellett töltenünk. Boszankodtunk ugyan e fölött, mert

ugy látszott, hogy szállodai költség kimélés szempontjából volt már a dolog úgy elintézve, hogy a 6 órai záridő után érkezzünk, — de utólagosan meggondolva a dolgot, ez csak előnyünkre volt, mert nagyobb élvezetben nem részesülhettünk volna, mint minőt a város látképe e holdvilágos éjszakán nyújtott.

Szeptember 30-án már 4 órakor keltünk, hogy gyönyörködhessünk a nap keltén, valamint a város szépségén, melyet este csak a hold világításánál láttunk.

Pénteki nap, vagyis a mohamedánok vasárnapja lévén, a város ünnepies színezetet öltött s számos toronyról fehér holdas vörös zászló lengett.

Hegyes orru s csinos faragványokkal ellátott keskeny csónakoknak (kaik) ezreit hosszú szakállal s többnyire hadzsi (mekkai zarándok) jelvénynyel bíró tisztos törökök kormányozták a város különféle része felé, s közben-közben sűrűen megtellett helyi gőzösök surrantak a Bosporus, az aranyszarv vagy a Márvány-tengernek herczeg szigetei felé. E rendkívüli forgalom és élénkség, valamint a minden chablont nélkülöző s így minden zugában más-más anyagot mutató város elég változatosságot mutatott ugyan, de mégis meguntuk a reggeli 4 órától egész 8 óráig tartó várakozást.

Midőn végre a consulates részéről üdvözlésünkre jött küldöttséget fogadtuk, a hajónk köré csoportosult számtalan kaikon a partra evezünk.

A partról in corpore gyalog mentünk a Szécsényi pascha által tervezett fogaskerekű vaspályához s azon fel a perai európai negyedbe.

A fő hadiszállás Tóthfalussy nevű magyar ember birtokát képező „Hotel de Pest”-ben volt, én azonban három társammal a „Hotel Royal”-ba jutottam, hol a Konstantinápolyban töltött öt napon át csupa feszes angoloknak társaságában voltam. Igaz ugyan, hogy csak a közös étkezésnél vagy az olvasóteremben találkoztunk e neveltségig feszes családokkal, kik még a barackot is villa- és kanállal ették, de az angol társaságból e rövid idő is elég volt arra, hogy meg-
unja az ember.

A mai napnak legfőbb látványosságát a selamlik, vagyis a sultánnak ünnepélyes imájára történendő diszmenete képezte. A selamlik szó különben annyit jelent, mint „üdv dolga”.

A sultán nemcsak uralkodó, hanem a mohamedán vallásnak legfőbb papja vagyis kalifája, ki Mekka és Medina, valamint a többi mohamedán szent helyeknek birtokosa. Mint kalifának szigorú kötelessége pénteki napon ájtatosságát nyilvánosan végezni, mely alól csak súlyos betegség mentheti fel őt. A sultánok némelyike oly lelkiismeretesen vette e kötelemét, hogy még betegen is elvitette magát a dzsámiba.

A sultáni ima néha másfél óráig is eltart, mert a tulajdonképeni ima után a sultán még soká elmélkedik itt az állam legfőbb ügyei fölött s az itt felvillant gondolatai döntő hatással bírnak s rögtön végrehajthatnak.

A mecsetek között két rendbelit kell megkülönböztetni; van ugyanis: dzsami és mesdji. Dzsami csak összesen 16 van Konstantinápolyban, míg mesdji számtalan. Dzsamit, vagyis nagyob' imagyülhelyet csakis uralkodónak szabad építtetni s ezekre óriási alapítványt kell tennie, melyből nemcsak a mecset, hanem számos jótékonyági intézet és iskola tartatik fenn.

A selam-likot csakis dzsamiban szabad tartani s a sultán esetről-esetre jelöli ki a helyet, melyik dzsamiba fog imájára vonulni s rendesen csak az utolsó pillanatban adja ki e rendeletet. Az orosz czárok nehezen állanak ki annyi félelmet, mint a sultánok, kik csak fanatikus ármánykodóktól vannak körülvéve. E félelem okozza azt, hogy a nagy tömeg félrevezetésére egész ellentétes mecset jelöltetik ki a selam-likra s míg a város összes lakossága a kijelölt helyen várakozik, addig a sultán egész más helyen végzi imáját.

A sultánok már rég kiköltöztek e fanatikus törökök városrészéből s a stambuli serail elhagyatottan áll. Abdul Asis a Bosporus melletti tündérszép dolmabakesei palotát lakta, de mert ott meggyilkoltatott, utódja Abdul Hamid nem lépte át annak küszöbét s ez is most lakatlanul áll. Jelenleg a sultán messze a városon kívül, szállodáinktól körülbelül másfél órányira eső Yildis-kösk nevű teljesen elrejtett palotában lakik, s hogy ne kelljen a selam-lik alkalmával a városban vonulnia, palotája közvetlen szomszédságába építtetett egy dzsamit s rendesen ebben végzi pénteki ájtatóságát.

A mohamedánoknál a nap nem órákra, hanem öt imaidőre van osztva, melyek a hajnal beköszöntése előtt kezdődnek, vagyis a korán előírása szerint azon pillanatban, midőn a szem a fekete szál fonalat a fehértől már meg tudja különböztetni. A selam-lik a harmadik imaidőben tartatik, mely körülbelül 12 és 1 óra közé esik.

Már 11 óra előtt megindultak kocsijaink zárt rendben a Yildis-kösk felé. Az egész város talpon volt s ugyanazon irányban tódult. A katonaság már összpontosítva állott a városnak minden negyedében. Minduntalanul magas állami tisztviselők, pasák és miniszterekkel találkoztunk, kik aranytól csillogó ruhában vad ménen száguldtak előre.

Ez óriási tömegben szerencsés az, ki csak valamit is láthat. Számunkra azonban consulatusunk útján már előzetesen gondoskodva volt pompás helyről s ez a mecsettel szemközt levő palota volt, honnét a legsebben szemlélhettük az egész diszfelvonulást.

Yildis-köskbe érve, in corpore mentünk a kijelölt palotába, hol azonban zárt kapukra találtunk s tudtukra adták, hogy a japáni trónörökös is ugyanazon napon ért Konstantinápolyba s így magasabb rendelet folytán ő fogja e szép kilátási helyet elfoglalni. Nem maradt más hátra, mint a palotának magasan fekvő udvarában csoportosulni, a hol recompensatióul azzal vigasztalhattuk magunkat, hogy nemcsak sultánt, hanem mikádót is fogunk esodálhatni. — Csakhamar meg is érkezett a sultán fogataim a japáni ma-

gas vendég kíséretével együtt s mellettünk vonult be az eredetileg számunkra reservált terembe.

Harsona zene mellett megkezdődött a városbeli lovas és gyalogos katonaságnak felvonulása. A száz ránczu rövid fehér szoknyás (fusztanella) albánok, syriaiak, egyiptomi szerecsenek, eserkeszek s tudja az ég, hányféle tarka katonaságnak századai rendkívül szép, festői látványt nyújtottak. Az arany paszománt- és rendjelektől csillogó magasrangu tiszték már egész legiót képeztek, kik argus szemekkel vizsgáldtak nemcsak a katonai kordonon kívüli tömeg között, hanem leginkább minket, a privilegisált helyen összecsoportosult magyarokat fixiroztak gyanakodó szemekkel. A rendőri szemek valószínűleg veszedelmes nihilistákat véltek bennünk felfedezni, mert nem tudom miféle magas parancsra lovasok vágtattak közénk s gyalázatos durva módon lovaikkal rugtattak széjjel bennünket. Szégyenletes módon szorítottunk így a sűrű katonai kordon mögé, a hol csak az láthatott lábujjhegyére ágaskodva valamit, ki az én nagyságommal versenyezhetett. A nagyszerűnek ígérkezett kiváltságok helyett ily durva bánásmódra legkevésbé sem számíthattunk, s kevesen állhatták meg, hogy indignálódásuknak hangoosan ne adjanak kifejezést.

Midőn a szekerekről ázsiai földdel tele szórták az utat, melyen a Sultán elvonul, a mecsetnek minaretjéről a muezzim Mekka felé fordulva kezeit füléhez tartá s gyönyörű magas tremoló hangon kezdé meg énekét, melylyel az igazhivő mohamedánokat a nagy

Allah imádására szólítá. Lärmás zene, dobszó és trombiták jelezték a Sultánnak elindulását, de e vad lármából tisztán hallatszott ki a muezzimnek megható „Allah” kiáltása.

Maga a menet is ritka szép látványt nyújtott. A festőiesen öltözött testőrök után a pasák és államférfiak vonultak, valamennyien szép és nemes lovakon s csak az utánok jött Sultán ült a vele szemközt levő nagyvezérrel kocsin. A Sultán vörös fez és fekete ruhába volt öltözve s koromfekete körszakálla érdekessé tette feltűnően sápadt, szenvedő arcvonásait.

A mint lassan közelünkbe ért, egetrázó kiáltásban tört ki nemcsak a hadsereg, hanem vele együtt az óriási néptömeg, s a mint a Sultán a mecsetbe lépett, elnémult a muezzimnak esengő hangja is.

A hosszú ima utáni visszavonulást megvárni már nem jutott senkinek közülünk eszébe, hanem sietett kiki kocsijához, hogy a tánczoló derviseknek ima productiójához érhessen. Mig kocsijaink körül rendezkedtünk, sebesen vágatott lóháton közénk egy pasa, ki utólagosan értesült arról, hogy csupa félrcértésből mily goromba bánásban részesültünk s kérve-kért bennünket, hogy kövessük őt az eredetileg elfoglalt kiváltságos helyre, honnét a Sultán visszavonulását még láthatjuk. Kevesen hallgattak azonban kérelmére, melylyel jövő akarta tenni valamelyik kollégájának tapintatlanságát, kinek nem volt tudomása arról, hogy mi magyarok vagyunk.

Én is annál inkább követtem a többség példáját, miután tisztán láttam volt az egész menetet s visszahajtottam a városba a tánczó dervisek mecsetébe.

A mohamedán vallásnak is vannak szerzetesei, kik részint alapítójuk szerint mystikus ceremoniájuk szerint különféle elnevezéssel bírnak. Mindenesetre legeredetibb valamennyi között az üvöltő és a mevlevi tánczó derviseknek sektája. E szerzetesek nem folytatnak zárdai életet, hanem kiki meg saját mester-sége vagy üzlete után s csak meghatározott napokon végzik közös isteni szolgálatukat. A házasság nincs nekik megtiltva, de ha örök szüzességi fogadalmat tesznek, úgy magasabb rangban részesülnek s megurud-oknak neveztetnek.

A mevlevi derviseket szállodánkhoz közel, a galathai városrészben találtuk. Mecsetjük egyszerű kupola épületből állott, melynek közepén az alacsony rácsos-zattal elzárt, fényesre csiszolt tánczterem, vagyis szentély állott; körülötte a néző közönségnek karzata volt, felül pedig énekesek és zenészek foglaltak helyet.

A mint beléptünk, tömve volt ugyan a mecset, de a mohamedánok előzékenyen adtak helyet, úgy, hogy közvetlenül a tánczterem rácsozata mellé állhattunk, hol a dervisek guggoló helyzetben már körben ültek. Egy-két gyermeket kivéve, a legtöbb java korbeli ember volt. Súpadt nemes arcuk méltóságteljes s szende vonásokat mutatott. Fejüket ezukorsüveghez hasonló barna filcz süveg fődte s barna színű bő kőpenyt viseltek.

A karzaton a brácsa hangját leginkább megközelítő vonós hangszeren először nagyon halk, de mindinkább erősödő hangon nagyon monoton mélabús melodiát játszottak, később fuvola hangjához hasonló két-három pásztorsíp vegyült a karba, míg végre a fülsértő fortissimónál az éneklő férfikar is megkezdte perzsa nyelven őrzöngő ordítását. Reám ez őrzöngő zene és énekkar oly behatást tett, mintha bolondok házában volnék, de egész másként éreztek a dervisek. Elmélkedésök között már a vonó hangszernek pianissimo nyekergésére is földre szegzett szemeikből sűrű könnyek hullottak bánatos arcukra; a közvetlenül előttem ülő dervis pedig hangos zokogásban tört ki s siránkozó szép arcát köpenyébe burkolta.

Hosszu elmélkedés és csendes zokogás után végre felkelt a fülkében ülő scheich s utána a dervisek is. Kiki levetette barna köpenyét, mely alatt hosszú fehér uszályos szoknyát és bőr övet viseltek. Sorra vonultak a scheich elé és mély hajlongás után kezét csókolta neki. Néhányszoros, hajlongással összekötött körseta után a scheich ismét visszaült fülkéjébe, egyik dervis a középre állt, a többi pedig kört képezett körülötte. Kiki fejét jobb vállára szoritotta, karjait kitérta, úgy, hogy jobbjá felfelé, bal karja pedig vízszintesen nyulott s ily posi-tióban, az énekkarnak fortissimo ordítása s hatalmas dobverés között megkezdődött lábujjhegyen a forgolódás. E szédítő forgolódás oly gyorsasággal történik, hogy az ezer ránczos szoknya már nem uszályos, hanem vízszintes kerékké

változik. Forgásuk közben lassan-lassan előre haladnak, úgy, hogy megkerülik a közepén forgót s ezt oly bámulandó ügyességgel végzik, hogy egyik a másikának szoknyakarikáját sem érinti. Óvatosság szempontjából azonban egy felügyelő áll közöttük, ki halk hangon figyelmezteti őket, ha véletlenül összeérnének a pergő szoknyák.

Ez eszeveszett forgással, — melylyel különben ballett tánczosnőink hálás tapsokat aratnának — a csillagokat és azok naprendszerét symbolisálják, utánozva a saját tengely s a nap körüli forgást.

Adott jelre ismét körsétát s a scheich előtti hajlongást végeznek, mely után ismét megkezdődik a forgás, mely órákon át mindaddig tart, míg valamenynyí ajultan rogy össze s mint martyrt viszik el a táncztérről.

Tovább egy óránál néztem e bámulandó örültséget, de még egyetlen egy sem ajult el ez idő alatt. Beleszédülve már a pusztá nézésbe is, ott hagytuk őket s az aranyszarvnak végén levő európai édes vizekhez tettünk kirándulást.

A konstantinápolyi magyar egyletnek tagjai voltak vezetőink ittletünk alatt, s így mi, szűkebb körű csoportunkkal Kovács nevezetű 48-as magyar emigrans vezérlete alatt a Stambul és Galatha közötti nagy híd-ról átszálltunk egy helyi gőzösre, melyen végig jártunk az aranyszarvnak egész hosszán.

Pénteki nap levén, soká szemléltük még a híd-ról az ünnepiesen öltözött s nagy tömegben hullámozó

mohamedánokat. A nők- és férfiaknak egyaránt rikitó színű öltözete elég tarkává tette a képet. Nőkkel különben csak elvétve találkoztunk s akkor is óvatosan szegzék szemciket a földre, hogy senkinek ártalmas tekintetével ne találkozzanak s úgy tüntek el a tömegben, hogy lehetőleg észre ne vétessenek. Általában vézna, picziny termetűek, gyenge testalkatúak s fehér, ritka fátynok alatt csak halvány, szenvedő arcokat láthatni.

A helyi gőzösön a török nők elfüggönyözött külön helyen voltak, a hová időtöltésre kiválóan kedvező nyálánkságukat, t. i. pisztacziát és sült tökmagot vittek be nekik.

Az egész aranyzarv mentén nincs egyetlen pont sem, mely bánulatra méltó ne volna. A török épületek nagyjából egyformák, legfeljebb a sárga, fehér vagy vörös szín különbözteti meg egyiket a másiktól. A kőfalak fölé egy- vagy kétemeletes faépület emelkedik, de nem egyenes vonalban, hanem úgy, hogy mindegyik emelet kissé ív alakban az utczára nyulik. A faalkotmányoknak ablak alatti ivezeteit néha csinos faragványok borítják, az ablakokat pedig sűrű farácszat zárja el.

Hogy a mohamedánok nagyjából csak faházakat emelnek, azt a Korán tanácsára teszik, mely azt mondja nekik: „maradandó lakásod a földön nincsen, úgy építs tehát magadnak, hogy fiaidnak is legyen mit építeni“. A tűzveszély Konstantinápolyban ép e miatt óriási nagy s csak rövid idővel érkezésünk előtt

néhány száz épület hamvadt el Skutari városrészben. A tűzoltóság katonai szervezésével gróf Szécsényi Ödön — ki különben naponta megtisztelte látogatásával társaságunkat — felejthetlen érdemeket szerzett magának Konstantinápolyban s elég alkalma is van kitűnően felszerelt s fegyelmezett katonaságát mint tábörök a tűzbe vezényelni.

Az aranyszarvnak tövében, Ejub városrészben szálltunk ki s gyalog mentünk el a mohamedánok legszentebb helye, az Ejub mecset mellett, hol Mohamednek hű fegyvertársa, Ejub nyugszik. A sultánok trónra léptök után e mecsetben övezik körül magukat Omár kalifának, Mohamed második utódjának kardjával. Még most is halálbüntetés tiltja a nem mohamedánnak ide a belépést. Midőn a suezi csatorna megnyitása alkalmával királyunk Konstantinápolyban időzött, még ő sem tekinthette meg e szent helyet.

Csak az ablakon át szándékoztunk e cyprusfák közötti mecsetbe betekinteni, de vezetőnk rémségesen ijesztett vissza e kíváncsiságtól. A jámbor mohamedán különös boldogságnak tartja, ha teteme az Izlamnak e szent talajában nyugodhatik, azért az egész környéket óriási temető borítja. Ősi keleti szokás szerint a pyramis alakban magasba nyúló, örökzöld cyprusfa a síroknak általános díszje. Minden gyermeknek születése napján platánt ültetnek a ház körül s minden új sírdomb fölé cyrusfát plántálnak. A márványnak olcsósága megengedi azt, hogy még a legszegényebbek sirja fölött is egyszerű márványlap vagy sarkophag

áljen. melynek a fej fölötti oszlopán a férfiaknál tul-lánt, a nőknél lotus levelet vagy egyszerű gombot találunk.

Felmentünk e meredek hegyen fekvő cyprus er-dős temetőnek legmagasabb csucsára, a hol hosszú siestát tartva, az egész városra felejthetlen szép kilátást élveztünk. Mint minden lépten-nyomon, úgy itt is találtunk egy kávéházi csárdát, a hol tapsoló hívásunkra fekete kávé és nargile pipát rendeltünk. Itt dohányoztam legelőször igazán török módon. Nargileba csakis perzsiai dohányt használnak és pedig nem hajszálfinomra vágottat, hanem durva nagy koczkákban, melyet a nikotin eltávolítása miatt vízbe áztatnak. Az egész nedves dohányra tevetrágyából égetett szenet tesznek. Soká tart ugyan, míg a dohány jól meggyul-lad, de füstje enyhe, édes és igen illatos.

Utunkban sok szép vidéket találtunk, hisz szépségekben kimerithetlen a nagy természet; de e komoly gondolatokra gerjesztő cyprus erdő, -- a mély völgynek esörgő forrása, a méltóságteljes városnak komor fekete falai, a tengernek sima tükre s a háttérben kéklő brussai hegységnek magas ormai — oly kellemes érzést keltenek bennem, hogy bár először voltam e varázshatásu helyen, mégis valódi bánattal váltam meg attól.

Október 1-én az új néma esendében nagy lárma riasztott fel álmomból. Tűzveszélyt sejtve, hamar felugrottam nyughelyemről, de nyitott ablakomon át tisz-

tán kivethettem a minaretek tetejéről harsona módon kiáltó muezzimeknek csengő szózatát, mely Isten nevével kelté fel az embereket s imára szólítá a hiveket. A hajnal első szürkületénél e száz meg száz torokból a nagy Isten imáadására szólító mélabús tremolázó hangok valóban megható érzést keltettek. Nappal az óriási láрма és zaj közepette nem tűnt fel az annyira, mint most az éjnek csendében.

Hogy megkönnyebbítsük sok helyen a bemene-telt, rendes három másik társammal együtt már kora reggel consulatusunktól egy kavaszt kértünk s azzal indultunk meg a város megtekintésére.

Fogalmat akarván szerezni a sultáni fényüzésről, kirándultunk helyi gőzösön a Skutari fölött levő Beyer-Bey palotába. A sultánnak e tündér palotája tisztán csillámló fehér márványból épült, de oly szép arányban s oly gazdag diszitéssel, hogy az az építészetnek bámulandó remekét képezi. Alapfalai mélyen benyulnak a tengerbe s hátterét magas hegyoldalba ültetett műkert alkotja, melyben gazdag aranyozással diszitett márvány köskök (kiosk) fénylenek.

A palotának belsejében a festés, faldiszítés, burtorzat, szóval az egész berendezés a legkisebb rész-letig, csupa keleti eredetiségből áll. Nem említem az alabastrom falakat, a tarka mozaikoknak csodáit, a termek közepén levő óriási márvány bassaineket, az összehalmozott műkineseket, a bútoroknak igazán keleti fényüzését, a függönyökben rejlő kineseket, a szőnye-gok puhaságát, az előcsarnokok és folyosóknak felülről

nyert mystikus színes világítását, a szobákból a Bosporusra nyíló tündéri szép kilátást — szóval nem merek részletírásba bocsátkozni, mert a keleti „ezer egy éj“-nek e csodás fényűzését látni kell, de hűen ecsetelni képtelenség.

És e tündérpalota ugyanazon sorsra került, mint a többi szultáni paloták. A félénk Sultán az elrejtett Yildis-köskbe zárkózik s a mesés szépségű palotának, a szolgál- és őrszemélyzeten kívül nincs lakója. A kertben is csak az utolsó tigrisnek ordítása visszhangzik; számos társai már mind kivesztek.

Visszatérve a helyi gőzösön Stambulba, a világhírű Aja-Sophia templomot néztük meg. A világ e legművészbibb templomába — daczára annak, hogy az Islamnak fő Dsamiját képezi — magasra felcsigázott belépti díj mellett mégis bejuthat a nem mohamedán is. A nagy Konstantin császár által épített templom külsejének egykor oly magasztos összbenyomását a számos török toldalék nagyon elrontotta. Tágas előcsarnokából 16 bronzajtó vezet a templom belsejébe, mely görög kereszt alakjában épült. Falait világhírű arany mozaik borítja, melynek alakjait a törökök izléstelen arabeskekkel, Korán-mondatokkal s a négy kalifának nevével mázolták be, daczára annak azonban kilátásának sok helyen az angyalok szárnyai, az őskeresztényi Krisztus monogrammok s a kereszték. Tetőzetét kilencz kupola képezi, melyek közül a középső, óriási terjedelme- s merész alkata folytán még a laikus szemlélőt is bámulatba ejti. A világ legszebb oszlopoi itt van-

nak összehalmozva. Számuk a százat jóval felülhaladja, a világ minden tájékáról hordattak össze s nagy részben a baalbeki naptemplomból, az egyiptomi Isis szentélyekből, az ephesusi Diana-, az athéni Zeus- s a delosi Apollo-templomaiból származnak.

Soká bámultam ez épület-csodát, mely magasztos, de egyszersmind komorító benyomást gyakorolt reám, mert eredeti díszétől most teljesen kifosztottan, egy préda alá került óriási siremlékhez hasonlít, hol minden a nagy Istenségre, az ember semmiségére s a sir borzalmára emlékeztet

Az Aja-Sophia templomával szemközt levő, pagodaszerű, gyönyörű szertartásos kut mellett vezetőnk figyelmeztetésére eredeti jelenetnek voltunk tanui, mely meggyőzhetett eléggé bennünket a török babonáról.

Egy elfátyolozott s ruházata után következtetve az előkelőbb osztályhoz tartozó török nő egy 2—3 éves bogár szemű és sápadt arczu szép gyermeket tartott ölében. Előtte egy igen tisztos külsejű, hadzsi-jelvényt viselő zöld turbános török élesre fent hosszú késsel hadonázott, hogy a gonosz szellemtől megszállott gyermeket meggyógyítsa. Ugyanis azon véleményben vannak, hogy minden betegséget az emberi testbe szállott gonosz szellem idézi elő s ha e gonosz szellemet a szent életű moslim késével összcapritja, úgy meggyógyul a beteg is. Eleinte csak a kés lapjával tapogatja, hogy hol fekszik a gonosz szellem, de ha megtalálta, úgy nemcsak a betegséget előidéző szellemet szurkálja

össze-vissza, hanem a betegnek testét is eléggé össze-vérzi vagdalásaival.

Nehogy sok időt veszítsünk, nem tértünk haza szállodánkba a közös ebédhez, hanem itt a Sophia-templom közelében tértünk be egy, a Szepességből ide telepedett hazánkfiának esárdájába. Csak szegényes ebédet kaphattunk ugyan, de mégis tisztességesebbet a törököknek minden lépten-nyomon található undorító Laczi-konyhájánál.

Ebéd után megtekintettük még a hat minaretos Ahmedieh-mecsetet, a Jeni-Dzsamit s a Mohácsnál szerepelt s Szigetvárnál elesett nagy Szulejman által magyar kincsekből épített Suleyman-dzsamit.

Az Ahmedieh-mecsetnek udvarában néhány guruschon vásárolt kölessel megettették a törökök által kiválóan kegyelt s közköltiségen tartott ezernyi ezer szelid galambokat; a Jeni-Dzsaminál pedig a török zugfiskálisoknak csoportjára akadtunk, kik ép úgy ögyelegnek a sarkokon, mint nálunk a favágók s a esizmatisztogatók ládikájához hasonló szekrénykében papírt és íróeszközt tartanak s a perlekedő feleknek kérvényeit s okmányait térdükön fogalmazzák.

A megtekintett mecsetek leírásával nem untatom az olvasót, mert hisz többé-kevésbbé az Aja-Sophia mintájára épültek s kevés kivétellel ugyanazon képet mutatják. Általában a mecsetek nagy udvarai² köré zárdák, iskolák (médress), szegény-konyhák (imaret) és türbék, vagyis az alapítóknak siremlékei vannak építve.

Gyönyörű példányu platanok vagy cyprusfák árnyalják az udvarokat, hol a remekművű mosdókutak vize kellemes üdéséget gerjeszt. Márvány csipkézetű minaretek emelkednek a mecsetek sarkairól a magasba, melyekről a muezzinok érezes rezgő éneke hívja a harangoknál érthetőbb nyelven a hiveket Allah dicsőítésére. Maga a mecset mindig kupolával fődött, egyszerűségében magasztos oszlopecsarnok. Szébbnél-szebb mosaik, a falakon látható korán-versek és arabeskek, értékes szőnyegek s az oszlopokat összekötő abroncsokon függőlámpák és strucztojások képezik azoknak majd mindenütt feltalálható díszét.

Megvallom, hogy reám magasztosságunk mellett mégis csak rideg benyomást gyakoroltak. Nem az istenség lakóhelyének épültek e szentélyek, hanem az Istent imádó emberek gyűlhelyéül.

A mecsetek után bazárokból leggazdagabb Konstantinápoly. A tágas boltívezetek vagy felülről világított kupolák alatt elhelyezett konstantinápolyi bazárok jóval felülmúlják a kairóiakat. Itt is minden iparág vagy fontosabb cikk külön-külön utczában vagy bazárban készül s ugyanott található. A kereskedő czellája vagy bódéja ajtajában ül s bodor füstöt eregetve csendesen elnélkedik vagy báméskodik kávéja mellett. Midőn emléktárgyaimat vettem, nem nagy fürgeséggel emelkedett fel helyéről a kereskedő, hanem mint török háziur, higgadtan nyugágyára ültetett, szivarkával kínálta meg s nem azt kérdezte legelőször, hogy mit szándékozom vásárolni, hanem, hogy scherbet-, limonade-

vagy kávéval szolgálhat-e? Szomjas levén, limonadét kértem s midőn meghozták, semmi áron sem engedte meg, hogy én fizessem azt ki. Az árak elég mérsékelt kiszabásánál is a törököt sokkal becsületesebbnek találtam a görög vagy örmény kereskedőnél.

Az Ahmedieh-mecset előtt az Atmeidan-tere áll. E helyen állott a rómaiak idejében a márványlépcsők-, oszlopok- és galeriákban gazdag s ősi egyiptomi emlékekkel díszített nagy Hypodrom, most már mindebből csak egy hierogliphekkal borított szép egyiptomi gránát obelisk, s egy kígyókból font szintén egyiptomi bronz oszlop maradt fenn.

Közelében találtuk az ezeregy oszlopos (Bin bir direk) Philoxenes cisternát, mely egy földalatti mély barlang labyrinth. Sok oszlop dőlt ki már abból, de mégis terjedelménél fogva imposans alakkal bír. Jelenleg selyemfonók dolgoznak e sötét s nagyon hűvös helyen.

Megtekintettük még a Seraskierai hadügyminis-teriumi palotát, melynek óriási udvarában katonai zene mellett gyakorlatokat tartottak. A bazárok szomszédságában megtelepedtünk egy piszkos utczai kávéházban, hol nargile füstje mellett kissé pihentünk s szomjunkat oltottuk.

A stambuli városrészt kizárólag törökök lakják s ép azért Konstantinápolynak legbűzösebb s legrondább része. A szemetet, piszkot és moslékot kivétel nélkül csak az utczára öntik, a hol utczasöprők helyett ezer meg ezer gazdátlan kutya falja fel a rothadásba átmenő maradékokat. A török ép ezért nagy kegyelet-

tel van a kutyák iránt, melyek nappal nyugodtan alusznak százával a járdákon s meg nem rugna a világért sem egyet, hanem gondosan kerüli azokat, habár minden lépten-nyomon talál egyet. Majdnem kivétel nélkül egy ugyanazon fajhoz tartoznak, — hegyes orruak, vörös szőrűek s a rókához hasonlitanak. Talán minden második undorító módon össze-vissza van marva; ott kölykezik s ott döglik is az utcán. Azon egy rendet pontosan megtartják a törökök, hogy a szemetet és maradékot csak este hányják az utcára s ekkor kezdődik meg a sok százezer kutyának marakodása és ugatása, mely fülsértő láрма idegessé teszi az embert.

A városnak szűk utcái ezerfelé kanyarodnak, úgy, hogy magánosan botorkáló vidékinek ariadnei fonál kellene, hogy onnét kitaláljon. Szüntelenül csak bazár, temető és mecsettel találkozunk, mintha a török csak azért élne, hogy vásároljon, eladjon, Istenére gondoljon s meghaljon. Egyes sirokat a házak mellett is találunk, közös temetőket pedig a város minden pontján, a hol az egyes sirok cyprusfűje szép erdővé női ki magát. Galambok fészkelnek ez örökzöld cyprusokon s osztozkodnak a halott nyugalmaiban.

Hazatérve szállodánkba, az orosz zsoldban levő, magyarfaló „Stambul“ lapot vettem csupa kíváncsiságból kezembe, miután megérkezésünk napján egyik czikében gyalázatos sértő módon tette nevetségessé a megérkezett „puszták fiait.“ Szerkesztőjét ugyanaz nap törökök botozták meg az utcán s talán ennek kifolyása volt, hogy mai számában már egész más hangon kö-

zölt rólunk következő tudósítást: „Nous avons dit, que cent-treize touristes hongrois sont arrivés hier matin en notre ville par le bateau Achille du Lloyd autrichien affrété pour eux. Ces messieurs ont assisté hier à la cérémonie du Sélamlík. Sur le passage de S. M. le Sultán, ils ont crié tout d'une voix: „vive le glorieux Sultan!“ A cette manifestation enthousiaste, le souverain a bien voulu charger S. E. le maréchal Fuad pascha, son aide de camp général, de transmettre ses salutations impériales aux touristes hongrois.“ Én csak a megrugdaltatás után hangosan kitört magyaros zúgolódást, de nem éljeneket hallottam. Tény azonban az, hogy az egyik paschának ismételt kérelmére egy nagyon picziny csoport csakugyan visszament a kiváltságos helyre, hol a sultánnak visszavonulása alkalmával az éljenzés s a sultánnak megtisztelő nagy kitüntetése csakugyan megtörtént.

E pillanattól fogva mi voltunk a város ünnepeltjei. A sultán kegye azonban tűntetőleg még tovább is ment, mert már a meghívókon dolgoztak, mely szerint október 3-án egész napon át a sultán vendégei leszünk.

Október 2-án nagyon korán keltem, hogy a keleti kényelemhez első sorban tartozó hirneves török fürdővel is megismerkedjem. Könnyen meg lehet ismerni e fürdőket a számtalan üvegharangokkal ellátott kupolákról, melyeken át a fürdő felülről nyeri világosságát.

Sokat hallottam diesérni a török fürdőket, sokat is vártam azoktól, de ép azért nagyon esalatkoztam. Az emeleti tágas vetkőző szobából a földszinti gőzfürdőbe vezettek, mely három különböző hőfoku gőzteremből állott. Igaz ugyan, hogy padlózat s a falak is csupa fehér márványból voltak, de mindamellett undorító piszkot láttam, a merre csak tekintettem. Koresolyához hasonló magas fapapuesokat kötöttek a lábainra, úgy, hogy csak a vezetőre támaszkodva mehettem a sima márványon. A gőztermek csak a puszta falakból állanak s berendezésnek nyoma sincs. A gőzfürdőnél oly annyira szükséges zuhanyok és bassainek nem léteznek. Zuhany helyett érzékgylókba ereszt az ember a csapokból vizet s azzal önti magát nyakon. Bassainbe török világért sem menne, miután az vallásilag tisztátalan víz, s csak folyóvizet használ fürdés- és mosakodásnál, mert a korán határozottan mondja: „azon víz, mely testedet érintette, arcodat ne érintse.“ Egy fiatal gyerek kezdett tapogatni, mely azonban vajmi nevetséges massage volt. Más fürdővendég kivülem nem volt; magam is csak nagyon rövid ideig élveztem azt, mert az élvezet csak undor- és boszúságból állott.

Visszaveztettem magamat öltöző szobámba, a hol nyugágyra fektettek s a hány szolgálja csak volt a fürdőnek, az mind takarót és szőnyeget hozott, hogy a baksis-izzadás jól kitörjön rajtam. Már midőn a fürdőhelyiségbe beléptem, minden báméskodó baksist rebegett, de vakmerő tolakodásuk most méltán félelembe ejtett. Egész magányosan voltam itt, nemesak

társaságunkból, de még más fürdővendég sem volt jelen, s e sok siheder már annyira ment, hogy kitapogatták ruhámból tárczámat s felém nyujtva azt, ijesz téssel akartak baksis adásra kényszeríteni, de ekkor már elvesztettem türelmemet, felugrottam s elég nagy láрма között sorra rugdaltam ki e vakmerő tolakodókat.

Eléggé kiizzasztott a félelem és gymnastika s siettem is öltözködésemmel, hogy mielőbb kijuthassak a szabadba. A kimenetnél a mi fürdő-árainknak körülbelül ötszörösét rabolták rajtam az obligált baksison kívül.

Most legalább van fogalmam az annyit emlegetett török fürdőkről. A berlini hires rómer-badot a budapesti ujjabb fürdőkhoz képest nagyon silánynak találtam, de a törököket — habár nincs ott oly kis város, melyben nyilvános gőzfürdő ne volna — a mi fővárosi gőzfürdőink móltán ragadhatnák bámulatra.

Vasárnap levén, a „Hotel de Pest“ melletti templomban hallgattam az isteni szolgálatot, hol leginkább az tűnt fel nekem, hogy az ájtatosságukat végzők között néhányan feltett fezzel voltak a templomban, de hogy katolikusok lehettek, abból gyanítottam, mert Urfelmutatáskor levették fővegöket.

Késöbb a Márvány-tenger mentén vonuló vasuton rándultunk ki Jedi-Kulé-ba, vagyis a nyugati városfalaknál levő hét toronyhoz. A város egész nyugati oldalán végig vonuló óriási falak, valamint a hét toronynak eröditménye bysanczi építmény s már a török hóditás előtt a városnak szárazföldi részéről legbiztosabb eröditményét képezte. A török hóditás után a

rém-történeteknek szakadatlan lánczolata fűződik e rémes külsejű fekete falakhoz. Csak két toronynak börtönczelláit néztük meg, valamint a vérkutat, melybe a kivégzettek fejei dobattak, de elég volt ez is e vérfagyasztó szomorú emlékekből.

Sok szegény magyar sorvadt el e földalatti sötét czelláknak pestises levegőjében, de még többnek vére tapad e falakon. Az erődtménynek egyik udvarában, félig összeroskadt állapotban még most is fennáll azon mecset, melyben a fogoly magyarokat az izlam vallás felvételére kényszerítették.

Konstantin császárnak diadalív s a 12. század óta befalazott arany kapu mellett tértünk ki a szabadba, hol a repkényekkel benőtt cyklops építményhez hasonló óriási falaknak festői külsejében gyönyörködtünk.

A tengerparton elterülő szép növényzetű kertek egyikében, pirosló gránát almafáknak tövében gyönyörű kilátást élveztünk a festői hercegg szigetekre, míg szomjunkat kosabbal csillapítottuk, mely alatt a befőzött gránát almának, rózsának, őszi baracknak s sok más gyümölcsnek vízzel higitott kellemes levét értik.

Délután az üvöltő dervisek borzalmas productióit bámultuk. Isteni szolgálatuk a tánczó dervisek ceremóniájához hasonlóan kezdődött, de forgolódás helyett csak hajlongnak, mely csakhamar görcsösen örült sebességre fokozódik s Allah kiáltásuk oly orditássá fajul, mely a fül dobhártyáját veszélyezteti; a különösen izgatóttak pedig valóságos ugatást visznek végbe. Rövid szünet után a borzalmas furulya hangok és dobszó

mellett, nyögésük ismét orditássá s bókolásuk csak az örzöngő által produkálható hajlongássá változik, melynél fejök villámgyorsasággal veri majdnem a térdet, szemök szikrázik, mint az örülté, hosszú hajuk pedig úgy lebeg, mint a megvadult ló sörénye. Egyesek buzgóságukban, mintha csak az ördög szállta volna meg őket, habzó ajkakkal rohantak fejjel a falnak, míg ájultan össze nem roskadtak. E borzalmas látvány akkor érte el tetőpontját, midőn szegény beteg gyermekeket hoztak gyógyítás végett ez örültek közé s a legszentebb közülök lábbal taposta e vézna teremtséket, kik oly sikoltást vittek végbe, mintha nyársra huzták volna szegényeket.

Nem nézhettem tovább e vérlázító jelenetet s siettem a szabadba, hogy ellefejtsem ez isteni szolgálatot, melynél borzalmasabbat egy örzöngő bolond nem tudna kitalálni.

Innét a serail-esúcscon levő museumot tekintetem meg, mert már ilyen is létezik Konstantinápolyban. A töröknek eddig csak annyiban volt érzéke a régiség iránt, hogy az azok elosztogatásával gazdag ajándékok forrásai nyíltak meg számára, de Mohamednek szakállát, fogát, köpenyét és zászlaját kivéve, mindent áruba bocsátottak. Most már e tekintetben is nagy haladást lehet tapasztalni. Emeltek már museumot, de nevetséges gyűjteményük csak szánakozást kelthet. Egyedüli értékes tárgyaik Schliemannnak trójai ásatásaiból erednek, melyekhez lefoglalás útján könnyű szerrel juthattak.

Szórakozásra a városon kívül igen messze fekvő homok tombokra épült kiránduló hely kínálkozott legalkalmasabbnak, hol a város intelligens elemének óriási tömegét találtuk együtt számos zenekarnak hangjai mellett.

Este már kiki megkapta meghívóját a Sultán által a városi színházban adandó holnapi disz-banquettre s örömdetes tudomásul vettük, hogy a Sultán a holnapi napon palotáit, kinestárait, szóval mindazon helyeket feltárja előttünk, a hová turista soha be nem juthat s mindezen helyekre csoportonként a Sultánnak négy szárnysegéde kísér bennüket.

Október 3-án a „Hotel de Pest“-nek utcáján a közlekedés egészen megakadt. A Sultán által rendelkezésünkre adott diszfogatok hosszú sorban álltak fel, melyek körül az össze csoportosult kíváncsi néptömeg csak nehezen hullámozott.

Hosszadalmas rendezkedés után megindult végre csoportunk, melyet egy excellentiás méltóságban levő sultáni szárnysegéd, szép nemes ménen lovagolva, vezényelt. Kocsijaink a dolmabadsei palotának díszkapuja előtt állottak meg, melyen át csak a nagykövetek vonulhatnak be ünnepélyes fogadtatásuk alkalmával.

A szemkápráztató hosszú fehér márvány-lépcsők tündéri, felül világított előcsarnokba vezettek a magasba. A Sultánnak lakó részét, fogadó termeit, képtárát, tróntermét, fürdőit, szóval ez óriási tündérpalo-

tának összes részeit megtekintettük, de mindezen európai modern izlésben s keleti nagy uralkodónak kineseire valló fényűzésben készült berendezési részleteket leírni képtelen vagyok.

A palotának tenger felüli kapujánál már a hadi tengerészet által kirendelt kisebb gőzös várt reánk, mely átvitt bennünket a Bosporus tulsó felén levő sultáni palotába s onnét az erős falak és ágyukkal körülvett Serailba.

A magas portának e szépen parkirozott nagy területe egész városnegyedre képez, melyben a fantasztikus alaku paloták, köskök, mecsetek s számos egyéb épületek titokzatos benyomást gyakorolnak az emberre.

Végig néztük itt is, mint az előbbeni két palotában a Sultánok lakosztályait, termeit, fürdőit; a porlepte s nem igen használt könyvtárt, melyből kormányunk a híres korvinákat nemrég visszakapta; a herezeg kalitkát, melyben azelőtt a trónörökös mindaddig fogva tartatott, míg trónra léphetett.

A nagy hárem előtt feketébe öltözött torzalaku elsatnyult ennuchok foglaltak állást, mi azonban a kíváncsi háremhölgyeket nem akadályozta abban, hogy a kissé félrelebbentett függönyök mögül ki ne káldjanak.

A birodalmi kincstár előtt a fekete díszruhában öltözött öröknek hosszú sora várakozott már reánk. Az egyik magas rangú tisztviselő a nagy vasajtónak pecsétjeit vágta le, a másik azonnal megsemmisítette azokat, míg a kincstárnok sorra zárta fel a nehéz vas-

ajtóknak lakatjait. Mielőtt beléphettünk volna, az örök foglaltak állást a kincstermekben, úgy, hogy majd minden lépés távolságban állt egy felügyelő az üveg szekrények előtt.

Kevés ember bámulhatott ennyi kincset egy helyen összehalmozva. Eltekintve a történelmi nevezetességű kincsektől, a legszebb példányu gyémánt, smaragd, opál, rubin, saphir, topáz, chrysoberyll s tudja az ég, hányféle drágaköveknek iszonyu halmaza s a tiszta aranyból készült nehéz trónok, jogarak, házi berendezések, eszközök, szövetek és ruházatok milliárdokat képviselnek. E szemkápráztató kincsekből egy nehéz arany perzsa trónszékre ismertem reá, melyet a bécsi világtárlaton láttam kiállítva.

A bagdadi hősök melletti Bellevuenek termeiben pihenőt tartottunk, soká gyönyörködve a világnak bizonyára legszebb kilátásában, mely a tengerből kiemelkedő Leander-tornyot, Skutarinak festői fekvését, [a kadi-kői temetőnek sötét erdejét, az aranyszarvnak nyüzsgő forgalmát, a bosporusi palotákat, a márvány-tengernek herceg szigeteit s az ázsiai heglánczolatnak komor külsejü hegyormait varázsolta merengő szemeink elé.

Valódi sultán-szivarkákkal kínáltattunk meg s ez illatos füstnek élvezete közben a szolgasereg rendkívül eredeti ceremóniával hordott fel üdítő rózsavirág szörpöt s gyémántokkal kirakott szinarany csészéekben fekete kávé.

Midőn már megtekintettünk minden kincset és látványosságot, felültünk a magas porta előtt sorban

állott sultáni fogatokra s visszahajtottunk szállodánkhoz. Délutáni 3 óra volt, midőn megérkeztünk s dejeunerhez ültünk. A kora reggeltől egész mostanig bámult mesés pompa, fényűzés és kincsek annyira elkápráztattak, hogy szinte jól esett a kis pihenő.

Csakhamar elérkezett a 6 órai ünnepélyes felvonulásnak ideje. A színház körülötti nagy park tömve volt kíváncsi néptől, kik lelkesült ovatiókkal fogadtak bennünket. A mint a bankethez fényesen átalakított színházba léptünk, a török katonai zenekar a Sultán himnuszát s utána a Rákóczit s az osztrák himnuszot játszotta, mit állva hallgattunk végig. A remek déli növényekkel díszített páholyok tömve voltak Konstantinápoly színe-javával, de leginkább nőkől állott a néző közönség, kik a magyarok lakmározásának néma felvonásaiban gyönyörködtek.

Nehéztelő hatással volt azonban reánk, midőn a velünk utazott magyar hölgyeket is csak a páholyban kellett megpillantanunk. A mi fogalmaink szerint nagy megsértése volt ez a nők iránti tiszteletnek, de miután török miniszterek, pasák, magasrangu tisztok s a Sultán szárnysegédei is részt vettek a dinér-ben, a török etikettenek kíváncsi volt ezen, európai fogalmak szerinti udvariasság, mert a szigorú török, nőkkel egy asztalnál nem étkezik. Azonban a dús lakmározásnak tétlen végig nézése fejében remek virágcsokrokkal ajándékozták meg hölgyeinket.

A gouverneur török nyelven olvasott toasztjában a Sultánnak specialis üdvözlését adta tudtunkra s a

török-magyar barátságot hangsúlyozta, Szécsényi pasa pedig magyar nyelven tolmácsolta e toasztot.

Rendkívül hosszúra nyúlt a menu, melynek számtalan bor-specialitása s pezsgője már fenyegetővé vált s így örömmel követtük az ablak alatt hatalmasan dörgő mozsaraknak hívó szózatát, hogy a tiszteletünkre rendezett kivilágítást és tűzijátékot megtekintsük.

A magyar nemzeti színekben égő szépen sikerült tűzijáték az ovatióknak tetőpontját érte el, melyet tengeri nép között sokáig élveztünk.

A Sultánnak egyik szárnysegéde egy Nikitics nevű konstantinápolyi urat mutatott be nekem, ki sóvárogva keresett a magyarok közül valakit, ki Szegzárd vidékéről való. Lelkesült öröme leirhatlan volt, midőn megtudta tőlem, hogy szegzárdi rokonait közelebből ismerem.

Éjfélt után a Rákóczi-indulónak hangjai s frenetikus „csok-jassa“ és „éljen“-ek között távoztunk a legkellemesebb emlékekkel vissza szállodánkba.

Október 4-én a galantai ős toronyba másztunk fel, hogy ittlétünk befejezéseül még egyszer élvezzük az egész város fölötti remek kilátást.

Nem messze ide, félreeső piskos negyedben felkerestük a régi benczés, jelenleg azonban lazaristák tulajdonában levő templomot, hogy megkoszoruzzuk Rákóczinak siremlékét. Itt a következő feliratot másoltam le magamnak: „Hic requiescit Franciscus II. Rákoczy Dei gratia electus Transsylvaniae Princeps.

Partium Regni Hungariae Dominus et Siculorum comes. Aetatis suae XII. a matre avulsus, miro divinae providentiae ordine per carceres, per exilia et per varia vitae discrimina ductus; hic requiescenti matri per mortem redditus. Quietem quam vivus ignoravit, in Domino reperit. Anno salutis MDCCXXXV. octava aprilis, aetatis suae LIX.“

Mellette anyjának fehér márvány táblája a következőket tartalmazza: „Hic requiescit ab heroicis laboribus virilis animi mulier, sexus sui ac saeculi gloria, celsissima Domina Helena Zerimia Zerimiae atque Frangepaniae gentis decus ultimum, Thökölyi principis uxor, olim Rákóczyi, utroque digna conjuge, magnis apud Chroatas Transsylv. Hung. Siculos inelyta titulis, factis ingentibus toto in orbe clarior, varios aequa mente fortunae casus experta, par prosperis, major adversis, cumulatam Christiana pietate bellicis laudibus, fortem Domino reddidit animam, mortem eluctata in suo florum campo, ad Nicomediensem Bithyniae sinum, anno salutis MDCCIII. aetatis LX. die XVIII. februarii.“

A délelőtti időt még a városban töltöttük, de ebédre már az „Achilles“ fedélzetén gyűltünk össze, s lassu sétahajózást tettünk a Bosporuson végig a Fekete-tengerig és vissza.

A Fekete- és Márvány-tenger közötti vízi út három mértföld hosszú s óriási kigyószörnyhöz hasonlóan hétszeres kanyarulatot tesz meg. Egész menetében remek kertek, üde erdők, csinos falvak, nyári paloták, köskök, ódon várak és fekete romfalak környezik mind-

két partján. Nem hiszem, hogy a természet és emberek ez elragadó tájánál szebb képet volnának képesek alkotni. Csak az ég és a tengernek egyaránt átlátszó sima tüköre képes e képet teljesen visszasugározni, de írónak tolla vagy festőnek ecsetje arra képtelen.

Kifelé, az európai partok közelében járt hajónk s a dolmabagdschei és esirigan sultán paloták után Ortaköi, nagyjából csak zsidók és örményektől lakott falvat érintettük.

Odább igen szépen fekszik Babek községe, melynek átellenében a török világnak legkedvesebb kiránduló helye, a „mennyei vizek“ s a Sultánnak egy remek márvány köskéje láthatók.

Most ismét egy mélyen a Bosporusba nyúló földnyelvet érintettünk, melynek magas hegyormán a Bisanz bevétele előtt épült hatalmas várnak romjai a tájnak festői külsőt adnak, úgy, hogy talán ez a legszebb pontja a Bosporusnak.

A Bujuk-derei tágas öbölnél az osztrák-magyar nagykövetségi palota előtt hajónk tisztelegésre vonta fel zászlóit s Calice báró családja a balkonról viszonzta kendők lebegtetésével üdvözetünket.

Visszafelé az ázsiai partok közelében járt hajónk, a melyeket talán remekebbnek találtam az európai oldalnál. Az ázsiai partok jóval kevesebbet köszönnek az emberi kéz alkotásának; befejezett remekművé alkotta azt maga a természet.

Az ázsiai partokon majdnem kizárólag törökök ütöttek tanyát a legszebb, vadregényes részletekben, s nincs

itt hegyesűcs, mosolygó öböl vagy bármily szép pont, hova egy-egy pasa vagy vizir ne fészkelte volna be magát.

Törökországnak különben ura és népe, nagyjá és apraja egyaránt a természetnek bámulója. Tanyáját ott üti fel, hol szeme a természet remekművén gyönyörködhetik s ha helyzete vagy szegénysége azt nem engedik, elég neki, ha nyomorult viskója körül egy fával, birka- vagy galambokkal rendelkezik. Árnyas fatövében, forrás mellett, a tenger hullámain, a völgyek zöld pázsitján, szóval az örök s nagy természetnek bámulatában órákon és napokon át unatkozni . . . ez a muszliman élet! Nem törődik sokat a társadalommal, elég neki a természet. Innét van, hogy e nép oly rest, szótalan és ábrándozó. Ábrándozás, elmélkedés és ima, ez képezi életét. Mindent a természetből vesz és mindent Istenre vezet vissza. Isten van mindig elméjében s Istent hordja ajkain. Az isteni akaratnak örök imádása képezi e népnek egyedüli erényét s e fatalismusnak következménye, hogy világot hódít és birodalmakat veszít egy-ugyanazon nyugodt higgadtsággal.

Elértük ismét Konstantinápolyt s hajónk csendesen siklott tovább a Leander torony mellett, mely mint egy fehér alabastrom oszlop emelkedik ki a kéklő habok mélyéből.

Elbucsuztunk ekkor Konstantinápolytól, melyet úgy tekintettünk, mint a kellemes szinelőadás utolsó felvonásának remek diszitményét.

Az ázsiai hegyoldalon épült Skutarinak milliónyi ablaktábláin az alkonyodó nap vörös színben su-

gárázott vissza, mi a komoly cyprusok haragos-zöld erdeje között úgy vette ki magát, mintha az üde pázsi-ton a harmatcseppek gyémántjai csillognának. A platan-, füge- és jaszmin-borította dombok; a tengerben fürdő szép kioskok és a tarka színű házak amphitheatruma mindinkább elveszett az estszürkületben s csak a magas fehér minaretek félholdjai és a márvány mecseteknek érc kupolái égtek a lenyugvó napnak sugaraiban. Végre egészen eltűnt a város s a tengernek rezgő hullámain, leszállt felhőként csak a herczeg szigetek csoportja uszott, s a messze távolban a bithyniai olymp hegyek csúcsai látszóttak.

Midőn este ismét emeleti hinta-ágyamba másztam fel, Konstantinápolynak látképe, a természet csodaszépsége, az emberek és szokásaik változatossága, a váratlan pompa, fény és élvezet már csak úgy tűnt fel, mintha egy szép álomnak pusztá emlékezte volna.

Október 5-én arra ébredtünk, hogy hajónk a Dardanellákban megállott; be kellett ugyanis várnia a reggeli hat órai időt, mely előtt semmiféle hajó e helyet nem passirozhatja.

Tudva azt, hogy Csanak-Kalé előtt állunk, siettem a fedélzetre, mert szerettem volna mégis a híres korszókból egy-két darabot venni, de sajnálatomra egy bárka sem közeledett hajónkhoz.

A Dardanellákból kiérve, örültem, hogy most nappal megyünk el Trója siksága mellett. Mint régész fészült figyelemmel kísértem mindig Schliemannak tró-

jai ásatásait; leleteinek majd minden darabját ismerem, elképzelhető tehát, hogy mily örömmel vártam e helyet. Mennyire irigyeltem mindig azon régészeket, kik szerencsések lehettek e világhírű ásatásoknál személyesen jelen lehetni s ime most én is legalább közelébe érek!

Hajós kapitányunkhoz szegődtem s lázas nyugtalansággal vártam, míg látkörünkbe esik a félistenek gyanánt tisztelt hősök földje.

Midőn ezt is elértük, látcsövem keretébe fogtam a kapitányunk által kijelelt pontot s mindinkább oda közeledve e mystikus föld, e sokat megénekelte hegyek s e gyepterítta sirhalmok úgy tűntek fel előttem, mintha egy rég elmúlt világnak árnyképei emelkednének ki a földből.

Valóban csodálatosan érzem magamat. Ugy tetstett, mintha a képzelet országában járnék, mintha nemcsak Ázsiában, hanem azon túlvilágban volnék, hol Homér hősei most is élnek. Ida méltóságos hegy-sorait látva, sóvár pillantással kerestem a pontoeskát, hol egykor a büszke Ilium állott.

A Top Tachi (régi Rhoeteumi) fokon közvetlenül a part mellett, egy magasan kidomborodó tumulust láttam, melyet Ajax sirhalmának tartanak. Nem messze odább, a Meander folyó, a homéri „Simois“ ömlik a tengerbe. Kissé délre a Jéni Scher-i (az ősi sigeumi) fokon forgó szélmal-mok közelében Patroclus és Achilles sirhalmaj tűntek fel.

Ha a Pharaók siremlékei, a pyramisok óriási sir-hegyei bámulatra ragadtak, ugy nem kevésbé hatottak

reám az egyszerű gyephorította sirhalmok, melyeknek emléke iránt a hajdankor hősei és nagy emberei is különös kegyelettel viseltettek, melyeket meglátogatni s megkoszorozni egy Xerxes és Nagy Sándor sem mulasztották el.

Igy mulnak el országok, népek, nemzetek és hősök!... Mi tartós az életben? mi nem üres és mulékony?...

Hajónk csendesen haladt tovább, de én nem vehettem le tekintetemet Ida hegysége és Trója síkságáról, ama nagy csaták színhelyéről, melyet a hősköltészet két lángelméje, Homér és Virgil halhatatlanná tett. Sőt midőn már tája látkörünkön kívül esett, még mindig ott merengett képzeletem vágyva, mint egy eltűnt szép álmkép után.

Az egeai tengeren úgy érzi az ember magát, mintha a classicismus s a mythologia világában volna. Ott van Alexandria, Troaszszal szemközt a pyramisként kiemelkedő Tenedosz szigete, melyen Phöbus Apollo uralkodott, s Laocoonnak szobrászatilag, úgy mint költészetileg megörökitett esete történt. Később ismét Lesbos szigetét értük, melyet az Olympusból kirugott s ide esett Vulkán tett emlékezetessé.

Hajónk most a kopár, sziklás s részben lakatlan görög szigetek és partok felé közeledett, melyeket most csak elmúlt idők emléke népésit be oly sűrűen.

A hegyek- és völgyeknek e szürkés csoportja, melyet a szem majdnem átpillanthat, mely a térképen is csak egy jelentéktelen kis folttal van jelezve —

valaha sokkal nagyobb lármát csapott, sokkal több dicsőséget és fényt árasztott egymaga, mint az ó világnak legterjedelmesebb birodalmai. E kis területről került ki majdnem egyidejűleg Miltiades, Leonidas, Trasybulus, Epaminondas, Demosthenes, Alcibiades, Pericles, Plato, Aristides, Socrates és Phidias. E kis területnek maroknyi népe győzte le Xerxesnek világ-hódító hadát s alapított Bysanczban, Afrika- és Azsiában telepeket, melyekben a művészetek majdnem felülmúlhatlan tökélyre emelkedtek!... E kis területnyi föld az, a honnét a bölesészet és költészet az egész világra kihatva szárnyra kelt, s a hová, mint a gyermek bölesőjéhez, még mindig visszatér. És ime, e földnek partjaihoz vezet engem minden hullámcsapás, s partra szállva, e népnek porait taposom!...

Ifjú korunkban történelmi s classikai tanulmányaink alkalmával képzeleti világban eltünk s melegen lelkesültünk a rég elenyészett nemzetek, hősök s költők történetén, bámulandó tettein s elragadó költészetén. Most e földön lépten-nyomon feléled e képzeleti világ s mintegy életet nyer a komor romokban.

Október 6-án már kora reggel horgonyt vetett hajónk a pireusi öbölben.

A mostani, rendszeresen épült s szépen befásított városkának modern jellege nagy ellentétet képez azon nagy ideákkal, melyek e klasszikus földhöz fűződnek. Nem is a jelen, hanem a régmúltnak emléke az, a mi az utazót Pireusban érdekli.

Pireusnak hirneve különben csak Themistocles jeles vezérnek idejéből veszi kezdetét, ki itt fejlesztette ki az athénei tengerészetet. Ugyanő emeltette azon óriási falakat, melyek nemcsak az egész pireusi félszigetet veszik körül, hanem egész Athénéig terjednek s e falromok részben még most is fennállanak.

A városon kívüli, nyugatra fekvő hegyen állott a híres „Heraclion“ szentély, melyről egykoron (480-ban Kr. előtt) Xerxes, a persáknak rettenthetlen ura, ezüst trónuson ülve szemlélte az oly emlékezetes salaminiai ütközetet, s hol kétségbe esve láthatta, mint tették tönkre az egyesült görög flották óriási hajóraját.

A kikötő város csak nyolcz kilométernyire van Athénétől, hová kiszállásunk után azonnal vonaton mentünk. Két modern emlék mellett robogott tovább vonatunk; az egyik az 1827-ben elhalt görög szabadság hőseé Karaiskaki Györgyé, — a másik márvány obelisk az 1854-ben itt elhalt angol-francia katonák emlékére állíttatott. Eltörpülnek azonban ezen újabbkori vitézséget hirdető emlékek, ha tudjuk, hogy a félsziget másik szikladombján a dicsőségnek örökké fénylő sugaraival körülvett Themistoclesnek porai nyugosznak a nélkül, hogy emlék jelezné sirját.

Most a themistoclesi falak romjai tűnnek fel s néhány pillanatra Athénének acropolisa is látható. Tágas, szép völgyben a Cephis tavát, szőlőket s olajfaültetvényeket érintve, csakhamar elértük Athénét.

A kis modern város nem igen felel meg első pillanatra fővárosi fogalmunknak, kivált oly fővárosé-

nak, melynek szép neve hallatára minden művelt ember — ha csak esekély ismeretével bír is a classicismusnak — elragadtatással lelkesül. E lelkesült vára-kozással szemben első pillanatra nincs kielégítve tekintetünk, de a komor külsejű romok egész magasztosságában varázsolják elénk a classicitásnak és művészetnek ösfészkrét s elfeledjük csakhamar a modern fővárost. A már távolról is oly imposansnak látszó Theseus temploma, az ódon Acropolis, a Parthenon remek homlokzata, a Lycabéthusi hasogatott szikla s a háttérben a Hymettus, Pentelikus és Parnassus mind oly látványok, melyek mintegy varázsütésre évezredek előtti korbá juttatják képzeletünket s mintegy körülvéve érezzük magunkat ez ősi classicismus soha el nem homályosodó dicsfényétől.

Megérkezésünk után még az indóháznál fogadtam fel egy ciceronét s megindultam innét mindjárt a közelben levő emlékek megtekintésére.

Utunkban legelőször a mélyebben fekvő Theseusi templomot érintettük. Kimon hozta vissza a marathoni ütközet után Theseusnak, Athéne alapítójának porait, a hazai földbe. Kr. sz. előtt 470 körül fejeztetett be hamvai fölött e penteliki márványból épült oszlopesarnokos szentély. Maga az épület — lehullott díszítéseit kivéve — még most is, tehát közel harmadfél ezer éves multja után teljesen épen áll. Az idő nem feketített el, hanem megsárgította, mintegy megaranyozta falait és peristylumának remek doriai oszlopaít. Cso-dálatos is Attikának éghajlata, mely eredeti épségében

őrzi meg az emlékeket. Itt nem a kor árt ezeknek, hanem csak az embernek dühé és a gyakori földrengés. Az emberek pusztítása ellen pedig többnyire a kereszténység óvta meg ezeket, a mennyiben keresztény templomokká alakította át azokat. Így Justinian császár már a 6-ik században a theseusi szentélyt is szent György tiszteletére keresztény templommá alakíttatta át. Jelenleg belseje museum gyanánt szolgál, melyben szobrászati emlékek őriztetnek. E ritka emlékek holt szépségéről most csak a művész vagy régész törli le a port s lebbenti fel szemfödőjét.

A Theseus templomától a mértföldekre ellátzó acropolisi hegyesúcsra másztunk fel, melyre, mint a legszebb természetes talpkőre, századok oltáraikat emelték, s melyben az ősi Athénének istenségei művészi szentélyekben székeltek. Ma ez ősi szentélyeknek komor és szomorú tömkelege sötét látványt nyújt s nyomasztólag hat a kedélyre. Semmi zöld, semmi élet nincs itt; e kimerült természetbe csak Isten volna képes életet lehelni.

A Propyläák, fehér márványból készült tágas oszlopecarnokok, melyeken át az ut a Parthenonhoz, vagyis szűz Minervának templomához vezet.

Mag a Parthenon Phidiasnak műve s a Theseusi templom stylusához hasonló, csakhogy sokkal nagyobb arányokban épült s e magas hegyek tetején hasonlithatlanul magasztosabb benyomást gyakorol. Az idő-sárgította doriai oszlopok itt-ott fehérén ragyázott foltokat mutatnak, melyek az iconoclasták romboló szerszámaiktól vagy a

törökök barbár módon devastáló ágyugolyóitól erednek. A századoknak egyhangú ítélete alapján az emberi kéz legszebb remekének tartott szentély, mostani állapotában nem elégített ki teljesen; nem felelt meg azon nagyszerű képnek, melyet lelkesült utazók, költők és festők nyomán magamnak alkottam. Egykori csillámló fénye most már nem hat ki világító-torony gyanánt a messze tengerre s legfeljebb Görögország napjának petrifikáló sugarai aranyozzák meg a fenmaradt oszlopokat.

Itt találjuk még a Nike Apteros, vagyis szárny-szegett győzelmi istennőnek templomát s balra az attikai hős királytól nevezett Erechteumot. Ez utóbbin a karyatidák csarnoka még most is épségben maradt fenn s az oszlopok helyett alkalmazott allegorikus szűzeknek szobrai most is méltó bámulatra ragadják a szemlélőt. A mint az acropolison még sok emlék megfektetésre vár, úgy az Erechteum is sok tekintetben a talányok legszebbike.

Az acropolis közelében, egymáson nyugvó óriási kőszikláktól környezett szabad tér, az ugynevezett Pnyx látható, mely az ősi athénei népnek Rákos-mezeje volt. Körülbelül ötven lépéssel magasabban egy óriási, szószék gyanánt használt sziklatömb áll. A sziklába vájt s még most is megmaradt lépcsőzet vezeté oda a világ leghíresebb szónokait. E magaslatról tisztán átláthatta a szónok az egybegyűlt népet, átláthatta a várost s az alatt elterülő tengert is. Innét szónokolt Demosthenes, innét csillapítá vagy korbácsolá fel a népnek kedélyhullámain, melyek sokszor zajosabbak voltak az oda hallható egei-tenger morajánál.

Egy másik szikla tetőn az areopag nagy terével találkozunk, melyet különösen Socratesnek halálra ítéltetése és szent Pál apostolnak prédikálása tett emlékezetessé, *Athéne* már a régiektől az istenek városának neveztetett, mert egy isten sem maradt itt oltár vagy szentély nélkül, sőt aggályuk annyira ment, hogy a netalán kifelejtett „ismeretlen istennek“ is emeltek oltárt. Mily jól volt tehát alkalmazva szent Pál apostolnak prédikálása, midőn egykoron ugyanezen areopágról hangoztatott szavaiban az acropolisi istenekre utalt, azt hirdetve, hogy az igaz Isten nem hasonlít egyikhez sem azon művészi szobrok közül s hogy ő ép azon Istennek ismeretére tanítja őket, kinek már amugy is emeltek „az ismeretlen Isten“ czimen oltárt.

Itt hirdettetett tehát e lángnyelvű apostol által az athénieknek legelőször azon vallás, melynek tana visszaadta az emberiségnek eredeti nemességét s később átalakítá az egész világot. Csakhamar romba dönté ugyanezen egy Istenségnek eszméje azon márvány palotákat, melyekben a pogány világnak fenhéjázó szeleme az egy igaz Istennek csak árnyképeit imádá.

Az acropolison levő érdekes museum s az ugyanott folytatott ásatásoknak tűzetes megtekintése után, még a város és környékére nyílt remek kilátásban gyönyörködtünk s míg a városba kocsikért küldtünk, addig az acropolisi hegyoldalban levő Odeont és Dionysos színházat vettük szemügyre.

A főleg zeneelőadásokra szánt, ez Odeont Tiberius Claudius Herodes athénei polgár építtette Kr. után

140-ben Regilla nevű felesége tiszteletére. Az odeonok annyiban különböznek a theatrumoktól, hogy kisebbek voltak és tető alatt állottak, míg az utóbbinak nézőtere a szabad ég alatt volt.

Nemcsak kora, hanem terjedelménél fogva is sokkal nevezetesebb az ugyanezen hegyoldalban levő, Dionysos isten tiszteletére emelt színház, mely Kr. e. körülbelül 340-ben Lykurgus alatt lett befejezve s régi történetírók följegyzése szerint 30000 embert volt képes befogadni. Görögországban Attika volt a dráma költészet bölesője s az első színház Athénében épült. Sophocles, Euripides és Aristophanes színművei itt aratták az első sikereket.

Míg az amphitheatralis módon emelkedő kőüléseknek legtávolabbi helyeiről hallgattuk a középben levő chorusról görögül declamáló ciceronénkat, — pompásnak találtuk ugyan az akusztikát, de siettünk mégis az e közben megérkezett kocsikban helyet foglalni, hogy a rövidre kimért időnkől mitsem mulasszunk, s a város távoli végén levő emeletes Hadrian-kapuhoz hajtottunk.

Közvetlenül e esinos diadaliv mellett az olympusi Zeusnak még romjaiban is bámulatot keltő temploma áll. Történelmi feljegyzések szerint már Kr. e. 530-ban kezdte meg Pisistratus ez óriási templomnak építését, de a szabad Görögország nem érte meg annak befejezését, mely Hadrian császárnak volt érdeme. Ez épületnek óriási terjedelméről s nagyságáról fogalmunk lehet, ha azt tudjuk, hogy a cella körüli Peristylumot

120 korinthusi díszes oszlop alkotta. Ez óriási oszlopokból most már csak tizenöt áll fenn, melyek magassága 18 métert s átmérője 2 métert tesz.

Innen az Ilissus-patakon át a Stadiumhoz jutotunk. E 600 láb hosszú küzdternek körülbelül 40000 látogató számára körben állott márvány padjait a földomlás már egészen betemette s most csak a Lykurgus által épített körfalak vannak meg.

A városban az ó és új katedrális, a bizantini izlésben épült kapnikarea és Hagios Theodoros, valamint areopagitai szent Dénes egészen új templomát s a Magyarországon lakott báró Sina által építtetett páratlan szép tudományos akademiát tekintettük meg, mely után én még a trójai ásatásairól oly hírneves Schliemann régészt kerestem fel lakásán. Itt a trójai leleteknek ritka gazdag gyűjteményén kívül az egyszerű, de ép oly esinos márvány palotának lakosztályaiban is ritka műélvezetet találtam. A legszebb antik motívumok már az udvarnak vaskapuján veszik kezdetüket s nincs az egész házban talán egy talpalatnyi tér, melyen azok hiányoznának. A folyosók mosaikjain, a szobák parquetjain, a falak festményein csak trójai, tyrinsi, mykenei és ittakai leletek motívumait láthatni s a plafondokon ritka szépen combinált allegorikus képek ugyanczen ásatásokat és leleteit ábrázolják. A palotának lapos tetőzetére lépve Görögország hősei és félisteneinek, életnagyságnál jóval magasabb szobrai között, elbájoló szép kilátás tárult szemem elé; de a szabad természet is úgy tűnt fel, mint egy óriási mu-

seum, a hol Görögország őskorának emlékein akadt meg szemem, bármerre irányoztam is tekintetemet. Régészeti szempontból szebb helyet és egyszerűséggel párosult jobb izlést képzelni is alig lehet e palotánál.

Ebédre a Hotel d'Angleterreben gyűltünk össze, s délután a szállodánk közvetlen közelében a királyi kertben tettünk rövid sétát, hol a pálmák, cyprusok, narancs és kaktusok között egész a tengerig ritka szép kilátást élveztünk. A királyi palota, kaszárnnyához hasonló nagy tömör épület, melyen semmi szépség nincs.

Az acolus utczában majdnem teljes épségben van még a Kr. sz. előtt 35-ben épült szelek-tornya, mely Athénének órája és széljelzője volt. Tetején egy forgó Triton jelezte jobbjában tartott szigonyával a szél irányát. A toronynak nyolcz oldalán még most is meg vannak a szányas szélsteneknek nagy domborműves alakjai. Valamivel alantabb napórák voltak, belsejében pedig egy vízi óra, mely az acropolisi Klepsydrának vízvezetékéből nyerte vizét. Jelenleg belsejében egy kis régiség-gyűjtemény van, mely azonban nagyobbbrészt csak gipszöntvényekből áll.

Nem messze ide a Stoa Hadrianit találtuk. Hádriánnak e nagyszerű csarnokából, melynek területe egykoron két templomot s egy Bibliothekát foglalt magában, most csak néhány doriai oszlop maradt fenn s a szürke márványfalak romjai hitvány vásári fabódékat tartanak.

Legtöbb élvezetet Athénének két terjedelmes nagy museuma szolgáltatott.

Megtekintettük még a városnak egyik végén eszközölt ásatási munkálatokat, hol az ősi Athénének néhány épületét s egy terjedelmes nagy temetőt fűdöztek fel. E különösen nagy műbecsesel bíró, siremlékekben oly gazdag ásatási munkálatoknál esekély borraivaló mellett, érdekes keramikai apróságokat szerezhettünk.

Miként ősszel a kertekben ugyanazon lombok és virágok földre hullott rothadt levelein járunk, melyek a tavasszal még oly üde szinpompában gyönyörködtették szemeinket; ép úgy itt is a classicismus e talaján lépten-nyomon hősök és nagyok porait tapossuk s tárgyaikat találjuk. Bármely néphez tartozzék is az utas, itt bizonyára úgy érzi magát, mint a gyermek, ki elődei sirján áll; ment Sokratest, Platót, Leonidast, Epaminondast, Demosthenest kortársai csak rövid ideig szemlélte, de mi évezredek óta viseltetünk kegyelettel irántuk s az idő csak növeli azon talapzatot, melyen emlékek áll.

Nagy varázserővel bír ugyan a képzelet, de még annak segélyével sem vagyunk képesek a jelenlegi görög fővárosból a régi Athénének fényes képét összeállítani. A kövezet nélküli szegényes és poros utcák csak a nagy hangzású szép neveket tartották meg. Nemcsak Athéne, hanem az egész mai Görögország nem egyéb egy nagyhirű uemzet szemfödelénél.

Visszatérve a Pireusba, hajónk egy zászló gálát öltött s kifogyhatlan ágyuzó hadihajó mellett vonult el és a Kykladok számtalan szigetei között haladt. Itt ismét bár sok szigetnek lakója sincs, a legszebb tör-

téneti hangzásu híres nevekkal találkoztunk s csodálunk kell, hogy ennyi monda, történet, költészet, ily szűk téren megférhetett. Ha a ligetnek zöldje s az erdők eleven koszorui nem is szépítik ezeket, szépek azok már az emlékezet állandóbb varázsánál fogva. Nagy események jelentéktelen tájt is érdekessé tesznek s mindig szebbnek tetszik az, hol a természeti szépséggel a történelmi emlék is egyesül.

Október 7-én hajónk megkészszerelte gyorsaságát s már a reggeli órákban Európa legdélibb csúcsához közeledtünk.

A Matapan-fok — eltekintve a climától — valódi skandináviai zord vidék. Évek hosszú során át e vad sziklák között egy remete tartózkodott, ki minden arra közelgő hajót egy sziklatetőről üdvözölt. Társaságunk néhány tagja ismerte őt, a mennyiben a magyar mérnököknek néhány évvel ezelőtt, a corinthusi szoros munkálataihoz tett kirándulásuk alkalmával erre hajózva látták. Kerestük e szegény remetét a még fennálló házikója körül, de hiába! nem jelent meg; valószínűleg nincs már az élők sorában s kikötött már ő is a zajos élettengernek túlvilági sokkal esendesebb partjain! . . .

E borult ég alatt, hol a szüntelenül zajos tengernek fehérén tajtékzó vad hullámai soha sem szűnnek meg a tükörsima sziklapartokat nyaldosni, sas bizonyára nem mert volna fészkelni, mert nincs egy fatörzs, nincs egy bokor, mely mögött a tomboló ele-

mek ellen védekezhetnék. Ime! a mire még madár sem vállalkozott volna, arra e szegény remete tökélt el magát, midőn élte hátralévő napjaira itt ütötte fel tanyáját, a hol csak a vész és tenger morájával társalkodhatott, a hol csak az életveszélyben forgó hajósoknak segélykiáltását hallhatta, a hol csak tört árboezok és foszlányokra szaggatott vitorlák képezték egyedüli kilátását s a hol csak vést hozó felhőkkel borított éghez emelhetette fel sóhajait és imáit! . . .

Morea zord partjai még sok élvezetet nyújtottak, de elérve Zante szigetét, már ismert uton haladtunk.

Trieszthez közeledve nagyon érezhetővé vált az októberi hideg levegő, melyhez még a szakadatlan eső is járult.

Daczára annak, hogy az egész nagy uton nemcsak a tengeri betegséget kerültem ki szerencsésen, de az egész idő alatt még a legcsekélyebb baj sem ért; most e gyors klimatikus változás annyira hatott reám, hogy lázba estem.

Triesztben erőltettem ugyan a fenmaradást, de a miramarei palota- és kertben csak fogyczogva tántorogtam. Budapesten kénytelen voltam egy napot ágyban tölteni.

Mily leirhatlan élvezet volt, midőn másnap, október 13-ikán, a hideg- és láztól dideregve, csendes falusi tanyámra érve, nyikorgó ajtóm rozsdás kilincsébe kapaszkodhattam s kandallómnak lobogó tüze mellett ismét afrikai klimát élveztem!

Szerzőtől megjelent munkák :

„Leletek a lengyeli őskori telepről.“ Irta Wosinsky Mór. Kiadta a magyar tudományos akadémia archaeologiai bizottsága. Öt térképpel és 231 ábrával. Budapest 1885.

„Das prähistorische Schanzwerk von Lengyel, seine Erbauer und Bewohner“ von Mauritius Wosinsky R. C. Pfarrer. Mit 5 Karten und 176 Abbildungen. Budapest 1888. Bei Friedrich Kilian k. ung. Universitäts-Buchhandlung.

„Etruskische Bronze-Gefässe in Kurd“ von Mauritius Wosinsky. Mit 17 Abbildungen. Budapest 1886.

„Az országos archaeologiai congressuson tartott felolvasás“ Wosinsky Mórtól. Budapest 1885.

„Lourdes csoda-eseményei“ Lasserre Henriktől. Francziából fordították: Wosinsky Mór és Romaisz Ferencz. Budapest 1884.

„Keleti utam emlékei.“ Irta Wosinsky Mór apari plébános. Szegzárd 1888.

„Karczolatok dán- és svédországi utamból.“ Irta Wosinsky Mór. Szegzárd 1888.

